

Voorzitter: Vondeling

Tegenwoordig zijn 127 leden, te weten:

Aantjes, Van Aardenne, Aarts, Abma, Albers, Van Amelsvoort, Andela-Baur, Andriessen, Bakker, Ter Beek, Beekmans, De Beer, Beinema, De Bekker, Beuker, Beumer, De Boer, De Boois, Van den Broek, Du Chatinier, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Van Dam, Dees, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Drees, Drenth, Van Elsen, Epe-ma-Brugman, Evenhuis, Franssen, De Gaaij Fortman, Gardeniers-Berendsen, Geurtsen, Ginjaar-Maas, De Graaf, Groensmit-van der Kallen, Van der Gun, Haas-Berger, Hartmeijer, Van der Heem-Wagemakers, Van der Hek, Hermes, Hermsen, Honig van den Bos-sche, Van Houwelingen, Hutschemae-kers, Huijsen, Imkamp, Jansen, Joe-kes, Jongeling, Kappeyne van de Cop-pello, Keja, Knot, Kolthoff, Kombrink, Koning, De Koning (ARP), De Koning (BP), Koningh, Konings, De Koster, Kosto, Kraaijeveld-Wouters, Krosse, Krouwel-Vlam, Kruisinga, Van Kuijen, De Kwaadsteniet, Laban, Lamberts, Langedijk-de Jong, Van Leeuwen, Van der Lek, Van Leijenhorst, Lückers-Bergmans, Van der Mei, Van Mierlo, Molleman, Mommersteeg, Noo-teboom, Notenboom, Nypels, Van Ooijen, Peijnenburg, Ploeg, Poppe, Port-heine, Rienks, Roels, Roethof, Rool-vink, Van Rossum, Salomons, Van der Sanden, Schakel, Scherpenhuizen, Van het Schip, Smit-Kroes, Spinks, Stoffelen, Terlouw, Van Thijn, Tilanus, Tolman, Tuijnman, Van Veenendaal-van Meggelen, Veerman, Vellenga, Verbrugh, Vondeling, Voogd, Voort-man, De Vries, Waalkens, Waltmans, Weijers, Wiegel, Wierenga, Van Win-kel, Wisselink, Wolff, Worrell en Van Zeil,

en de heren Van Agt, Vice-Minister, President, Minister van Justitie, De Gaay Fortman, Minister van Binnen-

landse Zaken en Simons, Regerings-commissaris voor de Grondwetsher-ziening.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Patijn en Albers, wegens verblijf bui-tenslands;

Dankert en Kleisterlee, wegens ziekte;

Veder-Smit, wegens bezigheden el-ders, ook morgen;

Van Zeil en Koning, alleen voor het eerste deel van de vergadering, we-gens bezigheden elders;

Van der Spek, wegens ziekte, ook mor-gen.

Deze berichten worden voor kennisge-ving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ingekomen is een brief van de Minister van Binnenlandse Za-ken, met betrekking tot het wets-ontwerp Wijziging van de Kieswet (13885, nr. 11).

Deze brief, die al is gedrukt en rondge-deeld, wordt voor kennisgeving aan-genomen.

De **Voorzitter**: De overige ingekomen stukken staan op een lijst, die op de ta-fel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van deze vergadering daar-tegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met deze voorstellen heeft verenigd.

Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten te stellen in handen van de vaste Commissie voor de Handelspolitiek:

wetsontwerp Goedkeuring van de Protocolen voor de derde verlenging van het Tarwehandelsverdrag en van het Voedselhulpverdrag, welke de In-ternationale Tarweovereenkomst 1971 vormen (14379).

Ik stel voor na de eerste termijn van de kant van de Kamer over de zaak-Men-ten (14252) verder te gaan met de be-handeling van het wetsontwerp inzake de grondwetsherziening (14213) (ant-woord Regering, re- en dupliek) en daarna het debat over de zaak-Menten geheel af te ronden. Ik ga ervan uit, dat de behandeling van de grondwetsher-ziening ongeveer 5 kwartier duurt. Re-kening houdend met de mogelijkheid dat wij om 18.30 uur het debat over de zaak-Menten nog niet hebben beëin-digd, stel ik voor om ook na dat tijdstip door te vergaderen. Het lijkt mij name-lijk zeer wenselijk, dat wij die gedach-tenwisseling vandaag afronden.

De heer **Schakel** (ARP): Inclusief even-tuele stemmingen?

De **Voorzitter**: Nee, eventuele stem-mingen zullen morgen worden gehou-den, direct na de lunchpauze. Ik doe overigens nog een beroep op iedereen om zich zoveel mogelijk in spreektijd te beperken.

De heer **Geurtsen** (VVD): Op zichzelf heb ik geen bezwaren tegen uw voor-stel, maar mocht het debat over de grondwetsherziening pas tegen half zeven zijn afgelopen, dan meen ik dat er nauwelijks aanleiding bestaat het Menten-debat vandaag nog af te ron-den. Want dan wordt het wel heel erg laat en zouden een aantal mensen met hun afspraken in de knoei kunnen kom-en.

De **Voorzitter**: Van de Minister van Binnenlandse Zaken en van degenen, die gisteren het woord hebben ge-voerd over de grondwetsherziening, heb ik begrepen dat het mogelijk is – als er geen tegenvallers zijn – dat de-bat in vijf kwartier af te ronden.

De heer **Gourtsen** (VVD): Onder het voorbehoud van 'geen tegenvallers' ga ik met uw voorstel akkoord.

De **Voorzitter**: Voorbehouden over de tijd moeten hier altijd gemaakt wor-den!

Voorzitter

Overeenkomstig de voorstellen van de Voorzitter wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de behandeling van de wetsontwerpen over de grondpolitiek (13 713 en 13 714) (eerste termijn van de kant van de Kamer) te houden in de vergadering van 3 maart 1977 – met onderbreking van de agenda – onmiddellijk na de middagpauze en deze voort te zetten zo nodig na 23.00 uur.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Verder stel ik voor in de vergaderingen der Kamer van 8, 9 en 10 maart a.s. te beginnen met het antwoord van de Regering over de wetsontwerpen over de grondpolitiek (13 713 en 13 714), daarna de eerste termijn van de Kamer over de Mijnpensioenwet (13 985), vervolgens de re- en dupliek over de wetsontwerpen over de grondpolitiek (13 713 en 13 714), daarna de afhandeling van de Mijnpensioenenwet (13 985) en tenslotte de artikelsgewijze behandeling van de wetsontwerpen over de grondpolitiek (13 713 en 13 714).

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ook stel ik voor in de vergaderingen der Kamer van 15, 16 en 17 maart 1977 te beginnen met de behandeling van de Overeenkomst met Bangladesh (14 016), daarna de eerste termijn van de kant van de Kamer over het wetsontwerp tot herziening van de Wet op de ondernemingsraden (13 954), daarna de gezamenlijke behandeling van de wetsontwerpen over de visserijzone (14 342 R 1061) en Wijziging van de Visserijwet (14 343), vervolgens voort te gaan met de behandeling van het wetsontwerp op de ondernemingsraden (13 954), daarna te behandelen het wetsontwerp over de opkomstplicht (14 279) c.a. en ten slotte de behandeling van de Beleidsnota m.h.n.o./m.s.p.o. (13 794) c.a.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Deze voorstellen heb ik gedaan onder het voorbehoud dat de voorbereiding van deze onderwerpen zal zijn voltooid.

Ik stel voor de spreektijd bij de behandeling van de Nota m.h.n.o./m.s.p.o. (13 794) vast te stellen, als volgt:

15 minuten voor de fracties van de PvdA, KVP en VVD;

10 minuten voor de fracties van de ARP, PPR, CPN, CHU, DS'70 en D'66;

5 minuten voor de overige fracties.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik heb gisteren ook een voornemen bekendgemaakt over de behandeling van het wetsontwerp koopsompolissen (14 053). Inmiddels heb ik vernomen, dat de vaste commissie voor Financiën de datum voor de inbreng voor haar eindverslag bepaald heeft op 10 maart. Onder deze omstandigheden lijkt mij een voorstel mijnerzijds op dit moment voorbarig.

Ik geef het woord aan het lid Van der Lek, die het heeft gevraagd.

De heer **Van der Lek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de Kamer verlof vragen om de Minister van Economische Zaken, de Minister van Buitenlandse Zaken en de Minister van Ontwikkelingssamenwerking te interpellieren over de stand van zaken met betrekking tot de levering van oorlogsmateriaal, in het bijzonder korvetten, aan Indonesië, nu door openbare uitlatingen van de Minister van Ontwikkelingssamenwerking verschillende klemmende vragen zijn gerezen omtrent de besluitvorming ter zake van die levering en er een volstrekt nieuw licht is geworpen op de vraag, of deze levering door kan gaan en op de visie van de Regering op de oorlog op Oost-Timor meer in het algemeen.

Mijn collega Van der Spek die dit soort zaken voor onze fractie pleegt te behandelen, is op dit ogenblik door ziekte verhinderd. Mocht de Kamer de interpellatie toestaan, dan neem ik aan, alhoewel ik haar wel dringend acht, dat zij toch niet meer deze week zal kunnen plaatsvinden. De volgende week hoopt de heer Van der Spek weer hersteld te zijn en ik wil ervan uitgaan dat de Kamer er dan geen bezwaar tegen zal hebben dat de interpellatie door hem wordt gehouden.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over het verzoek van het lid Van der Lek direct na de theepauze te beslissen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan het lid Evenhuis, die het heeft gevraagd.

De heer **Evenhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van mijn interpellatie van verleden week over de toekomst van het vak maatschappijleer, hebben wij in de onderwijscommissie vanmorgen een gesprek gehad. Ik stel vast, dat aan de opzet van de organisatie van de voorbereiding voor het vak in de toekomst nogal wat schort en ook dat er geen becomingcommentarierde adviezen zijn ten aanzien van de bevoegdheidsregeling.

De **Voorzitter**: Wat is het doel van uw opmerkingen?

De heer **Evenhuis** (VVD): Ik verzoek u, mijnheer de Voorzitter, de motie die ik bij de interpellatie heb mogen indienen opnieuw op de agenda te plaatsen, zodat de Kamer daarover een beslissing kan nemen.

De **Voorzitter**: Is het uw bedoeling dat er uitsluitend over de motie wordt gestemd, of wilt u er ook nog over spreken?

De heer **Evenhuis** (VVD): Dat kan ik op dit moment nog niet helemaal overzien, mijnheer de Voorzitter! De toelichting die ik tijdens de interpellatie heb gegeven lijkt mij duidelijk te zijn. Hetgeen ik toen heb gezegd, is door het mondeling overleg van hedenmorgen in feite alleen maar aangescherpt, met name ten aanzien van het functioneren van de programmacommissie.

De **Voorzitter**: Ik zal direct na de theepauze een nader voorstel doen met betrekking tot het verzoek van het lid Evenhuis om zijn motie (14 371, nr. 1) weer op de agenda te plaatsen.

Aan de orde is de behandeling van de **stukken over de zaak-Menten (14 252, nrs. 2 t/m 11)**.

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Geurtsen** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Van kwart over twee 's middags tot tegen twee uur 's nachts heeft deze Kamer op 18 november 1976 met de Minister van Justitie gediscussieerd over de gang van zaken bij het vooronderzoek, het opsporingsonderzoek en de mislukte aanhouding van de van ernstige oorlogsmisdaden verdachte Pieter Menten. Door verplichtingen in Luxemburg kon ik dat debat helaas niet bijwonen. Ik ben mevrouw Kappeyne nog altijd dankbaar, dat zij toen mijn taak heeft overgenomen.

Het debat van 18 november stond voor een belangrijk deel in het teken van de verdwijning van Menten en van de vraag, hoe dat had kunnen gebeuren. Dank zij journalistieke medewerking doet die omstandigheid zich niet meer voor en zit Menten, waar hij voorshands, dat wil zeggen totdat de rechter uitspraak heeft gedaan, hoort: in het huis van bewaring, of liever wat meer nauwkeurig: in het penitentiair ziekenhuis. Dat brengt mij op een tussenvraagje.

De Minister zal het met mij eens zijn, dat alle schijn vermeden moet worden, dat bepaalde gedetineerden een uitzonderingspositie innemen, die

Geurtsen

geen rechtvaardiging vindt in hen persoonlijk betreffende omstandigheden. Of een zaak of een gedetineerde nu gerucht makend is of niet, dat mag geen aanleiding zijn hem slechter te behandelen, noch om hem beter te behandelen dan met zijn lotgenoten in overeenkomstige omstandigheden het geval pleegt te zijn. Het lijkt mij daarom goed, dat de Minister in dit debat de gelegenheid krijgt en daarvan gebruik maakt, om uit te leggen of en waarom een voortgezet verblijf van Menten in het penitentiair ziekenhuis nodig is.

Nu de zaak-Menten een voor de Minister – om het met Wim Kan te zeggen – zo 'succesvolle' wending heeft genomen, kun je je afvragen of het nog wel zinvol of nuttig is, dat wij daarover vandaag opnieuw debatteren. Ik beantwoord die vraag bevestigend, zoals alleen al blijkt uit het feit, dat ik hier sta. Dat doe ik allereerst, omdat op 18 november nog te veel zaken onbekend bleven om een eindoordeel te kunnen vellen. Veel daarvan is inmiddels, dank zij de hogelijk gewaardeerde activiteit van in het bijzonder de heer Wiarda, boven water gekomen, al tasten wij hier en daar nog in het duister. In het bijzonder wil ik graag weten, of het onderzoek naar de vraag of Menten een tip heeft ontvangen omtrent zijn voorgenomen arrestatie en zo ja, van wie, vordert en of het uitzicht lijkt te bieden op resultaat.

Mijn tweede reden is, dat vergelijking van de door de Minister op 18 november 1976 gedane mededelingen en de nadien bekend geworden gegevens een aantal vraagtekens oproept, die om nadere verklaring vragen. In de derde plaats geeft dit debat de gelegenheid, nog wat dieper te graven naar de vraag van de ministeriële verantwoordelijkheid voor de gang van zaken in die befaamde eerste helft van november van vorig jaar.

Voordat ik wat dieper op die zaken inga, kan het wellicht geen kwaad vast te stellen, dat ik bepaald geen behoefte heb, het tweede hoofdstuk of, als dat inmiddels tot stand is gekomen, het derde hoofdstuk te schrijven van de actie 'beschadiging lijsttrekker' van welke partij dan ook. In dit Huis heb ik aan lijsttrekkers geen boodschap. Dat hun persoon soms samenvalt met die van een Minister, wiens optreden ter controle van het parlement staat, beschouw ik als een toevallige omstandigheid, waaraan geen betekenis mag worden gehecht. Met lijsttrekkers debatteer ik met genoegen buiten deze zaal; hier volsta ik met het beoordelen van het beleid van Ministers en daar heb ik al werk genoeg aan.

Ook de persoonlijke integriteit van de Minister is niet in het geding. Dat is zo vanzelfsprekend, dat ik het niet gezegd zou hebben, als de Minister die op 18 november 1976 niet zelf ter sprake zou hebben gebracht. Aan de ene kant betreur ik het dat ik niet in de gelegenheid ben geweest, dat debat toen bij te wonen. De keerzijde is echter, dat ik daardoor het verslag in de Handelingen onbevanger heb kunnen lezen. De Minister heeft het toen ongetwijfeld zwaar te verduren gehad. Niet omdat aan zijn integriteit werd getwijfeld, maar omdat hij gewoon slecht was voorbereid. Een andere reden kan ik ten minste niet verzinnen voor het feit, dat al te vaak een beroep op onbekendheid werd gedaan, inlichtingen soms met vereende krachten en na geruime tijd moesten worden ontworpen en mededelingen werden verstrekt, ik kom daar straks nog op, waarvan achteraf is gebleken dat zij niet kloppen met de werkelijke gang van zaken.

Los van de vraag, of het niet verstandiger was geweest de verklaring niet op 18 november, maar de dinsdag daarop af te leggen, opdat een zorgvuldiger voorbereiding had kunnen plaatsvinden, brengt dit mij op een tot nu toe niet opgehelderde mystificatie. In de Handelingen van de week van 16 tot 18 november 1976 vind ik op de bladzijden 1311 en 1318 een mededeling van de Voorzitter; eerst dat de Regering mogelijk een verklaring zal afleggen in plaats van gestelde vragen mondeling te beantwoorden en later dat het hoogst waarschijnlijk, zo niet bijna zeker is, dat dat zal gebeuren. Dat klopt met de mededeling, die ik in een telefonisch contact met de griffie vanuit Luxemburg op 17 november omstreeks 5 uur kreeg en die inhield, dat de volgende dag in ieder geval de ook door mij gestelde vragen mondeling zouden worden beantwoord, maar dat er een kans bestond dat die beantwoording zou worden opgenomen in een af te leggen regeringsverklaring.

In het mondeling overleg van 11 januari 1977 is eraan herinnerd, dat in een vergadering van de commissie van justitie van donderdag 18 november het om omstreeks 11.30 uur tot de leden doordrong, dat de beantwoording van mondelinge vragen was omgezet in een door de Regering af te leggen verklaring. Op zichzelf niets bijzonders. Wat wel enige bevreemding wekt is, dat op de vraag wie er beslist heeft dat er een regeringsverklaring zou komen, nu een verzoek daartoe niet vanuit de Kamer was gedaan, de Minister niet anders kon antwoorden dan dat hij dat

niet wist, maar dat wellicht de Kamer voorzitter dat zou hebben afgesproken met de Minister ad-interim of medewerkers van de Regering (zie voetnoot van die bladzijde). Wellicht heeft de Minister inmiddels tijd genoeg gehad zich daarover nader te oriënteren en kan hij nu de zaak uit de doeken doen. Als hij dat niet kan, kan de Voorzitter ons misschien uit de droom helpen en ons vertellen, van wie het initiatief is uitgegaan. Was dat de Minister ad-interim? Waarom deed hij dat dan op een tijdstip – gelegen tussen omstreeks 18 uur op 17 november en 11.30 uur op 18 november – waarop de Minister van Justitie zelf al weer terug was? Was het de Voorzitter zelf? Het is het vanzelfsprekende recht van ieder kamerlid om een regeringsverklaring te vragen. Het goed gebruik brengt wel met zich mee, dat dat publiekelijk gebeurt, zeker als het verzoek wordt gedaan op een tijdstip, waarop de Kamer bijeen is. Het goed gebruik brengt evenzeer met zich, dat zo'n verzoek niet wordt gedaan dan na overleg met diegenen, die vragen hebben gesteld over hetzelfde onderwerp en die geen aanleiding hadden gevonden om een andere reactie dan een schriftelijk, respectievelijk een mondeling antwoord te vragen. Het gaat natuurlijk maar om een detail, maar dan wel een detail, dat mede geleid heeft tot de kater, die het gevolg is geweest van een debat, waarop de Minister onvoldoende was voorbereid en die de zaterdag daarop nog niet overwonnen bleek te zijn. Daarom is het nuttig, als ook dit detail opgehelderd wordt.

De heer **Van Dam** (ARP): Als u aan alle details zoveel aandacht besteedt, kan het nog een tijd duren.

De heer **Geurtsen** (VVD): Ik besteed aandacht aan die details die ik belangrijk genoeg acht om opgehelderd te krijgen. Als u daar minder belang aan hecht, is dat uw zaak.

De gang van zaken in de periode, direct voorafgaand aan 15 november, is op een duidelijke wijze uiteengezet in het rapport van mr. Wiarda. Ik wil hem graag hulde brengen, niet alleen voor de helderheid van zijn verslag, maar ook voor het feit, dat hij dat op zo'n korte termijn heeft weten uit te brengen.

Een vraag heeft dat rapport niet tot opheldering kunnen brengen, de vraag namelijk of het openbaar ministerie in de periode van juli tot november verleden jaar terecht heeft gemeend dat de verkregen aanwijzingen en bewijzen een te zwakke basis vormden om ervan verzekerd te kunnen zijn dat de rechter een aanhouding van de

Geurtsen

verdachte zou continueren. 'Onderzoek van de juistheid van dat uitgangspunt is mij niet verzocht', zegt mr. Wiarda daarvan op blz. 15. Dat is jammer, omdat de Kamer niet gekwalificeerd is zelf een antwoord op de vraag te geven, nog los van de vraag of zij in onze staatkundige verhoudingen daartoe geroepen zou kunnen achten.

Mevrouw **Lückers-Bergmans** (KVP): Vindt de heer Geurtsen dan dat de toetsing moet plaatsvinden door mensen die daartoe niet geroepen zijn? Of zouden dat mensen moeten zijn die tot het openbaar ministerie behoren, en wel vanuit een hiërarchische positie die zij binnen het openbaar ministerie hebben de controle daarover moeten hebben. Meent hij dat deze taak aan buitenstaanders moet toevallen?

De heer **Geurtsen** (VVD): Mevrouw Lückers zal mij niet tegenspreken, dat de Minister van Justitie verantwoordelijkheid draagt voor het handelen van het openbaar ministerie. Ook zal zij mij niet tegenspreken, dat de heer Wiarda een uiterst gekwalificeerd jurist is; anders was hij nooit President van de Hoge Raad geworden en een tijd geweest. De heer Wiarda zou zeker in staat geweest zijn om zijn oordeel — met de nadruk op 'zijn' — te geven over de vraag, of het openbaar ministerie die mening in die periode wel of niet terecht was toegedaan. Had hij zijn oordeel daarover gegeven, dan had-

den wij op basis van dat oordeel mede onze oordelen over het beleid van de Minister van Justitie kunnen vormen.

Ik meen, dat de Kamer zelf niet gekwalificeerd is noch uit zich zelf geroepen kan zijn om het oordeel te vormen. Ik mis daarom des te meer het oordeel van een deskundige, dat mij houvast had kunnen geven. Nu dat er niet is, moet ik die kwestie noodgedwongen laten rusten. Ik kan niet nalaten de vinger te leggen op een tegenstrijdigheid, die ik op diezelfde blz. 15 aantref, een tegenstrijdigheid overigens, die is gebaseerd op de verschillende afgelegde verklaringen. Aan het begin wordt gesteld, dat althans totdat de heer Knoop verslag had uitgebracht van zijn bevindingen in Rusland, voor voorlopige hechtenis van Menten nog niet voldoende materiaal voorhanden was. Dat is het uitgangspunt geweest, dat de heer Wiarda niet verder heeft onderzocht.

Aan het eind van de derde alinea wordt gemeld, dat ook nadat dat verslag uitgebracht was, aan een arrestatie nog niet werd gedacht, omdat het bewijs nog te zwak zou zijn, zolang het door de heer Knoop verzamelde materiaal niet zou zijn nagetrokken. Ik heb zeker begrip voor de zorgvuldigheid, waarmee het openbaar ministerie eerst een sterke zaak heeft willen opbouwen, alvorens toe te slaan. Maar dat neemt niet weg, dat ook het openbaar ministerie ervan op de hoogte was, dat Menten bezig was zijn emigratie voor te bereiden, om het nu

maar eens vriendelijk te zeggen. Onder die omstandigheden had het mogelijk toch voor de hand gelegen op de al voorhanden zijnde gegevens tot actie over te gaan en erop te vertrouwen; dat de rechter bij het nemen van zijn beslissing zeker ook acht zou willen slaan op omstandigheden, waaruit een ernstig gevaar van vlucht bleek en op het feit, dat voorlopige hechtenis in redelijkheid noodzakelijk geacht kon worden voor het, anders dan door verklaringen van de verdachte, aan de dag brengen van waarheid. De Minister zal de wettelijke formuleringen wel herkennen.

Uit de verklaringen van de betrokkenen proef ik een zekere weerstand tegen het overgaan tot handelen op grond van gegevens, verstrekt door een amateur, die hen niet alleen naar hun gevoel voor de voeten liep, maar die bovendien in zijn herhaald aandringen om op te treden blijk gaf van hinderlijk volgen; een doordrammer, met andere woorden. Als wij uit de gang van zaken geleerd hebben, dat het gelijk niet per definitie ligt bij de deskundigen, maar dat ook doordrammende amateurs het gelijk wel eens aan hun kant kunnen hebben, mogen wij niet ontevreden zijn.

Op 18 november heeft de Minister — men vindt dat in de Handelingen op blz. 1384 — gezegd, dat het volstrekt correct en geheel in overeenstemming is met onze strafrechtelijke praktijk, dat aan het openbaar ministerie wordt overgelaten te bepalen of een arrestatie op donderdag, vrijdag, zaterdag, zondag, maandag of welke dag dan ook zal plaatsvinden. Bij de stelling, dat dit geheel in overeenstemming is met de strafrechtelijke praktijk, zet ik een vraagteken. Ik sta daarin blijkbaar niet alleen. Immers, mr. Hartsuiker zegt in zijn verklaring: Toen ik hoofdofficier van justitie was, heb ik mij altijd afzijdig gehouden van de technische uitvoering van een arrestatie.

Ik heb dan ook niet de indruk, dat het in de praktijk zo gebruikelijk is, dat het openbaar ministerie zich bezighoudt met de details van de uitvoering, als de Minister heeft gesteld. Maar los daarvan bestrijd ik, dat het correct is, dat het zo gaat en dat het hier zo gegaan is. In die bestrijding sta ik ook niet alleen. Mr. Hartsuiker zegt in zijn verklaring aan mr. Wiarda, dat volstaan had moeten zijn met de kapitein Bordewijk op te dragen, dat hij ervoor moest zorgen dat de officier van justitie op maandag 15 november de beschikking had over Menten. De heer Hartsuiker zegt verder letterlijk: Door-

Minister Van Agt achter de regeringstafel

Geurtsen

dat het openbaar ministerie er mijns inziens veel te dicht opzat, heeft kapitein Bordewijk zaterdag minder gelegenheid gehad om krachtens zijn eigen verantwoordelijkheid en inzicht te besluiten tot onmiddellijke arrestatie van Menten.

Daar is geen woord Frans bij. De heer Wiarda doet de deur dicht, door op blz. 17 vast te stellen, dat volstaan had moeten worden, toen het arrestatiebesluit in beginsel genomen was, met het geven aan de politie van de opdracht tot een zo spoedig mogelijke uitvoering van dat besluit, waarbij zowel de keuze van het tijdstip als de wijze van uitvoering verder aan de politie overgelaten had moeten worden. Wellicht vindt de Minister hierin aanleiding zijn uitspraak van 18 november te rectificeren.

De naast betrokkenen hebben ontkend, dat de voor maandag afgesproken persconferentie aanleiding heeft gegeven niet af te wijken van het eenmaal aanvaarde tijdstip van arrestatie. Het geeft mij echter te denken, dat zowel kapitein Bordewijk als opper Hilgeman, onafhankelijk van elkaar dat verband wel degelijk leggen. Het lijkt ook niet onwaarschijnlijk, dat het openbaar ministerie na de gemaakte verwijten over de voorlichting met betrekking tot de arrestatie van Looyen, extra bedacht heeft willen zijn op zijn image tegenover de pers.

Het daarop gevolgde resultaat is vanzelfsprekend niet de bedoeling geweest, maar laat zien, dat het wedden op twee paarden liever aan beroepsgokers dan aan eerbare ambtenaren moet worden overgelaten. Het geeft ook aanleiding tot een vraag over de organisatie van de voorlichting van het Departement. Ik krijg uit het geheel de indruk, dat er bij de betrokken mensen van het openbaar ministerie weinig vertrouwen aanwezig was in het improvisatietalent van de afdeling voorlichting.

Dat de pers niet bereid zou zijn geweest naar een persconferentie te komen op zaterdagmiddag, als toen gearresteerd zou zijn, kan geen punt van overweging zijn geweest. De getoonde belangstelling in de voorafgaande weken had duidelijk gemaakt, dat de journalisten een intense belangstelling voor de zaak hadden. Werden moeilijkheden verwacht, als de voorlichtingsambtenaren in hun weekend gemobiliseerd zouden worden, of was men bang, dat zij niet op zo korte termijn een persconferentie zouden kunnen bijeenroepen? Als overwegingen van deze aard een rol hebben gespeeld,

was er dan aanleiding voor het openbaar ministerie op het een of ander bedacht te zijn?

De bewaking in het weekeinde is een klucht op zichzelf. Als ik alle verklaringen naast elkaar leg, staat ondanks alle tegenstrijdigheden als een paal boven water dat geen moment is overwogen bewakingsmaatregelen te nemen, die zouden kunnen verzekeren, dat de verdachte er op maandag nog zou zijn. Alleen als ik het intelligentiepeil uiterst laag zou aanslaan – en dat doe ik heel uitdrukkelijk niet – zou ik kunnen veronderstellen, dat iemand van oordeel geweest zou kunnen zijn, dat het om de 2 à 4 uur langs het huis rijden in dit opzicht iets zou hebben kunnen betekenen. Het ligt meer voor de hand te veronderstellen dat de enigszins versterkte surveillance geschiedde om erop te letten, dat niet iemand huis of tuin van Menten zou binnengaan dan omgekeerd.

Van die bewaking wordt terecht een belangrijk punt gemaakt in het Wiarda-rapport. Volgens zijn verklaring heeft ook de heer Kuyper hiervan een kernpunt gemaakt. Des te meer verbaast het mij daarvan in zijn verslag aan de secretaris-generaal niets terug te vinden. Wél is een hele passage gewijd aan Meta Menten, wél – en terecht – is er een voor de Minister van belang zijnde politieke overweging te vinden, maar geen woord is geschreven over de omtrent de bewaking verkregen geruststelling. Het is erg vriendelijk van mr. Wiarda, althans ten op-

zichte van de heer Kuyper, om aan te nemen, dat de vraag omtrent de bewaking inderdaad is gesteld, maar dat zij door een misverstand op zijn minst in een andere zin dan was bedoeld bij mr. Messchaert is overgekomen. Het bewijs daarvan ontbreekt echter nu beide betrokkenen in hun eigen lezing van het telefoongesprek op 9 november jl. blijven volharden.

Ik gevoel geen behoefte onvriendelijk te zijn jegens de heer Kuyper, maar evenmin wil ik onvriendelijk zijn jegens de heer Messchaert. Ik kan niet anders doen dan vaststellen, dat er bewijs is voor de ene noch voor de andere stelling. Dat brengt dadelijk met zich, dat ik de notitie van de heer Kuyper als minder onbelangrijk beschouw dan de Minister achteraf heeft gedaan. Deze vindt, dat die nota louter informatief was en van hem geen actie verlangde. Ik zou mij hebben kunnen voorstellen dat de Minister, als hij de nota had gelezen, op de gedachte zou kunnen zijn gekomen opdracht te geven om te informeren, of voldoende maatregelen waren getroffen om te verzekeren dat de actie, die tussen 10 en 18 november te verwachten was, niet zou kunnen mislukken.

De heer **Van den Broek** (KVP): De heer Geurtsen heeft uit het rapport-Wiarda geciteerd en zei daarbij dat het openbaar ministerie in feite de politie te dicht op de hielen zou hebben gezeten. Zowel de bepaling van het tijdstip als de uitvoering hadden bij voorkeur aan

Geurtsen

de politie moeten worden overgelaten en niet aan het openbaar ministerie, aldus de heer Geurtsen.

Nu begrijp ik van de heer Geurtsen, dat de Minister uit de beruchte nota in feite de conclusie had moeten trekken, dat hij er wat aan moest doen. Het openbaar ministerie behoeft het dus niet, maar de Minister wel?

De heer **Geurtsen** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De heer Van den Broek heeft mij niet horen zeggen, dat het openbaar ministerie niet aan de politie had kunnen vragen ervoor te zorgen, dat, zolang de arrestatie in feite niet had plaatsgevonden en daarmee het tijdstip aan de politie overlatend, er maatregelen genomen zouden zijn die effectief waren op het moment dat de arrestatie uitgevoerd werd. Dat is iets anders dan dat het openbaar ministerie gezegd zou hebben op welke wijze en op welk tijdstip men het moest doen. Ik heb ook niet van de Minister gezegd – men heeft mij dat niet horen zeggen – dat hij zou moeten hebben bepaald wat er en wanneer het moest gebeuren en hoe er bewaakt moest zijn. Het enige wat ik heb gezegd, is dat ik mij zou kunnen voorstellen, dat de Minister op de gedachte kon zijn gekomen opdracht te geven om te vragen of men wel zeker wist dat, als er op een gegeven moment tot arrestatie werd overgegaan, Menten er nog was.

De heer **Van den Broek** (KVP): Beschouw de heer Geurtsen, dat bewaking als zodanig al of niet onder uitvoering valt?

De heer **Geurtsen** (VVD): De vorm van de bewaking is uitvoering. De vraag naar het instellen van de bewaking is geen uitvoering maar beleid.

Mijnheer de Voorzitter! Met name de nadruk, die in de nota gelegd wordt op de onmogelijkheid duidelijk te maken, waarom justitie niet ingrijpt nu de verdenkingen tegen Menten zich opstapelen, had de Minister wellicht tot de gedachte waarover ik het zojuist had, kunnen leiden. Ik kan niet bewijzen, dat de zaken dan anders gelopen zouden zijn. De Minister zou in ieder geval wel de kans gekregen hebben zijn betrokkenheid bij deze zaak duidelijker te profileren dan nu is gebeurd.

Op de nota, door de secretaris-generaal op 9 november aan de Minister ter kennisneming aangeboden, had de heer Mulder de aanduiding 'Heden' niet doorgehaald. Betekent dit, dat de heer Mulder het van belang achtte, dat de Minister van het daarin gestelde op zo kort mogelijke termijn zou kennis

nemen? Als onderwerp wordt op de nota vermeld 'P. N. Menten'. Ik kan de Minister in alle vertrouwen mededelen, dat ik het ook wel eens zo druk heb, dat ik er niet in slaag alle stukken door te nemen, zodra ik ze krijg. Maar ik heb wel de gewoonte om, al is het maar tussen twee besprekingen door, vluchtig na te zien, wat mijn secretaresse voor mij heeft neergelegd, opdat ik niet achteraf het verwijt kan krijgen, dat spoedeisende zaken aan mijn aandacht zijn ontsnapt. Ik zou mij kunnen voorstellen dat, als de Minister diezelfde gewoonte heeft – en waarom zou dat niet zo zijn? Het is immers de enige mogelijkheid om overeind te blijven in de vloed van zaken, die de aandacht vragen? – hem bij dat vluchtig doorneemen de woorden 'Menten' en 'Heden' waren opgevallen. Was dat gebeurd, dan zou het betreffende stuk waarschijnlijk, 'voorschands ongelezen' in de tas zijn beland om daarvan kennis te nemen, zodra er maar even tijd voor zou zijn, desnoods direct voor het in bed stappen.

Mevrouw Lückers-Bergmans (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Gesteld, dat de heer Geurtsen op vakantie gaat, alles heeft voorbereid en een van zijn medewerkers speciaal attent heeft gemaakt op één dossier, waarvan iedereen weet dat het afgehandeld is en doorgeschoven wordt naar de mensen die daarvoor zijn, gaat hij dan niet met een gerust hart weg, ondanks het feit dat hij het dossier nog eens onder ogen krijgt?

De heer **Geurtsen** (VVD): Maakt u zich geen zorgen; ik ga met een gerust hart met vakantie. Ik was van plan daarop straks nog terug te komen.

Mijnheer de Voorzitter! Wat ik zojuist zei, is allemaal niet gebeurd. De conclusie ligt dan ook voor de hand, dat mijn veronderstelling onjuist is geweest. Dat betekent echter, dat in ieder geval tot 18 november niet de garantie heeft bestaan, dat de Minister voor een aantal dagen kon vertrekken, maar dat niet deed alvorens zich ervan te vergewissen dat er geen spoedzaken op afdoening lagen te wachten. Ongetwijfeld – ik kom op de vraag van mevrouw Lückers – mag van hoofdamttenaren verwacht worden hierop ook attent te zijn en de Minister desnoods mondeling of telefonisch aanvullend om een reactie te vragen. Maar ook die ambtenaren, hoe hoog ook, zijn mensen en geen robots. Ook hen kan door grote drukte wel eens iets door het hoofd gaan. Dat is ook geen ramp, want zij hebben niet met een onmondige te doen, maar met iemand, die naar het woord van Wim Kan

'zeer bekwaam schijnt te wezen' en die op de hoogte kan zijn, als hij zijn post alleen maar doorbladert. Daarom blijft de vraag: Hoe kunnen wij er zeker van zijn, dat de Minister niet na terugkeer van een reis tot de ontdekking komt, dat hij vóór zijn vertrek iets had moeten doen?

Nog één ding over die nota. Uit het antwoord op de ingediende vragen en het mondeling overleg blijkt, dat de Minister tijdens de laatste schorsing op 18 november van het bestaan van die nota op de hoogte is gekomen. Om geen sterkere woorden te gebruiken, volsta ik met vast te stellen, dat ik in dat licht bezien de reactie van de Minister op de vraag van de heer Kosto, hoe het verschil is te verklaren tussen de verklaring van de Minister, dat hij niet van de plannen tot arrestatie wist, en die van zijn departement, dat de Minister op woensdag wist dat Menten gearresteerd ging worden, niet bevredigend vind. De Minister had die vraag, die hij toen niet beantwoordde, omdat hij het niet wist, wel degelijk kunnen beantwoorden in het licht van de nota, waarvan hij toen juist had gehoord. Door die nota kon hij niet weten, dat de arrestatie was gepland voor maandag, wél dat deze was gepland. Zijn departement kon en mocht ervan uitgaan, dat de Minister op de hoogte was. Dat hij dat niet was en waarom hij dat niet was, wist de Minister ook, toen hem de vraag door de heer Kosto werd voorgelegd. Zijn ontkenning kwam feitelijk neer op het weigeren van hem gevraagde inlichtingen te verschaffen. Dat is een ernstige beleidsfout.

Afsluitend over het rapport-Wiarda: Het meest opvallende in de bijgevoegde verslagen is, dat iedereen min of meer nadrukkelijk de verantwoordelijkheid van zich afschuift. Dat moge menselijk zijn en ik wil dat in mijn oordeel best betrekken, maar het is niet helemaal fair jegens collega's, en anderen, die er ook bij betrokken zijn. Vooral van het openbaar ministerie had ik een meer open houding met betrekking tot de eigen verkeerde taxaties en daardoor gemaakte fouten verwacht. Des te opvallender is, dat de enige die ik in dit verband met ere kan en wil noemen, de kapitein van de rijks-politie R. Bordewijk is, die aan het slot van zijn verklaring tot de constatering komt, dat hij het achteraf gezien beter anders had kunnen doen. Natuurlijk is het allemaal wijsheid achteraf, maar het is wel verfrissend, dat ten minste iemand de moed heeft gehad die wijsheid ook op te brengen. Met het door mr. Wiarda gedane voorstel tot te nemen maatregelen en het door de Minister daaraan gegeven gevolg, heb ik

geen moeite. Ik volsta er dan ook mee dat te constateren.

Ik kom tot mijn tweede onderdeel: de door de Minister op 18 november gedane mededelingen en het verschil met de nadien bekend geworden gegevens. Op blz. 1376, linkerkolom onderaan, vinden wij een weergave van de bijdrage van de Minister van Justitie aan de discussie over het tijdstip van arrestatie. Het openbaar ministerie heeft hem persoonlijk daarbij gevraagd, of hij het optreden zou dekken met zijn ministeriële verantwoordelijkheid, als juridisch-technisch gezien te vroeg tot arrestatie overgegaan zou moeten worden. Die toezegging heeft de Minister gedaan.

Wat vinden we in de stukken? Op blz. 13 van het rapport-Wiarda lees ik: 'Desgevraagd heeft mr. Mulder als toen medegedeeld, dat het openbaar ministerie ervan mocht uitgaan, dat de Minister instemde met de arrestatie van Menten op maandag 15 november (het z.g. 'groene licht')'. Op blz. 27, in de verklaring van mr. Hartsuiker: 'Op 11 november 's avonds tijdens een gesprek in Berg en Dal, waarbij aanwezig waren mr. Mulder, mr. Kuyper, mr. Messchaert en ik zelf, heeft mr. Mulder het groene licht voor arrestatie op maandag gegeven'. Een gelijke verklaring vind ik op blz. 29, waar de heer Messchaert aan het woord is. En dan het verslag van het mondeling overleg van 11 januari, blz. 11. Daar verklaart de Minister, dat hij in gesprekken met leden van het secretariaat-generaal heeft doen blijken een arrestatie op een eigenlijk te vroeg tijdstip voor zijn verantwoording te zullen nemen. En even verderop letterlijk: 'Het gebeurt zelden dat de Minister zelf in contact treedt met leden van het openbaar ministerie over een individuele zaak. Ook in deze zaak is dit niet het geval geweest'.

De conclusie is duidelijk: de inlichting, te vinden op blz. 1376 van de Handelingen, is zeker met verve gebracht, maar is onmiskenbaar in strijd met wat er werkelijk heeft plaatsgevonden. Over de stellige verzekering, onder meer op blz. 1385 te vinden, dat het departement, de Minister vertegenwoordigend, de waarborg kreeg dat de bewaking dicht zou zijn, heb ik het al gehad. Die mededeling vindt geen bevestiging in verklaringen van anderen en wordt door de feiten gelogenstraft. De mededeling op blz. 1388, dat op donderdag 11 november de hoofdofficier in Amsterdam spontaan enkele details over de bewaking heeft gegeven en dat deze diezelfde details

de zaterdag daarop aan de politie heeft medegedeeld, zullen we maar onder de onnauwkeurigheden rangschikken, nu die hoofdofficier zelf daarvan niets blijkt te weten. Je kunt niet op alle slakken zout leggen.

Hetzelfde geldt voor het antwoord op een vraag van de heer Nooteboom, te vinden op blz. 1402, middenkolom, wat de politie had kunnen doen, als zij toevallig was langs gereden op het moment, dat Menten wegreed.

De verklaring van de hoofdofficier zelf, onder meer 'Ik zeg u, dat er geen aanleiding bestond te veronderstellen, dat Menten juist nu zou vluchten laat er geen misverstand over bestaan, dat hij zeker de door de Minister weergegeven instructie niet heeft verstrekt. Over het verschil, dat gelegen is in de verklaringen van de Minister en die van zijn departement en de reactie van de Minister op een vraag daaromtrent van de heer Kostó, heb ik het al gehad.

Het is alles bij elkaar meer dan voldoende om vast te stellen, dat de op 18 november gegeven inlichtingen niet die graad van nauwkeurigheid hadden, die het parlement mag verwachten en verlangen, als van de kant van de Regering inlichtingen worden verstrekt. Ik betreur en ik veroordeel dat. Ik mag aannemen, dat ik daarin niet alleen sta, al was het alleen maar omdat ik mag aannemen, dat de Kamer het met mij eens is, dat een noodzakelijke voorwaarde voor het uitoefenen van de controlerende taak van het parlement is, dat erop vertrouwd moet kunnen worden, dat wat van de kant van de Regering wordt gezegd, zonder voorbehoud voor waar mag en moet kunnen worden gehouden. Als wij daarvan niet mogen uitgaan, kunnen wij beter ophouden.

Over de verantwoordelijkheid, de politieke verantwoordelijkheid, van de Minister voor het gebeurde in de eerste helft van november 1976 is op 18 november al heel veel gezegd. Er zou dan ook nauwelijks aanleiding zijn daar nog op terug te komen, ware het niet dat de Minister daarover een opmerking heeft gemaakt die niet geheel duidelijk is. Even nadat hij heeft gezegd: 'Ik sta voor wat mijn medewerkers hebben gedaan wie ze ook zijn' zegt hij 'Bovendien kan ik alleen staan voor het optreden van ambtenaren, wier gedrag ik goedkeur. Dat spreekt vanzelf'. Het spijt mij, maar dat spreekt voor mij niet vanzelf, noch bij ambtenaren van het departement, noch bij leden van het openbaar ministerie. Deze laatsten hebben uiteraard een eigen taak, gebaseerd op de wet. Zij blijven daarbij staan onder de verplichting ge-

geven bevelen na te komen. Als het openbaar ministerie een eigensoortige positie heeft – het staat daarin niet alleen – wil dat nog niet zeggen, dat de politieke verantwoordelijkheid van de Minister voor het optreden van het openbaar ministerie een eigensoortige is. Wij hebben in ons staatsbestel gekozen voor ambtenaren die geen politieke verantwoordelijkheid dragen voor wat zij doen. Wij hebben ook gekozen voor het beginsel van 'responsible government'. Beide uitgangspunten zijn niet verenigbaar, als niet iemand, in casu de Minister die het aangaat, tegenover de Staten-Generaal de verantwoordelijkheid draagt voor wat ambtenaren, aan wie hij gerechtigd is opdrachten te geven en aanwijzingen over hoe hij meent, dat zij hun taak hebben te vervullen, bij de uitoefening van hun ambt doen of nalaten. Een soort keuzerecht voor de Minister, in de zin dat hij kan zeggen waarvoor hij zich verantwoordelijk acht en waarvoor niet, bestaat daarbij niet. Het mag niet bestaan, omdat dit zou betekenen, dat op het beginsel van 'responsible government' naar welgevallen van een minister inbreuk kan worden gemaakt. Uitgangspunt van ons systeem is, dat de uitvoerende macht voor alles wat op dat vlak gebeurt verantwoording verschuldigd is aan de volksvertegenwoordiging. Dat systeem kan niet goed werken, als de ministeriële verantwoordelijkheid beschouwd moet worden als een soort inspanningsverbintenis in plaats van een soort resultaatsverbintenis. Dat geldt naar mijn oordeel in het algemeen; dat geldt zeker in zaken, waarover naaste medewerkers van de Minister hun 'groene licht' hebben laten schijnen en waarin de Minister heeft moeten weten en ook heeft getoond te weten, dat zij politiek 'gevoelig' zijn. Bloemenhove was daarvan een voorbeeld en de Minister heeft niet gearzeld te laten blijken zich daarvan bewust te zijn. Het opsporings- en vervolgingsbeleid in de zaak-Menten is daarvan evenzeer een voorbeeld.

Een andere kwestie is, of de verantwoordelijke Minister een verwijt, hoe ook in politieke zin vertaald, gemaakt moet worden van zaken die onder zijn verantwoordelijkheid zijn geschied. Ik kan tot op grote hoogte meegaan met wat de Minister-President daarover heeft gezegd in onze vergadering van 8 februari 1977, hierop neerkomend, dat de Minister zijn ambtenaren moet duidelijk maken wat zijn beleid is, van tijd tot tijd moet nagaan of zijn ambtenaren die beleidslijnen volgen en geschikte maatregelen moet nemen, als

Geurtsen

zijn ambtenaren zijn beleid doorkruisen of zich op andere manier in strijd met de gegeven aanwijzingen gedragen.

Wij zijn dan niet meer op het terrein van de ministeriële verantwoordelijkheid, maar op dat van het gevolg dat de Staten-Generaal willen verbinden aan het feit, dat een afgelegde verantwoording, ook voor zover die betreft door zijn ambtenaren verrichte daden of begane nalatigheden, onvoldoende wordt geoordeeld. Bij de vraag over het te geven gevolg zal zeker een rol kunnen spelen de eigen rol die de Minister in het geheel heeft vervuld, zijn eigen aandeel in de gehele zaak.

Over dat aandeel en zijn betrokkenheid heeft de Minister ons geïnformeerd. Ik heb geen aanleiding om aan zijn verklaringen daarover te twifelen. Zij waren, zoals wij gezien hebben, soms iets dikker aangezet dan in overeenstemming met de feiten was, maar over het geheel genomen geeft alleen al de verhouding van de ambtenaren van het departement aanleiding tot de vaststelling, dat de Minister met hen inderdaad zijn beleid ten deze had doorgenomen en dat hij van tijd tot tijd naging, of die beleidslijnen werden gevolgd.

Ik betreur, dat het uiteindelijk cruciaal gebleken moment aan zijn aandacht is ontsnapt, maar waardeer daarentegen de daarop gevolgde inspanning om het toen gevolgde onheil te herstellen. Hij is toen zelfs te ver naar de andere kant doorgeslagen, heb ik de indruk. Het zelf naar Zwitserland gaan deed even veronderstellen, dat de Minister leek te denken, dat het verder alleen maar goed zou kunnen gaan, als hij zich er persoonlijk mee bemoeide. Dat hadden zijn ambtenaren nu ook weer niet verdiend.

Onder deze omstandigheden en ondanks het feit, dat ik, met verwijzing naar Talleyrand, de gang van zaken rond de mislukte arrestatie van Menten een fout acht, vind ik geen aanleiding de Kamer voor te stellen daaraan het gevolg te verbinden, dat het beleid van de Minister ten deze moet worden afgekeurd.

Een andere zaak is, of ik vind dat de Minister zelf uit de te betreuren gang van zaken consequenties had moeten trekken. Ik volsta met de Minister te wijzen op wat zijn West-Berlijnse collega deed, toen begin juli 1976 vier vrouwelijke leden van de Baader-Meinhof-bende uit de Berlijnse stadsgevangenis hadden kunnen ontsnappen wegens nalatigheid in de bewaking. Hij had de deuren niet open laten staan,

maar trok uit het feit, dat hij de politieke verantwoordelijkheid voor de bewaking droeg, wel de conclusie, dat hij behoorde af te treden. Die conclusie gaf blijk van het beschikken over een scherp inzicht in politieke verhoudingen. Zijn beslissing strekte de heer Herland Oxford dan ook niet tot schande; integendeel: zij strekte hem tot eer.

De heer **Van den Broek** (KVP): De heer Menten is, naar ik heb begrepen, niet uit de gevangenis ontlucht. Is de heer Geurtsen voorts niet met mij van mening dat de resultaten van het 'tip-rapport' wel eens belangrijk kunnen zijn voor zijn totale beoordeling? Zou hij daarom die resultaten niet beter kunnen afwachten? Hij komt nu wel erg vlug tot een conclusie.

De heer **Geurtsen** (VVD): Ik ben tot de conclusie gekomen dat het niet aan de Kamer is om het beleid van de Minister af te keuren. Ik stel alleen vast dat het in de Minister bepaald niet af te keuren zou zijn geweest als hij zelf consequenties had getrokken. Verder laat ik het aan de heer Van den Broek over te beoordelen wat hij onder soortgelijke omstandigheden had moeten doen.

De heer **Imkamp** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De zinsnede uit het rapport-Wiarda 'met alle bescheidenheid, passend voor de buitenstaander die achteraf oordeelt', geldt ook voor mijn bijdrage aan dit debat. Ik zal proberen sine ira et studio, zonder verbittering en partijdigheid, een beoordeling van het gebeurde te geven.

Verdiend één man in deze affaire een onderscheiding – ik heb daarover al in de commissie gesproken – dan is dat opperwachtmeester P. H. Hilgeman, plaatsvervangend groepschef van de Rijkspolitie te Blaricum. Hadden de heren op 13 november, tijdens de fameuze vergadering in Hilversum, naar zijn advies geluisterd, dan zou een affaire-Menten aan Nederland bespaard zijn gebleven.

Toch hoorde deze opperwachtmester pas op 12 november dat hij de arrestatie zou moeten uitvoeren, hij de laagste in rang, te laag uiteraard om uitgenodigd te worden op de roemrijke vergadering van 13 november. De procureur-generaal vermeldt in zijn voorlopig rapport niet eens de naam van de heer Hilgeman als deelnemer. Zelfs wordt in dat rapport van de procureur-generaal de naam verkeerd geschreven, namelijk Helgeman en ik neem aan dat de versie in het rapport-

Wiarda de juiste is en de opper dus Hilgeman heet. Toch krijgt hij de opdracht het karwei te klaren.

Deze opperwachtmeester was de meest initiatiefrijke, hij toonde een gezonde kijk op de gebeurtenissen en hij wist een situatie uit te buiten en juist te taxeren.

Het valt ook niet mee voor zo'n opper, onuitgenodigd op een vergadering van hoge omes – die hij waarschijnlijk helemaal niet kent – binnen te stappen en dan maar eens even fris van de lever te vertellen: 'Menten is er, ik stuur vanmiddag twee van mijn mannen naar hem toe, dat lijkt mij een goede kans om hem zonder tam-tam te pakken.'. Waarom is deze suggestie niet gevolgd? Het past in het decoratiebeleid van de Minister, deze man een zeer hoge onderscheiding – laten wij zeggen een leeuw – toe te kennen.

Vanmiddag gaat het om de staatsrechtelijke verantwoordelijkheid van deze Minister. Is deze Minister staatsrechtelijk verantwoordelijk voor het doen en laten in dezen van het gehele ambtenarenkorps, inclusief het openbaar ministerie? Daarom trent kan geen twijfel bestaan. Het antwoord is bevestigend en dat antwoord wordt ook door de Minister gegeven. Daarmee is echter nog niets gezegd. Met het begrip 'staatsrechtelijke verantwoordelijkheid' zitten wij namelijk midden in de wereld van de ficties, zoals de fictie dat ieder wordt geacht, de wet te kennen, de fictie dat de volksvertegenwoordiging het gehele volk vertegenwoordigt, de fictie dat bij een grondwetswijziging en bij de kamerontbinding daarna het volk wordt geacht, zich bij de verkiezingen uit te spreken over het grondwetsbeleid van de Regering. Nu kan in de fictie van de staatsrechtelijke verantwoordelijkheid zo'n beetje alles worden gepropt wat men in een gegeven situatie bij de hand heeft. Het begrip omvat alles, is onbepaalbaar – dus ook onbepaald – en in feite overgeleverd aan de mode van het parlementaire inzicht en aan de commentaren van parlementaire journalisten en staatsrechtsgeleerden. De fictie is onuitroeibaar, hecht als een rots – er is geen tegenbewijs mogelijk – maar ook onwettelijk. Zij schraagt gelijkelijk de democratie en de dictatuur. De Minister is krachtens het beginsel verantwoordelijk voor de typische die in het gebouw van het kantongerecht in Hilversum haar pink verstuikt bij het tikken van een dagvaarding, verantwoordelijk ook voor de verkeersregelende politieman die op het Piet Heinplein in Alkmaar – dat zullen

Imkamp

zij daar wel hebben – een sigaret opsteekt, waardoor twee auto's tegen elkaar botsen. Ook daarvoor is de Minister in beginsel aanspreekbaar, hij kan ervoor in beginsel op het matje worden geroepen.

In deze discussie gaat het niet om de vraag, of de Minister staatrechtelijk verantwoordelijk is maar om de vraag, in hoeverre de Minister het falend gedrag van ambtenaren moet worden aangerekend en om de vraag, wanneer hij er zelf naast zit en, verder nog, welke consequenties in geval van falen van hem of dat van één van zijn ambtenaren zijn te trekken.

Heeft de Minister nu gefaald? Nogal wat woordvoerders hebben in het eerste debat over de zaak-Menten gesteld – het is door één van de sprekers een 'cause célèbre genoemd – dat de Minister, omdat in de Kamer vragen waren gesteld, te kort is geschoten omdat hij de ontwikkelingen niet van uur tot uur heeft gevolgd en de nota met 'heden' bestempeld, niet terstond heeft doorgenomen. Had hij bovendien zijn reis naar Roemenië wel moeten ondernemen? Wat moet men hierop zeggen?

Ik vind dat het duiken in al deze detailzaken lichtelijk kneuterig is. Wat kan in redelijkheid van een minister worden verwacht in het organiseren, besturen en leiden van een apparaat als het ministerie van justitie en het openbaar ministerie? In welke mate moesten in dit geval de traditionele betrekkingen, die berusten op het vertrouwen dat iedere ambtenaar op zijn plaats zijn werk kent en doet worden doorbroken? Met andere woorden: had de Minister in deze affaire de eigen, specifieke verantwoordelijkheid, die ieder in een organisatie toekomt, moeten doorbreken en had hij meer verantwoordelijkheid naar zichzelf moeten toetrekken?

Het van uur tot uur volgen van de zaak, zoals vele sprekers het naar voren hebben gebracht, zou van de Minister hebben gevergd dat deze de besluitvorming meer in eigen hand moest nemen en zou hebben gevergd dat het vertrouwen, dat de Minister normaaliter aan zijn medewerkers moet toekennen, voor die periode in de diepvries ging.

De stelling is immers: Er zijn kamervragen gesteld en Menten is een be-rucht man, dus moet de Minister als een soort generaal ook de taak van een korporaal vervullen. Ik vrees, dat een generaal niets terecht brengt van het vervullen van de taak van een korporaal.

Mijnheer de Voorzitter! Het gaat in onze maatschappij om mensen en niet om structuren. Een democratie kan slechts gedijen, als de eigen verantwoordelijkheid en ontplooiing van iedereen wordt gerespecteerd. Ook in uitzonderlijke gevallen als de affaire-Menten mag hieraan niet worden getornd. Ook dan, misschien zelfs vooral dan, blijft de eigen ruimte, het eigen initiatief, de kurk waarop de democratie drijft. Dit beginsel geldt voor de relatie Kamer-Minister en Minister-ambtenaar.

Na het beginsel volgt nu de praktijk. Het van uur tot uur volgen van de zaak – ik zie de Minister in zijn ministeriële kamer al: zenuwachtig, met de hand op de telefoon, kamerbewaarder en secretaresse present – kan niet uitlopen op een verantwoord leidinggeven aan een arrestatie c.q. bewaking. Wie kende de villa, de omgeving, de tram-melant van bewakers en de surveillan-ce-routine? Het was weer de laagste in rang, de heer Hilgeman.

De Minister had slechts iets kunnen doen door incognito in een dafje te gaan zitten en poolshoogte te gaan nemen in Blaricum. Hij was dan van de situatie op de hoogte geweest. Het is misschien goed, dat hij dit niet heeft gedaan, want 'schoenmaker blijf bij je leest' geldt ook voor een Minister, die ten enenmale geen technicus is in de nobele sfeer van de arrestatie.

Ik kan niet uit de toedracht tussen juli en medio november halen, dat de Minister de gang van zaken had kunnen bespoedigen, ervoor had kunnen zorgen, dat bewijsmateriaal sneller zou zijn aangedragen en de vlucht door eigen ingrijpen had kunnen voorkomen. Tot dusver treft de Minister geen blaam.

Waarom heeft mr. Hartsuiker aan zijn collega's de datum 15 november als datum voor de aanhouding van Menten voorgesteld? Waarom is op de suggestie van de heer Hilgeman, gesteund door kapitein Bordewijk – 'Pak hem maar meteen' – op zaterdag 13 november nauwelijks ingegaan? Het 'pak Menten meteen' is in die vergadering niet eens au sérieux genomen. Dit raadsel blijft in nevels gehuld. Kan de Minister enige klaarheid geven?

Hoe reageert de ambtelijke wereld op het politiseren van een kwestie? Uit ervaring van enige jaren weet ik, dat een kamervraag – zo begint het politiseren van een kwestie – doorgaans een schrikdraadreactie in de ambtelijke wereld teweeg brengt. Ambtenaren zijn natuurlijk nooit ingenomen met een kamervraag. Dit behoort in het algemeen geen nadere toelichting. Erva-

ring en literatuur over de achtergronden van besluiten in de ambtelijke wereld leren, dat in het geval van een politieke kwestie de individuele ambtenaar de neiging heeft, meer in een groepsbesluitvorming te verdwijnen. Dit komt ook duidelijk in het rapport-Wiarda naar voren. Hij heeft de neiging de directe verantwoordelijkheid voor stappen te ontlopen. De besluitvorming wordt wat logger; de soepelheid, de rek raakt eruit. Ook valt een angstvallig vasthouden aan een eenmaal genomen beslissing te constateren. Deze reacties zijn begrijpelijk. Het wereldje van de politiek – ondoorzichtigheid, kwetsbaarheid en lange tenen – is iets waarmee een ambtenaar niet altijd uit de voeten kan. De gevolgen hiervan zijn een neiging tot aarzeling, schroomvalligheid, behoedzaamheid en voorzichtigheid in het ambtelijk gedrag. Er is geen reden, deze toedracht in de affaire-Menten geheel en al voorbij te zien.

Het is zeer wel aan te nemen dat het organiseren van de perconferentie wel eens centraal heeft kunnen staan in het vasthouden aan de fatale datum van 15 november. De voorlichters van het ministerie hadden nogal een zware buil gevallen aan de wijze waarop zij de zaak-Looyen aan de pers hebben gepresenteerd. Dat men als voorlichter dan alles op alles zet om zich geen tweede buil te vallen is nogal logisch. Zeker bij een oorlogsmisdadiger doet een voorlichter er, uit eigen lijfsbehoud, wijs aan geen risico's te nemen; falen heeft immers een nare nasleep voor voorlichters, zeker in de verkiezingstijd. Is het weerlegbaar dat de waarde van een politicus meer wordt bepaald door de schrifturen van pers-mensen dan door zijn werkelijke waarde?

Het lijkt mij dat de combinatie van beide factoren ertoe heeft geleid dat het openbaar ministerie fouten – die het rapport-Wiarda vermeldt – heeft gemaakt. Het gewicht van de besluitvorming is bij de betrekkingen tussen het ministerie en het openbaar ministerie meer dan gebruikelijk is bij het ministeriële apparaat gelegd. Daardoor zijn de beslissingen over de Menten-affaire in zekere zin topzwaar geworden. Als een kwestie politiek geladen is, dan krijgt men nu eenmaal de kwalijke bijkomstigheid dat de besluitvorming te centraal komt te liggen en ambtenaren vaak voor pietepouterige details rugdekking bij de Minister zoeken. Tot dusver is weer geen wezenlijk falen van de Minister aangetoond, noch uit de stukken noch uit de vergaderingen.

Imkamp

Wij kunnen ons vinden in de beoordeling van het rapport-Wiarda. Wij kunnen ons ook vinden in de conclusie dat voor de fouten van het openbaar ministerie geen verantwoordelijkheid gelegd kan worden bij de ambtenaren van het ministerie. Met name wordt dit gesteld ten aanzien van de wijze van tenuitvoerlegging en de datum van de aanhouding. Zou dit wel voor de Minister, op grond van zijn staatsrechtelijke verantwoordelijkheid, van toepassing moeten zijn? Dat lijkt mij niet direct een logische consequentie uit het rapport-Wiarda. Is de Minister nu geheel en al vrij te pleiten? Gaat hij voor D'66 als een onschuldig lam de politieke geschiedenis in? Dat lijkt mij enigszins overdreven. De woorden die nu volgen vallen buiten de typisch staatsrechtelijke verantwoordelijkheid. Opmerkelijk is wel – wij kunnen dat regelmatig registreren – dat er nogal wat botsingen tussen de Minister en de andere deelnemers aan het politieke verkeer plaatsvinden. Dit staat nog los van het feit dat, als het met een zaak misloopt, het met de Minister misgaat. Overschrijdt de Minister de maximum snelheid in het verkeer? Is er een gebrek aan stuur- en rijvaardigheid te constateren? Is er wat weinig kijk op de andere verkeersdeelnemers? Is hij misschien wat afwezig in het verkeer? Waarom vinden toch zoveel botsingen plaats? Het zij verre van mij, op dit moment een verklaring – of zelfs maar een poging tot – hiervan te geven.

Ik beland nu toch weer bij de staatsrechtelijke verantwoordelijkheid. Ik meen dat de Minister van Justitie als primaire plicht heeft, voor rust en kalmte in onze samenleving te zorgen; dat geldt zeker in onze woelige wereld. Het is een essentiële voorwaarde in een rechtsstaat. Ik ben van mening dat men van een Minister van Justitie niet alleen mag, maar moet verwachten dat hij door zijn optreden en zijn woordgebruik geen deining en onrust in onze staat veroorzaakt. Ik vind dat dit wel binnen zijn staatsrechtelijke verantwoordelijkheid berust. Hij moet daar naar mijn mening op aangesproken kunnen worden. Binnen dat kader was het misschien verstandig geweest, een nota te lezen; was het verstandig geweest om zich, vooral eer in deze Kamer te verschijnen, beter voor te bereiden. Niet omdat een afwijkend gedragspatroon dwingend wijst op een niet au sérieux nemen van de affaire-Menten, maar om de onrust en de woelingen in een kamerdebat, en daarmee via de publiciteitsmedia in onze samenleving, van tevoren al te

kunnen taxeren en om van tevoren als het ware de stormvloed in te dammen. Met dit onderdeel in het optreden van de Minister is D'66 minder gelukkig.

We verbinden daar volstrekt niet de conclusies aan, zoals we die kunnen vinden in beschouwingen van prof. Scholten en van dr. Ed Réveil, die man daar ver weg in Berg en Dal, die natuurlijk te ver van het politieke labyrint afstaat om precies te kunnen evalueren wat er zich precies in het intieme Haagse wereldje afspeelt. Dat zijn conclusies, die wij niet kunnen onderschrijven. Uiteindelijk vind ik dat de Minister ook recht heeft op zijn eigen persoonlijkheid en op gevoel voor betrekkelijkheid. Hij mag best als persoon – en ook als persoon in de hoedanigheid van minister – de ellemaat van de betrekkelijkheid van het dagelijks gebeuren aanleggen tegen de blijvende achtergrond van het beredderen van deze maatschappij.

De heer **Wolff** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Aan de orde zijn de stukken over de Menten-zaak: de Mentenpapers. Die stukken omvatten eigenlijk het hele reilen en zeilen van het opsporingsapparaat, van het openbaar ministerie, waarvan de Minister de verantwoordelijke topman is. De stukken gaan over het vallen en opstaan en over het weer vallen en voortkrabbelen. Dat is ongeveer de cyclus, die wij tot dusverre hebben moeten volgen, met nog steeds in ons midden een minister van Justitie, die zelf geen politieke conclusies heeft willen trekken uit een falen, dat in het hele land grote consternatie teweeg heeft gebracht en dat de naam van ons land in het buitenland schade heeft berokkend. Met politieke conclusies bedoel ik natuurlijk het trekken van staatsrechtelijke consequenties.

De heer **Van Dam** (ARP): In welke landen heeft dit optreden schade berokkend?

De heer **Wolff** (CPN): Het heeft schade berokkend in de landen, die deel uitmaakten van de grote coalitie, die gevormd heeft tegen Hitler-Duitsland. Ik doel op de Sovjet-Unie, de Verenigde Staten, Israël en een reeks andere landen. Nederland was wereldnieuws. Het was de Nederlander Menten, die in de koppen van de kranten naar voren kwam. De Minister van Justitie was de man, die de verantwoordelijkheid droeg voor een op dat moment naar onze mening noodlottige gang van zaken.

De Minister trok dus niet de politieke conclusies. Het tegendeel lijkt te zijn

gebeurd en in de huidige politieke verhoudingen mogelijk te zijn gemaakt. Sommigen zullen nu wellicht van mening zijn dat er een streep onder deze zaak moeten worden gezet, dat wij verder moeten gaan met een schone lei. Maar dan versimpelt men deze zaak. Menten moet nog berecht; hij moet bij bewezen schuld zijn straf nog krijgen. In dat geval moeten de geroefde kunstschaten nog terug naar de plaats van herkomst en moeten de slachtoffers in hun recht en in ieder geval in hun waarde worden bevestigd. Verder moet – en dat moeten wij bij dit debat niet vergeten – de onderste steen nog boven komen, omdat wij willen weten wat er onder die steen ligt. Personen, instanties of groeperingen, die in de periode van vlak na de oorlog, tijdens de gelijkenschakeling gedurende de koude oorlog en tot aan de gebeurtenissen van deze zomer een figuur als Menten hebben gedekt – een man met miljoenen – moeten zonder terughouding in de openbaarheid worden gebracht en ten overstaan van de bevolking worden beoordeeld. Beoordelen is allereerst – ik wil dat er nadrukkelijk bij zeggen – een politieke zaak, een politieke activiteit, een eis van democratie en ook een late erkenning van de doeleinden waarvoor in de oorlog is gevochten; een schoon schip maken, nodig voor de algemene morele gezondmaking. Het is wel laat, maar het is nooit te laat. Zolang deze kaart uit een geheimzinnig pokerspel niet op tafel ligt, valt geen streep te zetten.

Wij behandelen nu mede door het werk van de Kamer tot stand gekomen documenten; zo'n beetje de schermen die wij bijeen mogen vegen. Ik moet erbij zeggen dat sinds het laatste treffen – in dit geval lijkt mij dit woord beter dan 'ontmoeting' – een feit is veranderd; Menten is van voortvluchtige tot gevangene geworden, de gearresteerde, voorgeleide, te vervolgen en te berechten Menten. Dat ondanks de oorspronkelijke mogelijkheid tot ontsnapping van een figuur verdacht van zulke zware oorlogsmisdaden dit type toch nog gepakt kon worden, is van groot belang, het is tenminste nog iets goeds in het geheel, waarom het per slot van rekening toch begonnen was toen op 16 en 17 november in de Kamer in eerste instantie schriftelijke vragen werden gesteld die op 18 november mondeling werden beantwoord in de vorm van een officiële verklaring van de Regering, waarop een zeer noodzakelijk en ook zeer nuttig debat op staatkundig verantwoorde wijze is gevolgd.

Wij willen ons niet verdiepen in prestigekwesties, in gehacketak over

Wolff

de vraag wie welk aandeel nu precies heeft gehad in de uiteindelijke aanhouding. Iedereen die ook maar één vinger in deze richting heeft bewogen om dat te bevorderen, deed in onze ogen iets positiefs. Wij hebben daar geen moeite mee, ook niet als het mensen zijn geweest die tegenover ons staan of zitten, het gaat er maar om wat de uitwerking is van een bepaalde taak die wordt verricht in een politiek kader en met een duidelijk doel, waarmee alle mensen in ons land zijn gemoeid.

Het belangrijkste in deze fase is dat de man waar wij het steeds over hebben, zit waar hij thans hoort te zitten, in verzekerde bewaring. Dat is geen emotionele kwestie, al kennen wij inderdaad emoties in tegenstelling tot computers en technocraten die tot mensenhaters en mensenminachters zijn geworden, tot geschiedenisloze, maar ook toekomstloze dingen en wezens. Het gaat hier om de toepassing van het verdrag tot afschaffing van de verjaring van het recht tot vervolging van misdrijven tegen de menselijkheid gepleegd in de Tweede Wereldoorlog. Wij hebben daarover veel gesproken bij de behandeling van de justitiebegroting, bij de veranderingen in de Nederlandse wetgeving en bij het al eerder genoemde internationale verdrag. Ook andere overeenkomsten hebben hun directe band met het proces en de vonnissen van het internationaal tribunaal te Neurenberg na de oorlog waar Rudenko, een van de hoofdaanklagers, de aanklager namens de Sovjet-Unie was, de bondgenoot van Nederland in de Tweede Wereldoorlog. Het is op dit moment nuttig om terug te gaan naar die dagen en om te denken aan de omvangrijke misdrijven in het gebied van Lwov en Podchorodzje, waarin Menten zijn aandeel heeft gehad. Een journalist beschrijft op 10 november 1945 de Neurenberger aanklacht met deze woorden: 'In dezelfde toon, zonder hartstocht, zonder lyriek, spreekt de aanklacht van het lijden der krijgsgevangenen, het uitroeien der Joden, Polen en zigeuners. Benauwend is het wanneer men de lange reeks cijfers en feiten leest die de misdrijven weergeven waaraan de fascistische Polen, Joego-Slavië, Letland, Litauen, Oekraïne en Rusland hebben schuldig gemaakt.'

De **Voorzitter**: Mijnheer Wolff, u blijft toch nog wel binnen de orde van de onderwerpen die in de stukken aan de orde zijn?

De heer **Wolff** (CPN): Ik blijf op het niveau van mijn fractie, ik blijf binnen

het raam van de stukken, zoals die geproduceerd zijn. Ik zal verder gaan, dan zal het wellicht ook u duidelijk worden, waarom ik bepaalde dingen zeg. In Maidanek waren anderhalf miljoen slachtoffers, in Auschwitz vier miljoen, in Lwov 700.000, in het getto van deze stad 138.000. Dat situeert historisch de zaak-Menten als schakel in de keten van slavernij en vernietiging, ook als object van vervolging, berechting en strafexecutie. In de stukken, mijnheer de Voorzitter, spelen Podchorodzje, Vrice, gelegen in het district Lwov, een grote rol. Getuigenissen uit de Sovjet-Unie, Polen, Israël en de Verenigde Staten komen aan de orde. Komt het in juni of juli tot een proces tegen Menten, dan zal daarvoor te recht veel internationale aandacht bestaan. Het begrip 'aandacht' schetst onvoldoende de intensiteit en de betrokkenheid die er van verschillende kanten aanwezig is. Beseft de Minister dit, is hij daarvan doordrongen en is hij, gelet op de reële rechtsbelangen die er voor anti-fascisten in andere landen mee gemoeid zijn, gelet op het internationaal geschokte vertrouwen in het effectief naleven van de internationaal aanvaarde plicht tot vervolging en berechting van het soort misdrijven dat hier aan de orde is, bereid om internationale, gekwalificeerde waarnemers bij de procesvoering toe te laten als waarnemers met een speciale status, met toegang tot al het ter zake doende materiaal, waar dit althans een wezenlijke betekenis heeft, om zich mede een oordeel te kunnen vormen? Ik denk in dit verband aan waarnemers uit de Sovjet-Unie, Polen, Israël, wellicht uit de Verenigde Staten, Frankrijk en Engeland, de pijlers waarop de grote internationale verdragen en ook de anti-Hitlercoalitie berust hebben. Wij zouden een weloverwogen antwoord van de Minister willen hebben in deze kwestie, aangezien dit bij een tweede ronde mogelijk toch zwaar zal wegen voor ons.

Het justitiële team is terug van het bezoek aan de Sovjet-Unie en Polen. Namens het team, waarin de officier van Justitie, de heer Habermehl, mr. Messchaert en commissaris Peters zitting hadden, heeft de heer Van Düren op Schiphol tegenover de pers een verklaring afgelegd. Hij heeft herhaald, dat hij het een onjuiste taakopvatting acht, als hij waar dan ook tegenover persorganen verklaringen zou afleggen over de zwaarte, de kracht of de inhoud van getuigenverklaringen in de Sovjet-Unie of in Polen. Dat is op zich zelf te respecteren, maar is de mededeling van mr. Habermehl – tegelijker-

tijd gedaan – dat hij na het bezoek aan Polen geen enkele aanleiding ziet om een gerechtelijk vooronderzoek tegen Menten in te stellen over de mogelijke rol in de moord op 36 vooraanstaande Poolse hoogleraren in de nacht van 3 op 4 juli 1941, niet tegelijkertijd wel het geven van een oordeel over getuigenverklaringen in Polen? Is dat verstandig? Het heeft ons bevreemd, dat dit op een persconferentie is medegedeeld. Persconferenties zijn al vaak ter sprake geweest in deze kwestie.

Wij hebben begrepen dat vanuit Nederland de catalogus van kunstvoorwerpen, in het bezit van Menten, ter beschikking zal worden gesteld van de justitiële autoriteiten in de Sovjet-Unie en in Polen. Is dat niet de catalogus waarin alleen de kunstwerken zijn opgesomd die de afgelopen zomer ter veiling zouden komen, hetgeen verhinderd is door publikaties, door actie vanuit onze kunstenaarswereld en door het optreden van mensen uit het voormalig verzet?

Als dat zo is, waarom is dan geen volledige inventarisatie gemaakt van kunstvoorwerpen die thans nog in het bezit van Menten zijn? Daarbij hoort ook het gedeelte dat in Ierland is.

De stukken die tot onze beschikking staan, werpen een schril licht op de communicatie binnen het departement van Justitie en op de verhouding tussen het openbaar ministerie en de staatsrechtelijk voor dit instituut verantwoordelijke Minister. Is het niet nodig om dit geheel door te lichten, om het daarmee onmogelijk te maken dat communicatiestoringen feitelijk een vertoebeling, een verduistering kunnen zijn van de ministeriële verantwoordelijkheid, waar deze zonder enige twijfel aanwezig is, zolang men niet afdaalt tot het dorpse niveau van de heer Imkamp.

Het rapport van de commissie Wiarda is snel tot stand gekomen. Dat was en is een pluspunt, al leverde het geen aanwijzing op in de richting van een of meer mogelijke tipgevers die de ontsnapping van Menten mogelijk zouden hebben kunnen maken. De commissie vond het niet haar taak op dat punt verder te speuren. Wij weten dat anderen daar nog mee bezig zijn. Ons rest wel de vraag hoever dat onderzoek – waarover in de stukken gerept wordt – is gevorderd. Wanneer kunnen wij enige nieuwigheid ter zake verwachten?

Het is belangrijk vooruit te zien en niet steeds achterom te kijken. Gekeken moet worden naar het historisch onderzoek in de zaak-Menten vanaf de bevrijding tot de zomer van 1976. Er dient op te worden toegezien dat dit onderzoek werkelijk wordt verricht en

of dit omkleed wordt met waarborgen die nodig zijn om ervoor te zorgen dat er geen zeer kostbare tijd verloren gaat.

De eerste gedachte van professor Van Gunsteren – de eerste kandidaat voor het leiden van het onderzoek – om de taakstelling van het onderzoek wat te verbreden in de geest van de parlementaire discussie en om een regelmatig rapportage aan de Kamer te verzorgen, sprak mijn fractie wel aan. Het sprak de Minister echter niet aan. Professor Van Gunsteren verdween om plaats te maken voor een ander die later terecht, en al weer bij nader inzien, buiten de zaak werd gelaten. Het was inderdaad beter voor de zaak en voor de betrokken persoon.

Nu is er dan eindelijk de bemande commissie onder leiding van professor Schöffner, waarvoor het werk bij voorbaat al niet zo erg gemakkelijk is geworden. Wij hebben enkele vragen in dit verband. Zou de Minister het mogelijk en met ons voor nuttig achten als deze commissie, gezien de voorgeschiedenis, voordat deze Kamer ontbonden wordt, met een brief over haar werkwijze, gericht aan de Minister, komt? De Minister zou die brief dan ter informatie aan deze zittende Kamer kunnen verstrekken.

Belangrijk is nog een ander punt. Is het niet nodig een samenhang te bevorderen tussen het thans gaande strafrechtelijke onderzoek dat zeer duidelijk de delicten betreft uit de jaren '40-'45 en het historisch onderzoek naar de na-oorlogse periode? Is er wettelijk een basis voor om zo'n samenhang te scheppen? Kunnen verhoren zich uitstrekken tot na-oorlogse relaties, ik doel hier op de strafrechtelijke verhoren, of – als dit niet het geval zou zijn – is het mogelijk dat het team van historici regelmatig taken overneemt en bij het horen afwisselend zijn werk kan doen?

Het gaat hier om iemand op leeftijd. Hij is zelf ongetwijfeld de belangrijkste bron van informatie. Wie zich dat niet realiseert en wie niet uitgaat van dat objectieve vaststaande gegeven, zou zich willen en wetens of misschien per ongeluk in de positie kunnen plaatsen van iemand, die kansen tot het vergaren van informatie voorbij laat gaan en daarmee wel eens verantwoordelijk kan worden voor het blokkeren van het historisch onderzoek. Dat kan gebeuren door het wegvallen van een zeer belangrijke bron, namelijk een persoon die geconfronteerd moet kunnen worden met archiefmateriaal of met verklaringen van anderen.

Ik zeg erbij, dat dit een macabere discussie is, die nochtans noodzakelijk is. De geschiedenis heeft nu eenmaal op zijn tijd sinistere consequenties, maar gelukkig liggen de wortels wat dit betreft al weer ver van ons af en veel dieper. Wij hebben echter te maken met wat nu is, wat komen kan en wat gebeuren zal.

De Kamer was het er zonder motie al over eens, dat een historisch onderzoek nodig is. Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat overal in het land graag medewerking aan zo'n onderzoek zal worden gegeven. Daarvoor is er toch te veel boter op te veel hoofden. Dat moet iedereen beseffen. Waarschijnlijk moet de publiciteit in Nederland ook hier een handje helpen. Het justitieteam heeft op Schiphol gezegd, dat er een einde moet komen aan de golf van publiciteit om de rechter in rust te kunnen laten overwegen. Dat komt een werkelijk onafhankelijk rechter inderdaad toe. Het is echter niet goed te vergeten, dat zonder de enorme publiciteit van de afgelopen periode geen actie tegen Menten ondernomen zou zijn. Dat is en blijft onze stellige overtuiging. Alle justitiële autoriteiten, zij die het werk verrichten, hij die de staatsrechtelijke verantwoordelijkheid heeft, past in dit opzicht bescheidenheid.

Het is een grillige speling van het lot, dat wij opnieuw aan de vooravond van de herdenking van de februaristaking van 1941 in de hoofdstad in deze Kamer bezig zijn met de gruwelen uit de oorlog en met de verwickelingen, als verlaat gevolg daarvan, in deze tijd. Dat was zo in 1972 met de mislukte poging tot vrijlating van de drie van Breda, het is nu weer zo met de zaak Menten. Aan de ene kant is het een bron van irritatie, dat het iedere keer aan de vooravond van die herdenking zo moet zijn; aan de andere kant inspireert het tot het voortzetten van het herdenken om dat andere, de goede kant van de geschiedenis, te herbeleven, te laten zien en te zorgen, dat nieuwe generaties zich daarvan bewust worden. Daarom is dat herdenken geen formaliteit, maar helpt het de massale bewustwording in Nederland tot stand te brengen. Dat zal een klimaat scheppen, waardoor gebeurtenissen, zoals wij gehad hebben, zich niet zullen herhalen, omdat iedereen alert zal zijn en omdat iedereen voorzichtig zal zijn. Die koers is nodig om in de toekomst niet steeds weer in dit soort debatten verzeild te raken.

De heer **Van Dam** (ARP): Mijnheer de Voorzitter! Deze gedachtenwisseling

vindt plaats onder nogal wat andere omstandigheden dan op 18 november het geval was. De verblijfplaats van Menten is nu bekend. Er is een overvloed aan informatie omtrent toen nog onopgehelderde zaken. De toegezegde onderzoeken, voor zover nog niet voltooid, zijn gaande; de voorbereidingen voor het rechtsgeding zijn in volle gang.

De vraag rijst, waarom dit tweede debat moet worden gevoerd, met de kans bij veel mensen toch weer emoties los te maken. Deze vraag is begrijpelijk. Daartegenover staat, dat het goed is nog eens, en dan in een rustiger sfeer en op afstand de gang van zaken in die bewuste novemberweek te bespreken.

'Wij zouden graag zien, dat er wat rust intreedt in deze zaak, omdat de rechterlijke macht die over Menten moet oordelen, alleen in volstrekte rust kan werken', heeft de Amsterdamse rechter-commissaris Mr. van Duuren maandag bij de terugkeer van de justitiële delegatie uit de Sovjet-Unie en Polen op Schiphol gezegd. Onze fracties zijn het geheel met deze uitspraak eens en hopen, dat dit debat zal bijdragen tot de sfeer waarin, overeenkomstig de Nederlandse traditie, het oordeel aan de rechterlijke macht wordt toevertrouwd.

In de gedachtenwisseling van vandaag maken wij de eindbalans op van het beleid van de Minister van Justitie in verband met de destijds mislukte aanhouding van Menten. Daarbij gaat het om enige in het debat van 18 november jl. niet opgehelderde zaken, waarnaar een onderzoek is ingesteld. Deze onopgehelderde zaken betroffen in het bijzonder de gebeurtenissen in de periode van 12–14 november en het beleid van het openbaar ministerie inzake de beslissing om Menten op 15 november aan te houden.

Met bekwame spoed zijn de resultaten van de onderzoeken naar een en ander verschenen. Op 23 november verscheen het rapport van de procureur-generaal Hartsuiker, op 15 december het rapport-Wiarda.

Wij willen hier onze waardering uitspreken voor de voortvarendheid en de zorgvuldigheid waarmee deze rapporten zijn uitgebracht. Deze waardering gaat uit zowel naar de verantwoordelijke samenstellers als naar allen die aan de samenstelling hebben meegewerkt, ook naar de minister ad interim en naar de Minister van Justitie vanwege hun juist gebleken keuze van de rapporteurs.

Een centraal punt in het gevoerde beleid, dat ook in de gedachtenwisse-

Van Dam

ling op 18 november als zodanig aandacht kreeg, betrof de vraag, wanneer tot aanhouding kon worden overgegaan. Het dilemma was de keuze tussen het zo hard mogelijk maken van het bewijsmateriaal en het zo klein mogelijk maken van het risico voor de voortzetting van de voorlopige hechtenis of een minder sterk dossier en beperking van het risico van een ontvluchting.

Voor dit dilemma bestond bij een deel van de Kamer weinig aandacht. Het is van belang te luisteren naar de heer Wiarda. Deze geeft inderdaad geen oordeel – zoals de heer Geurtsen zegt – maar hij maakt wel een opmerking die van belang is, namelijk dat vooral bij het bestaan van vluchtgevaar van de verdachte het openbaar ministerie in een moeilijke positie verkeert.

In dit verband is ook de houding van de Zwitserse Bondsraad inzake de uitwijzing van Menten interessant. Het was duidelijk dat de Bondsraad aarzelde om aan het verzoek van Nederland te voldoen. Uit het feit, dat de beslissing om Menten uit te wijzen werd genomen, nadat recent ontvangen, aanvullend belastend materiaal met spoed aan de Zwitserse regering was toegezonden, zou kunnen worden afgeleid, dat ook zij aanvankelijk het bewijsmateriaal niet sterk genoeg vond. Kan de Minister deze indruk bevestigen?

Ik wil nog eens uitdrukkelijk naar voren brengen, dat onze fracties veel belang hechten aan de zorgvuldigheid omtrent het bewijsmateriaal. Het is een van de kenmerken van ons rechtsbestel, dat mensen beschermd worden tegen te lichtvaardige beschuldigingen en de daaraan verbonden consequentie van aanhouding.

Het is een regel, die dient te gelden tegenover iedereen, zelfs tegenover een van oorlogsmisdaden verdachte. Elke inbreuk op deze regel tast de kwaliteit van de rechtsstaat aan.

Over het beleid van het openbaar ministerie met betrekking tot de aanhouding zelf, de bepaling van het tijdstip, het tijdsverloop sedertdien en de onvoldoende bewakingsmaatregelen heeft de Minister op 18 november een kritisch oordeel gegeven. Dit oordeel strookt met de onderzoekresultaten en de conclusie van de heer Wiarda. Ik heb er geen enkele behoefte aan, deze fouten nog eens breed uit te meten of na te pluizen. Ik meen dat het ook niet in de geest zou zijn van het rapport-Wiarda. De heer Wiarda heeft aan zijn conclusie een advies verbonden om-

trent een tegen de betrokken leden van het openbaar ministerie te nemen maatregel. Dit advies was vanwege zijn ingehoudenheid een wijs advies.

De Minister heeft dit advies terecht opgevolgd. Het is uitermate te betreuren, dat het advies van de heer Wiarda ontijdig en in een onjuiste versie naar buiten is gekomen, waardoor de positie van de betrokken leden van het openbaar ministerie ten onrechte schade heeft geleden. Het is jammer, dat schending van vertrouwelijkheid kan plaatsvinden, zonder dat de oorzaak kan worden opgespoord. De ervaring leert helaas, dat dit een zaak is, waarmee wij blijkbaar moeten leven.

Het andere punt van het onderzoek van mr. Wiarda betrof het verzoek om rechtshulp aan de Sovjet-Unie. Zijn oordeel, dat primair de ambtenaren

van het Ministerie van Justitie raakt, is positief. Het doet op het eerste gezicht wat wrang aan, dat een burger voor hetzelfde doel gemakkelijker toegang krijgt tot een land, terwijl voor officiële autoriteiten maanden nodig zijn om toestemming te verkrijgen. Het is echter duidelijk, dat het gewicht en de mogelijke consequenties, verbonden aan een officiële justitiële missie, bij beide betrokken landen een grote mate van zorgvuldigheid vereist doen zijn. Aan Nederlandse kant is blijkens het rapport-Wiarda daaraan voldaan. Het strekt tot voldoening, dat de justitiële missie intussen zowel in de Sovjet-Unie als in Polen haar taak heeft kunnen verrichten. Zij had een zware taak te verrichten. In streken, waar zoveel slachtoffers door zoveel verschillende mensenhanden om het leven zijn ge-

Kamervoorzitter Vondeling (l) en de heer Wolff (r)

Van Dam

bracht moet het moeilijk zijn slachtoffers van één man op het spoor te komen.

De hete adem van de kritiek ging ook over de mate waarin en de wijze waarop de Minister zich omtrent de zaak-Menten heeft laten informeren. Hierbij zou de befaamd geworden notitie inzake de arrestatie, voorzien van de classificatie 'heden' een voorname rol gaan spelen. Had de top van het departement wat betreft de informatie haar plicht gedaan en is de Minister in zijn belangstelling voor de gang van zaken niet te kort geschoten? Dat waren de vragen.

Wat genoemde notitie betreft, kennisneming van de inhoud maakt duidelijk, dat zij ter kennisneming aan de Minister was bedoeld en niet meer. Zij had de Minister geen aanleiding gegeven en ook niet behoeven te geven, anders te handelen dan hij heeft gedaan. Voor 's Ministers medewerkers was er geen aanleiding op een andere, dringender wijze de aandacht van de Minister te vragen. Het zou evenmin iets aan de gang van zaken hebben veranderd. In het mondelinge overleg met de vaste commissie voor justitie op 16 december heeft de Minister zijn bemoeienissen met de zaak-Menten nog eens uiteengezet. Daarmee heeft hij voor onze fracties duidelijk gemaakt, dat hij een juiste maat ook in verhouding tot andere belangrijke vraagstukken die hem bezighouden, heeft betracht en dat hem in dit opzicht geen verwijten zijn te maken.

Wanneer wij de uiteenzetting van de Minister op 18 november vergelijken met de resultaten van de ingestelde onderzoeken, dan mogen wij constateren, dat de door de Minister destijds verschaft informatie en uitgesproken oordelen juist en verantwoord waren.

Op verschillende onderdelen was begrijpelijkerwijze de informatie toen nog beknopt. In de rapporten is die informatie op een bevredigende wijze aangevuld en zijn de conclusies verder ondersteund. De korte tijd van voorbereiding die de Minister voor het debat op 18 november ter beschikking stond, was er ongetwijfeld oorzaak van dat momenten van onzekerheid de presentatie soms kenmerkten. Nu is het nut van deze gedachtenwisseling, dat in dit opzicht naar de kant van het publiek de noodzakelijke correctie kan worden aangebracht.

In dit verband is er nog een op zich zelf niet zo belangrijke kwestie op te helderen, namelijk de kwestie die de heer Geurtsen eerst een 'mystificatie' en een tijdje later een 'detail' noemde;

het punt waarop de vaste commissie in het mondelinge overleg op 16 december stootte. Het ging over de kwestie dat aanvankelijk op de kameragenda voor 18 november de mondelinge beantwoording van vragen stond, terwijl het op 17 november, blijkens een mededeling van de Voorzitter, zowel het afleggen van een verklaring als het beantwoorden van vragen kon worden. Het is het afleggen van een verklaring door de Minister geworden. Wij vragen, mede gezien de vaagheid van de noot, of de Minister op dit punt nog wat helderheid kan verschaffen. Het interesseert een eenvoudige lid van de Kamer natuurlijk, hoe zo iets in zijn werk gaat.

De Voorzitter: Ook de heer Geurtsen heeft zich bij dit punt tot mij gewend. U herinnert eraan, dat op de woensdag daarover door mij een mededeling is gedaan, volgens de Handelingen omstreeks 17.00 uur. Ik liet toen in het midden of de drie verzamelingen vragen mondeling beantwoord zouden worden, dan wel of de Regering een verklaring zou afleggen. Ongeveer een uur later, zo blijkt uit de Handelingen, heb ik medegedeeld, dat het hoogstwaarschijnlijk een verklaring zou worden. Vrij kort daarna moet ik toen de beslissing hebben genomen om op de agenda voor de volgende dag te zetten dat er een verklaring zou komen. Op de agenda van die dag stond dus de verklaring, waarbij dan ook de vragen zouden worden beantwoord.

Ik weet niet meer precies hoe dat toen gegaan is. Ik ga ervan uit dat er wellicht ook in de Kamer leden zijn geweest die op woensdagavond tegen mij hebben gezegd dat zij de voorkeur gaven aan een verklaring, omdat dit gelijke rechten gaf aan alle leden bij een daarop volgende gedachtenwisseling. Bij bijvoorbeeld een interpellatieaanvraag is dat al één of twee jaar daarvoor ook mijn standpunt geweest. Wanneer een zaak ook op een andere wijze aan de orde zou kunnen komen – aan de hand van een stuk –, gaf ik er de voorkeur aan de Kamer voor te stellen dat stuk aan de orde te stellen, omdat dan alle leden gelijke rechten zouden hebben.

Ik sluit niet uit dat mede in het overleg met de ambtenaren van het Ministerie van Justitie deze oplossing is gevonden, maar het lijkt mij dat dit een beetje nakaarten is, want niemand heeft tegen mijn opmerkingen bezwaren gemaakt. Ook heeft niemand donderdag, bij het begin van de vergadering, tegen mij gezegd het bij nader inzien toch niet zo geschikt te vinden.

Het contact met de Minister was in die dagen een beetje moeilijk, omdat hij niet in het land was. Het initiatief ligt in ieder geval niet bij deze Minister persoonlijk, dat is mij wel duidelijk geworden.

Mocht ik toen het initiatief hebben genomen, dan is dat een juiste beslissing geweest. Dat meen ik nog altijd. Ik herinner mij wel dat wij in verband met de afwezigheid van de Minister hebben gezegd, dat het beter was niet om kwart over tien 's ochtends de mondelinge behandeling van de vragen aan de orde te stellen, doch 's middags. De Minister had dan meer gelegenheid zich op de hoogte te stellen van een aantal zaken.

Dit alles kan ik na alle naspeuringen aan de Kamer meedelen. Een van de moeilijkheden was ook – de heer Geurtsen zal zich dat herinneren – dat de voorzitter van de vaste Commissie voor Justitie afwezig was. Wij hebben toen telefonisch contact gehad met Luxemburg en later overleg gepleegd met de vice-voorzitter van de vaste commissie. Die heeft de leden bijeengeroepen op de donderdagochtend.

Het is van alle kanten volgens het boekje gebeurd.

De heer Geurtsen (VVD): Het beleid van de Voorzitter van de Tweede Kamer is niet aan de orde. Niemand beklagt zich ook over het uiteindelijke resultaat, dat de mondelinge beantwoording is omgezet in een regeringsverklaring. Een aantal mensen heeft zijn twijfels over de vraag of het opportuun is geweest die regeringsverklaring op de donderdagmiddag af te leggen, gegeven het resultaat daarvan. Ik neem aan dat niet alleen leden van deze Kamer die twijfels hebben.

Ik heb in mijn betoog een tweeledige vraag gesteld. Uw lezing heb ik nu gehoord. Als het inderdaad ambtenaren van het Departement van Justitie geweest zijn die er de voorkeur aan gegeven hebben dat het een regeringsverklaring zou worden, zal de Minister ons ongetwijfeld in zijn beantwoording daarover kunnen voorlichten.

De Voorzitter: Zowel op de woensdag om vijf en zes uur als de donderdagochtend om kwart over tien was er gelegenheid geweest voor ieder lid in de Kamer een opmerking te maken over die procedure. Dat is niet gebeurd.

De heer Van der Lek (PSP): Ik wil even aansluiten bij de heer Geurtsen wat betreft het contact met ambtenaren van justitie. U zei dat in een tussenzin met gebruik van het woord 'waarschijnlijk'. Het is toch gebruikelijk dat,

Van Dam

als de Kamer middels u vraagt om een regeringsverklaring, eerst wordt onderzocht of de betreffende Minister daartoe in staat is en of ervan uit mag worden gegaan dat hij het ook kan doen op dat tijdstip? Het is toch wel belangrijk, ook om te beoordelen wat de Minister in verschillende fasen daarover heeft gezegd, om te weten of een dergelijk contact wel of niet heeft plaatsgevonden?

De heer **Geurtsen** (VVD): Er is blijkbaar een misverstand. U zegt dat men toen had kunnen reageren. Er was, voor zover ik uit de Handelingen begrijp – ik was er niet bij – op woensdag twee keer geen aanleiding te reageren. U heeft medegedeeld dat er mogelijk een regeringsverklaring zou komen en de tweede keer heeft u medegedeeld dat het hoogstwaarschijnlijk een regeringsverklaring zou worden. Ik kan mij voorstellen dat leden gewacht hebben met reageren totdat iets meer definitiefs bekend zou zijn. Ik heb geen mededeling gevonden die u een half uur later had kunnen doen, omdat u toen zeker wist dat er een regeringsverklaring zou komen. Ik kan mij voorstellen dat de leden donderdagmorgen, zien- de dat er een regeringsverklaring op de agenda stond, geen aanleiding hebben gevonden daartegen te protesteren, omdat de zaken toen blijkbaar met de Regering aldus geregeld waren.

De **Voorzitter**: Ik sluit niet uit dat ik – wat ik wel vaker doe – de knoop doorhak op een gegeven moment omdat er enige zekerheid moet komen. Als dat de oplossing kan zijn, wil ik wel geacht worden om op dat moment de knoop te hebben doorgehakt.

Minister **Van Agt**: Ik acht het zeer wel mogelijk dat wanneer ik mijn steentje aan het leggen van het mozaïek heb bijgedragen, een totaal beeld ontstaat waaruit de conclusie mag worden getrokken dat de Voorzitter zich keurig heeft gedragen.

De heer **Van Dam** (ARP): Ik ben dit onderdeel van mijn betoog begonnen met te zeggen dat het een niet zo belangrijke kwestie is. Het is misschien wel aardig daaraan even te herinneren.

Er wachten de Kamer nog twee rapporten, onder andere een historisch onderzoek over de periode 1945 tot juli 1976. De opdracht tot dit onderzoek heeft enige voeten in de aarde gehad. Gelukkig is de rust daaromheen teruggelukkig. Wij willen er alleen van zeggen, dat de Minister er goed aan heeft gedaan de opdracht aan de heer

Scheffer terug te nemen. Valt er, nu het onderzoek is gestart, over het tijdbestek waarbinnen het kan worden afgesloten, al iets te zeggen?

Het andere onderzoek betreft de eventuele tipgeving. Is daarover nadere informatie wat de termijn van voltooiing betreft te geven?

Waar het in deze gedachtenwisseling uiteindelijk om gaat, is, of de Minister zijn verantwoordelijkheid op de juiste wijze heeft uitgeoefend, dan wel heeft gefaald. Wij hebben daarover op 18 november onze conclusie al gegeven.

Onze fracties zien door de inhoud en conclusies van de rapporten Hartsuiker en Wiarda hun stellingname op 18 november bevestigd. Die stellingname hield in, dat onze fracties in de beantwoording van de Minister geen enkele aanleiding zagen om het vertrouwen in zijn beleid te verliezen en dat zij met vertrouwen de resultaten van het onderzoek wat betreft de nog niet opgehelderde punten afwachten.

Ook het verdere optreden van de Minister, het doen instellen van het onderzoek Wiarda en wat betreft de opsporing en uitwijzing uit Zwitserland van Menten, maken duidelijk, dat onze benadering in het debat op 18 november een juiste is geweest.

'Verantwoordelijk' betekent niet, dat alles wat onder verantwoordelijkheid van de bewindsman wordt gedaan, 'als door hem zelf gedaan' moet worden beschouwd. 'Verantwoordelijk' betekent 'verantwoording schuldig zijn'.

Aangaande de verdwijning van Menten heeft de Minister van Justitie die verantwoording in royale mate afgelegd en is hij naar het oordeel van onze fracties op een bevredigende wijze in die verantwoording geslaagd.

Ik kom tot slot terug op het begin van mijn uiteenzetting. Menten heeft in de maanden voor zijn verdwijning veel mensen in beroering gebracht, maar daarna nog veel meer. De publiciteitsmedia hebben het tot hun plicht gerekend die beroering te registreren en door te geven. Vooral voor de oorlogsslachtoffers moet dit alles moeilijk te verwerken zijn geweest. Wier belang had de pers hierbij op het oog?

De voorbereiding van het proces tegen Menten is in volle gang. De uitkomst van het proces moet nu aan de rechtbank worden overgelaten. In de emotionele sfeer van enige maanden geleden waren voorbarige uitspraken begrijpelijk. Nu kan er geen plaats meer voor zijn. Het is goed, dat de Commissie-Van Duuren dat ook in het buitenland duidelijk heeft gemaakt.

Wanneer dit debat ertoe leidt, dat de rust rondom de zaak Menten intreedt, dan heeft het zijn nut gehad.

Om het te zeggen met een variant op wat voor de veldheer geldt: een rechter wint al veel, al wint hij niet dan rust.

□

De heer **Kosto** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Op 18 november van het vorig jaar werd in deze Kamer gedebatteerd over het beleid van de Minister van Justitie rond de mislukte arrestatie van de van oorlogsmisdaden verdachte Menten.

Het debat werd gekenmerkt door verslagenheid omdat het weer nodig bleek een van de bitterste perioden in onze geschiedenis in de herinnering terug te roepen. Ook klonk woede door omdat de verdachte had weten te ontsnappen en verbijstering over het feit dat dat had kunnen gebeuren. De Minister van Justitie werd op zijn verantwoordelijkheid aangesproken. Hij stond er, naar eigen zeggen, hulpeloos bij. Zijn positie was zeker niet benijdenswaardig, maar de kortsluiting, die ontstond, was vermijdbaar geweest door een betere voorbereiding van zijn kant.

Onze fractie was van mening dat een negatief oordeel moest worden gegeven over het beleid van de Minister. Dat was echter een voorlopig oordeel, omdat nog niet alle aspecten van het gebeurde voor de Kamer helder gemaakt waren. De Minister deed, staande het debat, de toezegging van een drietal rapporten. In de samenhang van het voorlopig rapport van de procureur-generaal te Amsterdam en het rapport van de heer Wiarda wordt het beeld van het beleid van de Minister scherper gesteld. Daaraan kan worden toegevoegd de wijze waarop hij zijn toezegging heeft gehonoreerd om een onderzoek te doen instellen naar het vervolgingsbeleid ten aanzien van Menten en de invloeden daarop in de naoorlogse periode tot medio 1976.

Er is sinds het vorig debat iets heel wezenlijks veranderd: Menten is in voorarrest. Zijn vlucht naar Zwitserland bleek tevergeefs. De Zwitserse regering wees hem uit naar Nederland. De Minister heeft bij die gelegenheid niets nagelaten om de verdachte naar hier te krijgen. Hij is persoonlijk naar Zwitserland gereisd om met zijn ambtgenoot daar overleg te plegen. Hiermee kwam vast te staan dat de Minister inmiddels wel doordrongen was geraakt van de politieke reikwijdte van het geval Menten.

Eén vraag rijst hier. De Zwitserse regering besloot tot uitwijzing, nadat de

Kosto

Minister had toegezegd dat Menten niet zou worden uitgeleverd aan een ander land. Wist de Minister op dat moment af van het bestaan van een document waaruit zou blijken dat Menten Pool zou zijn? Over de waarde van dat document zal — zo nodig — natuurlijk door de Nederlandse rechter worden geoordeeld. Hoezeer deze zaak de pers en de publieke opinie bezighoudt blijkt ook na het november-debat. Er is sindsdien geen dag voorbij gegaan of de media belichtten enigerlei aspect.

Eén keer vonden mijn vriend Molleman en ikzelf aanleiding om vragen te stellen. Dat was toen in de pers de indruk werd gewekt dat de rechter-commissaris zich al had uitgelaten over de schuld van verdachte. Wij vroegen de Minister of die berichten op waarheid berustten en of hij niet wenselijk vond de ongeschreven sub-judice-regel voor leden van de rechterlijke macht nader in de wet vast te leggen, in dier voege dat ook de rechters-commissarissen daaronder zouden vallen.

Voor zover uit persberichten valt af te leiden, heeft de betreffende rechter-commissaris niet begrepen wat onze bedoeling was, namelijk het volstrekt duidelijk maken dat in Nederland een onafhankelijke rechter een onafhankelijk oordeel velt na afweging van het aangedragen bewijsmateriaal. Het is onze plicht als volksvertegenwoordigers, de aandacht van de Regering te vestigen op dat ene berichtje in de stroom van publikaties dat twijfel zou kunnen oproepen aan de kwaliteit van onze rechtsstaat. Via de Minister zal ik dan gaarne van de rechter-commissaris in kwestie vernemen dat hij onjuist is geciteerd. Wanneer denkt de Minister onze vragen te beantwoorden?

De heren van het openbaar ministerie en de rechter-commissaris zijn inmiddels terug uit Polen en de Sovjet-Unie. In het rapport-Wiarda wordt duidelijk gemaakt, hoeveel voeten het in de aarde heeft gehad vóór het verzoek van het openbaar ministerie door het departement werd gehonoreerd. Het openbaar ministerie vraagt op 19 augustus, naar de Sovjet-Unie te mogen gaan en op 13 oktober zendt Justitie dat verzoek door naar Buitenlandse Zaken, waar men het op 18 oktober doorzendt naar de Sovjet-Unie. Acht de Minister dat een redelijke termijn? Zelf vond hij op 13 september al dat de reis naar de Sovjet-Unie moest doorgaan. Waarom is zijn wens pas een maand later door zijn eigen departement gehonoreerd?

Over de inhoudelijke kant van de zaak-Menten onzerzijds geen woord. Wet en gewoonte wijzen de volksvertegenwoordiging hier haar plaats; in dit stadium past het op die plaats te zwijgen.

Wij zullen wel afmaken waaraan wij zijn begonnen: het geven van een parlementair oordeel over handel en wandel van de Minister van Justitie in de zaak-Menten.

Dat de Minister van Justitie ook nog de heer Van Agt is en door het CDA verheven tot lijsttrekker en al of niet kandidaat-Minister-President, zijn zaken die wel op de achtergrond van ieders denken aanwezig zullen zijn, maar hier en nu gaat het zeer nadrukkelijk om de politieke verantwoordelijkheid van de Minister van Justitie en over de wijze waarop hij die denkt te kunnen dragen. De lijsttrekker van het CDA wordt hier niet besproken, evenmin de heer Van Agt als privé persoon. Wij hebben om dit debat gevraagd. Sommigen hebben dat onverstandig genoemd. Het zij zo. Wij zijn echter als parlementariërs verplicht, hier ons werk te doen en dat af te maken.

Uit het november-debat zijn twee dingen scherp in de herinnering gebleven. In de eerste plaats is dat de wijze, waarop de Minister de leden van het openbaar ministerie te Amsterdam in gebreke stelde. In al zijn hulpeloosheid zei hij letterlijk dat het openbaar ministerie in zijn taak was tekortgeschoten, door niet voor voldoende bewaking te zorgen toen was besloten met de arrestatie tot maandag te wachten.

Waarom het openbaar ministerie wilde wachten wist de Minister niet. Op aandrang van de Kamer is hij dat tijdens een schorsing van het debat gaan navragen. Naar later is komen vast te staan, vernam de Minister toen niet alleen een tweetal overwegingen van het openbaar ministerie maar ook dat een nota gemerkt 'heden' al anderhalve dag voor zijn vertrek naar Roemenië op zijn schrijftafel had gelegen. De hulpeloosheid van de Minister zou minder groot zijn geweest als hij zich beter had voorbereid op zijn ontmoeting met de Kamer. Het materiaal was voorhanden.

Overduidelijk werd dat zijn ambtenaren in hun werk ter zake werden gehandicapt doordat zij meenden te mogen veronderstellen dat de Minister door het lezen van de voor hem bestemde 'heden'-nota op de hoogte was. De leden van het Amsterdamse openbaar ministerie moesten ervaren dat de Minister hen in het openbaar kapittelde terwijl hij later, op grond van het rapport-Wiarda, niet eens

ruimte vond voor de lichtste disciplinaire straf. Wij hebben daarvan goed nota genomen en de Minister door bemiddeling van de griffier van de vaste Commissie voor Justitie gevraagd, de onjuiste berichten te corrigeren die in de pers verschenen — terwijl de stukken nog een vertrouwelijk karakter droegen — als zou de Minister deze ambtenaren wel hebben berispt.

Ik sta hierbij zo uitvoerig stil omdat één ding volstrekt duidelijk moet zijn: tegenover de Kamer is het de Minister die verantwoordelijk is. Hij moet verantwoording afleggen en hij kan zich verdedigen als hij wordt aangevallen. Het gaan dan niet aan dat de Minister zichzelf hulpeloos verklaart, terwijl hij dat niet is, terwijl hij intussen een blaam werpt op ambtenaren die echt hulpeloos zijn, omdat zij zich in ons bestel niet in het openbaar kunnen verdedigen.

Wij menen ons te herinneren, dat de Minister een scherp beeld had van wat een politiek verantwoordelijk bewindman wel en niet kan tegenover ambtenaren, toen hij indertijd in mei 1975 het besluit nam, dat zijn toenmalige Staatssecretaris niet langer te handhaven was wegens openbare kritiek op ambtenaren. Dat was althans het eerste van drie toen door de Minister aangevoerde motieven.

De politieke verantwoordelijkheid van een Minister wordt ook nog eens onderstreept, doordat de Kamer niet rechtstreeks buiten hem om ambtenaren kan horen. Als ambtenaren al optreden, in deze zaal of bij een mondeling overleg, is het nadat de Minister heeft besloten dat zij het woord mogen voeren. Het is ons opgevallen, dat de Minister aan deze regel wél scherp vasthoudt. Toen de vaste Commissie voor Justitie op goede gronden verzocht, of de Minister zich door bepaalde ambtenaren wilde doen vergezellen, heeft hij dat geweigerd. Wat was het geval? De journalist Knoop, die zo'n belangrijke rol speelde in de zaak Menten, was op eigen verzoek door de commissie gehoord. Bij die gelegenheid deed hij uitspraken over enkele ambtenaren, die moeilijk positief konden worden beoordeeld. Het verzoek van de commissie aan de Minister was erop gericht, deze ambtenaren de kans te bieden in aanwezigheid van de Minister ten overstaan van hetzelfde college als waarvoor Knoop zijn uitspraken had gedaan, hun visie te geven. Bij die gelegenheid bleek de Minister zich zó sterk bewust van zijn politieke verantwoordelijkheid, dat hij zijn ambtenaren deze kans heeft onthouden.

Kosto

Een Minister mag pas spreken over het gedrag van een ambtenaar, als dat terzake is in het kader van een uiteenzetting over maatregelen, die deze Minister heeft getroffen om een gesignaleerde misstand te corrigeren. Het mag zeker niet, als de feiten nog niet vast staan en de betrokken ambtenaar nog niet de kans heeft gehad, zich intern tegen de tegen hem ingebrachte bezwaren te verdedigen. Aan dat criterium was voldaan, toen de Minister de vorige week in deze Kamer een disqualificatie uitsprak over het beleid van het openbaar ministerie in de kwestie-Benthuisen.

Weer iets anders lag het toen de heer Molleman en ik vragen stelden over het feit, dat een dossier van de van oorlogsmisdaden verdachte L. ten departemente in een la was blijven liggen. Terwijl wij onder een aantal vragen, louter ter vaststelling van de feiten, vroegen of het waar was dat tegen een ambtenaar disciplinaire maatregelen waren genomen, ging de Minister uitvoerig in op het falen van deze ambtenaar, alsof dat de hoofdbedoeling van onze vragen was geweest. Het enig werkelijk relevante antwoord was, dat het systeem ten departemente dusdanig was gewijzigd, dat herhaling niet mogelijk meer is.

Te weinig klonk naar ons oordeel door, dat het de Minister is die verantwoordelijk is voor wat er op het departement gebeurt. In het antwoord op de hierbedoelde vragen klinkt ook door, dat de Minister gefrusteerd is in zijn voornemen, betrokken ambtenaar disciplinair te straffen doordat zijn ambtgenoot, bij wie de betrokken ambtenaar inmiddels een functie vervult, geweigerd zou hebben aan hem een straf op te leggen.

Dit aspect van het antwoord verbaast ons omdat wij menen te weten, dat die bevoegdheid aan bedoelde ambtgenoot niet toekomt, zodat de Minister deze vraag niet eens had mogen stellen! Wij zouden het op prijs stellen als de Minister zijn antwoorden op dit punt nader wilde toelichten.

Een ander aspect van het november-debat dat ons is bijgebleven is het feit dat de Minister de politieke reikwijdte van de zaak-Menten zozeer heeft onderschat. Zowel tijdens het debat als later in het mondeling overleg meende hij te moeten opmerken dat het openbaar ministerie een vrijheid van beleid had waarin hij niet kon treden anders dan door algemene aanwijzingen.

Bij het openbaar ministerie daarentegen had men het gevoel in deze zaak

te moeten opereren in nauw overleg met het departement en met nadrukkelijk medeweten van de Minister. De Minister merkt ergens op, dat hij zelfs als hij geweten had, dat de arrestatie van Menten op handen was, zijn reis naar Roemenië niet had kunnen uitstellen. Hij zou naar zijn mening niet hebben kunnen uitleggen aan zijn ambtgenoot aldaar, dat hij voor de arrestatie van een verdachte op zijn post had moeten blijven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben ervan overtuigd, dat de Minister dat zeer wel duidelijk had kunnen maken, als hij had aangegeven, om welke verdachte het ging. Evenzeer als de kwestie van het inhouden van het paspoort van Menten op Buitenlandse Zaken anders zou zijn behandeld, als daar duidelijk was gemaakt om wat voor soort verdachte het in de zaak-M. ging. De fout, die de Minister stelselmatig maakt, is te suggereren dat het hier zou gaan om een normale strafzaak. In werkelijkheid gaat het om verdenkingen van oorlogsmisdrijven, waarvoor (niet alleen in Nederland) verjaring buiten werking is gesteld. Bovendien ging het om een rechtssubject over wie in dit land ook in de politiek al buitengewoon veel te doen was geweest.

Dat de Minister onzerzijds en van de zijde van de VVD-fractie al maanden tevoren op de politieke portee van deze zaak was gewezen, herhaal ik nog eens ten overvloede. Dat de Minister naar het buitenland vertrekt zonder voldoende inzicht te hebben in de aard van de stukken die op zijn bureau liggen, heeft ons geschokt, evenals het feit dat de Minister zich in het buitenland in een situatie kon bevinden waarin hij niet bereikbaar was. De opmerking dat hij er toch van uit mocht gaan dat zijn Roemeense collega bereikbaar was en derhalve hijzelf ook, disculpeert hem niet.

Zo tekent zich al met al toch wel een merkwaardig beeld af. De Minister is verantwoordelijk, maar het openbaar ministerie heeft gefaald. De Minister wil een ambtenaar wel straffen maar zijn collega werkt niet mee. De Minister wilde wel denken aan intrekken van het paspoort van Menten, maar het Ministerie van Buitenlandse Zaken vond dat niet goed. De Minister wilde wel bereikbaar zijn in Roemenië maar zijn ambtgenoot daar faalde. Kortom, iedereen faalde, behalve de Minister van Justitie.

Intussen willen wij graag toegeven dat de Minister na het debat van november met voortvarendheid te werk is gegaan. Het moet niet uitgesloten worden geacht dat zijn snelle persoon-

lijke interventie bij de Zwitserse regering tot het gewenste resultaat van Menten's uitlevering heeft geleid. Ook bij de uitvoering van de toezegging dat een wetenschappelijk onderzoek zou worden ingesteld naar de relatie tussen Menten en de Nederlandse autoriteiten van '45-'76 ging vlot van start. De pers heeft de Minister op de voet gevolgd. Zo is veel bekend geworden over het fiasco met de eerste onderzoeker, professor Van Gunsteren uit Leiden.

Naar onze mening is één van de oorzaken van het mislukken van dit contact dat de Minister de onhandigheid beging de discussie over een aantal voorwaarden waaronder het onderzoek moest plaatsvinden, niet met professor dr. L. de Jong te voeren, maar die door één van zijn ambtenaren met de heer Van Gunsteren te laten voeren. De Minister had de naam van deze hoogleraar en de voorwaarden inzake het onderzoek van dr. de Jong, wiens advies hij had gevraagd voorgelegd gekregen. De Minister voert die discussie dus niet zelf met dr. de Jong, maar laat haar voeren, door een ongetwijfeld bekwaame ambtenaar, met de verkeerde gesprekspartner, namelijk de man die deze voorwaarden niet had opgesteld. Ongetwijfeld heeft de kortsluiting die hierdoor ontstond schade aangericht.

In de periode tussen Kerstmis en Nieuwjaar was ik getuige van de dramatische persconferentie die dr. Scheffer gaf nadat hij zijn opdracht aan de Minister had teruggegeven. Hier had de Minister zich onvoldoende georiënteerd op de persoon van de aangezochte onderzoeker, waardoor het misverstand ontstond dat de heer Scheffer meende van de Minister te mogen begrijpen dat deze alle aspecten van zijn verzetsverleden kende, terwijl dat niet het geval was. Hier werd onnodig persoonlijk leed aangericht.

Van het mislukken van het contact met professor Heijder valt de Minister geen verwijt te maken. Graag spreken wij de hoop uit dat het werk van professor Schöffler, dat dan uiteindelijk in gang is gezet, tot een bevredigend eind zal komen. Wij zouden het op prijs stellen van de Minister te vernemen of hij al enig uitzicht heeft over de termijn waarbinnen de heer Schöffler denkt te kunnen rapporteren.

Het optreden van de Minister wordt gekenmerkt door een grote mate van openhartigheid. Als het niet binnen deze Kamer is, is het wel daarbuiten. Zo herinneren wij ons dat de Minister op een spreekbeurt in Amersfoort, de dag na het Mentendebat, dit debat kenschetste als beschadiging lijsttrek-

Kosto

ker CDA hoofdstuk I. Hij heeft die beschuldiging niet geadresseerd. Wie de schoen paste, verklaarde hij later, kon hem aantrekken. Hij had er geen behoefte aan, die beschuldiging alsnog te adresseren. Welnu, mijnheer de Voorzitter, ons past die schoen niet. Op 18 november heeft onze fractie het beleid van de Minister van Justitie in de zaak Menten beoordeeld, zoals we dat vandaag doen.

Het Mentendebat klinkt nog duidelijk door in het interview dat de Minister half december heeft toegestaan aan Het Parool. De Minister stelt daar dat hij de vaardigheid mist, zich flinker voor te doen dan hij is. Zijn hulpeloosheid, zei hij, was oprecht. Op zichzelf is die oprechtheid te waarderen, maar politiek moet. Wie zich ervoor beschikbaar stelt, moet het goed doen. Dat betekent wel eens eigen gevoelens en voorkeuren ten achter stellen bij wat men in de kwaliteit van politicus moet doen. Zo mag men bijvoorbeeld de eigen opvattingen hebben en belijden, maar ze niet altijd door de wet dwingend opleggen aan anderen.

In het zojuist aangehaalde Paroolinterview herhaalt de Minister nog eens dat hij een aversie heeft tegen politieke métier. Niettemin beoefent hij dat handwerk en nog wel op een zeer vooraanstaande post. Beseft de Minister niet dat hij met het belijden van zijn afkeer van de politiek in feite al die mensen diskwalificeert die naar beste weten en kunnen, soms met veel zelfverloochening, hun werk in de politiek doen? Van tweeën één. Of de Minister heeft een aversie van het politieke vak en gaat iets doen wat hem meer ligt, of hij is politicus en zet zich in om er het beste van te maken. De tweeslachtige houding, die hij nu inneemt, doet schade aan het politieke aanzien en daarmee aan onze democratie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot een slotconclusie. In en rond zijn beleid in de zaak-Menten is de Minister tekortgeschoten in het schatten van de politieke reikwijdte van de zaak. Hij heeft te zware blaam geworpen op ambtenaren, die hij niet had gehoord, terwijl hijzelf geen tijd gevonden heeft om voor zijn reis zijn bureau te verlossen van die dokumenten, die zijn aandacht moesten hebben. Hij heeft bij het zoeken naar onderzoekers onhandigheden begaan, die belangen van mensen hebben geraakt en hij heeft het Mentendebat achteraf gekwalificeerd als een poging om hem in zijn positie als lijsttrekker te treffen.

Mijnheer de Voorzitter! Menten is gevat. De spanning is van de ketel. Wij

hebben gemeend niet te moeten toegeven aan de verleiding om de zaak voor wat deze Kamer betreft dan maar voor gesloten te verklaren. Zij, die ons gekozen hebben, en ook de Minister hebben er recht op te weten hoe wij hem in zijn functioneren in deze zaak Menten beoordelen. Welnu, ons oordeel blijft negatief. Voor de hand ligt nu de vraag of wij dit oordeel de gedaante van een motie zullen geven. Wij zullen dat niet doen. Er is tussen de Minister en ons geen groot politiek verschil van mening aan de orde. Wel wordt aan de hand van een reeks incidenten het beeld opgeroepen van een taakopvatting, die wij niet juist achten. Er is twijfel gerezen aan de bekwaamheid van de Minister om dit departement te leiden. Maar wij zouden het politiek onverantwoordelijk vinden om op die grond het werk, dat nog staande deze kabinetsperiode moet worden gedaan, in gevaar te brengen. Zie daar onze afweging. In het openbaar! Wij bedrijven het politieke métier. De heer Van Agt zal verder moeten leven met zijn aversie. En wij met hem.

□

De heer **Van der Lek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! We spreken vandaag opnieuw over het beleid dat ten aanzien van de opsporing en de strafvervolgning van Pieter Menten is gevoerd. Daarbij is het volgende aan de orde: de vraag, hoe het mogelijk geweest is dat hij kort voor zijn arrestatie kon vluchten en de vraag, wie daarvoor nu eigenlijk de verantwoordelijkheid draagt. Het gaat meer in het bijzonder om de vraag hoe dat zo heeft kunnen komen. Want wie de eindverantwoordelijkheid draagt voor wat er op dit punt gebeurt, is natuurlijk zonder meer duidelijk: Dat is de Minister van Justitie en niemand anders.

Nu hebben wij wel vele stukken ontvangen, maar op essentiële punten zijn wij er eigenlijk niet wijzer van geworden. Wij hebben een rapport ontvangen van de heer Wiarda waardoor wij zeer veel nieuwe bijzonderheden te weten zijn gekomen; we hebben antwoorden ontvangen van de Minister op een honderdtal vragen. Wij hebben een mondeling overleg gevoerd met de Minister. Het is de vraag of wij in dit debat nog veel meer te weten kunnen komen dan we al weten. Het vervelende is dat wij alle vragen nog wel eens zouden kunnen stellen, maar dat het er niet naar uitziet dat wij nu andere, meer verhelderende antwoorden zullen ontvangen.

Wij behandelen hier niet de strafzaak tegen Pieter Menten. Ik blijf daar

buiten, omdat deze zaak door het openbaar ministerie moet worden voorbereid en te zijner tijd door de rechter moet worden beoordeeld. Als blijkt, dat de beschuldigingen die zich nu opstapelen juist zijn, is het – ik wil dat nog eens met klem zeggen, omdat sommigen daaraan twifelen – ook nu nog van het grootste belang dat die zaak tot op de bodem wordt uitgezocht en een veroordeling wordt uitgesproken. Mij lijkt dit belangrijk in de eerste plaats omdat dan nog eens zal worden vastgesteld wat het toenmalige fascisme betekende en welke gruwelijke excessen er toen mogelijk waren, in de tweede plaats als waarschuwing voor ons allemaal dat dit alles, voor wij het weten, ook vandaag weer kan gebeuren – men kan aan de buitenkant nauwelijks zien waar mensen al dan niet toe in staat zijn – en in de derde plaats om althans in dit geval elke gedachte de kop in te drukken dat het bezit van veel geld of van veel macht en invloed voldoende zou zijn om geen enkele last te hebben van een kwalijk verleden. Het zou dan ook goed zijn als bij de komende behandeling eveneens werd vastgesteld in hoeverre bij de vorige strafzaken tegen Menten geld en invloed wel een rol hebben gespeeld en wie daarbij dan waren betrokken. Wij staan echt niet te trappelen om in oude mest te roeren, maar als zaken worden uitgezocht, moet het ook goed worden gedaan. Bepaalde zaken mogen niet buiten beschouwing worden gelaten, omdat dit bijvoorbeeld vervelende consequenties zou hebben voor mensen die nu nog belangrijk zijn. Er moet bij deze behandeling zonder aanzien des persoons worden onderzocht en uitgezocht. Wij hebben vooralsnog vertrouwen in onze rechterlijke macht dat dit ook zo zal gebeuren.

Wij spreken nu over het vervolgingsbeleid van het openbaar ministerie, de bemoeienissen van het Departement van Justitie en van de Minister op dat punt. Naar onze indruk is op een groot aantal essentiële punten die de laatste dagen betreffen – de vraag wat er nu eigenlijk gebeurd is tussen de beslissing om te arresteren en het moment waarop werd ontdekt dat Menten verdwenen was – geen duidelijkheid. Het gaat er niet om of het fouten van de Minister, van de ambtenaren of van het openbaar ministerie zijn geweest – het gaat er althans niet primair om – maar het gaat erom dat duidelijk wordt wat er precies gebeurd is. De Kamer en de bevolking hebben daar recht op, opdat zij kunnen beoordelen of hier slechts sprake is van een zeer toevallige gebeurtenis veroorzaakt door een groot aantal niet te beïnvloeden facto-

Van der Lek

ren, of dat er wellicht meer systeem aan ten grondslag ligt. Dingen die wij nog niet weten. Dingen die maken dat wij moeten vrezen dat zoiets vaker kan gebeuren. Dat zijn de redenen om precies te willen weten wat er precies is gebeurd. Niet om enkele figuren aan een schandpaal te kunnen nagelen. Ik moet zeggen dat vele zaken niet zijn opgehelderd. Het is ons niet duidelijk waarom op 9 of 10 november werd besloten om pas op de 15e te arresteren, het is ons ook niet duidelijk – ik vind dat eigenlijk nog veel vervelender – wie ten slotte die beslissing heeft genomen. De reden was niet de persconferentie is ons door velen en ook door de Minister herhaalde malen verzekerd – dat zou ook wel een domme reden zijn geweest – de reden was niet dat men het niet in een weekend wilde doen, degene die het deed, was niet de officier van justitie, dat staat althans nergens expliciet, het is ook niet gebeurd door de topambtenaren die met het openbaar ministerie een gesprek hadden.

Het is nog steeds niet duidelijk, waar nu precies die beslissing om op de 15de te arresteren, vandaan komt. Het wordt nog vreemder als ik ga vragen naar de reden, waarom aan die datum is vastgehouden, ook toen er redenen waren om dat niet te doen.

Mij is verder nog steeds niet duidelijk – dat is ook tijdens het mondeling overleg niet helderder geworden, waarom toen die beslissing eenmaal genomen was – dat was toch op de 9de of de 10de – Schiphol en alle grensposten niet zijn gewaarschuwd. Het argument dat de Minister voor de tijd daarvoor aanvoert, dat er geen rechtsgrond was om al die posten te waarschuwen, ging vanaf het moment dat tot arrestatie besloten was, immers niet meer op.

Het blijft vreemd – dit staat op blz. 18 van het verslag van het mondeling overleg – dat de Minister aan de ene kant zegt dat twee keer dekking is gegeven door het departement aan het openbaar ministerie om zo vroeg als het openbaar ministerie of de politie nodig achtte, te arresteren, ook wanneer dat in verband met vervolgingsrechtelijke mogelijkheden te vroeg zou zijn, terwijl aan de andere kant het openbaar ministerie volhoudt, dat het daarvan niets heeft geweten. Tsja, zegt de Minister, dat vind ik ook vreemd, maar daarvoor kan ik geen verklaring geven. Uit het rapport-Wiarda blijkt dat het openbaar ministerie zegt dat het niet van de 15de wilde afwijken omdat het niet wist, of de Minister dat

wel goed vond en de Minister zegt dat hij helemaal niet wist, dat arrestatie de 15e zou plaatsvinden, maar dat daarentegen het openbaar ministerie wel wist dat hij al veel eerder had gezegd dat het wat hem betrof, ook al was het onderzoek opsporingstechnisch nog niet echt rond, tot arrestatie kon overgaan als het dat nodig vond. Het is natuurlijk het een of het ander. We zullen er misschien wel nooit achter komen. Ik vind het bijzonder vervelend dat dit soort dingen verborgen blijft. Was het nu niet veel eenvoudiger geweest om in een veel eerdere fase – er moeten toch mensen zijn die zich dat herinneren – precies te zeggen, wie wat wel wist en op welk moment? Nogmaals, niet vanwege de schandpalen, maar gewoon omdat je wilt weten, wat er nu eigenlijk gebeurd is.

Dan de kwestie van de bewaking. Op 18 november heeft de Minister zeer duidelijk gezegd dat er bewaking was, dat er afspraken waren over de bewaking, dat hem verzekerd was dat er bewaakt zou worden. Niemand neemt nu die verzekering aan de Minister voor zijn rekening en als men daarop afgaat kan de Minister zoiets dus niet geweten hebben en er is nu bovendien genoegzaam gebleken dat er geen sprake van een feitelijke bewaking is geweest.

Naar de tipgever is nog onderzoek gaande. Ik mag natuurlijk niets concluderen voordat wij de resultaten van dat onderzoek hebben. Ik zou dan ook in dat verband graag van de Minister willen weten, of er voortgang is en of hij enig idee heeft, op welke termijn wij die resultaten kunnen krijgen. Nadat ik alle stukken nog eens heb doorgelezen, moet ik toch zeggen dat ik mij bijna niet kan voorstellen, dat Menten niet gewaarschuwd is. De Minister heeft namelijk tijdens het mondeling overleg een zeer plausibele reden gegeven waarom het openbaar ministerie – hij heeft dat natuurlijk – te recht – naar voren gebracht om het openbaar ministerie een steuntje in de rug te geven – nu juist een speciale reden had om te verwachten dat Menten dat weekend niet zou verdwijnen. Menten was namelijk bezig, zijn vermogen veilig te stellen, zo mag ik dat toch wel stellen, door de procedure van scheiding van tafel en bed. Hij moest in dat kader persoonlijk aanwezig zijn op een belangrijke sessie op de 16de, dus de dag nadat arrestatie zou plaatsvinden. Dan zeg je: ja, inderdaad, dat klopt, dat is heel logisch.

Maar er is natuurlijk één ding beslist niet logisch. Laten we nu even aannemen dat die belangrijke bespreking op

de 16e een reden was om er van uit te gaan dat, onder normale omstandigheden Menten niet zou weggaan. In werkelijkheid was hij wel mooi, de dag voordat hij zou worden gearresteerd, weg. En hij heeft die voor hem zo belangrijke zitting niet afgewacht. Ik voor mijzelf kan een dergelijke gang van zaken niet anders verklaren dan dat er gewaarschuwd is, van welke kant dat dan ook is gekomen. Ik hoop toch wel dat dit wordt uitgezocht, omdat het verschrikkelijk belangrijk is te weten hoe zulke dingen werken en welke procedures binnen instanties voor een dergelijke fout aansprakelijk kunnen zijn.

Iets dat mij erg dwars zit, is het op de hoogte stellen van de Minister. De Minister zegt nu van de notitie van 9 november, die ingeboekt is op 10 november, die voor hij vertrok op zijn tafel is gekomen, dat het toch niets zou hebben veranderd als hij er kennis van had genomen, omdat het alleen maar informatief was wat de secretaris-generaal hem daar mededeelde en dat er geen beslissing van hem werd gevraagd naar aanleiding van een dergelijke informatie. Ik vind dat te betwijfelen. Ik kan mij namelijk, met anderen, goed voorstellen dat, wanneer de Minister, de zaak kennende, deze notitie op zijn tafel had gevonden en wel tot zich had laten doordringen, hij zich zou hebben afgevraagd of die arrestatie – waarvan dan geen datum wordt genoemd – met voldoende waarborgen omkleed was en in ieder geval aan de meest betrokkene nog een aantal dingen zou hebben gevraagd: Wanneer het precies zou gaan gebeuren? Of er goed op zou worden gelet dat hij in die tussentijd niet zou verdwijnen? En ik kan mij tevens voorstellen dat de Minister, indien hij, al in de deur staande om weg te gaan, bij wijze van spreken op die informaties geen voor hem bevredigend antwoord zou hebben gekregen, eventueel alsnog overleg zou hebben gevoerd teneinde de datum van de arrestatie te vervroegen, een betere bewaking in te stellen, grensposten te sluiten of iets in die geest, waardoor hij met een meer gerust hart naar Roemenië had kunnen vertrekken. Het is zeer wel denkbaar dat hij, wanneer hij die notitie had gezien, wel degelijk actie had ondernomen.

Veel belangrijker vind ik echter dit. De Minister suggereert nu dat dit briefje van weinig belang was, terwijl hij het tijdens dat debat, na de laatste schorsing, heeft laten opdraven als een bewijs dat de ambtenaren op het departement – waarvan hij eerst had gesuggereerd door de compositie van

zijn verhaal dat ze hem helemaal niet op de hoogte hadden gesteld voor zijn vertrek – hem wél behoorlijk hebben geïnformeerd en dat het zijn fout was, omdat er immers een notitie lag. Die functie heeft het vermelden van dat briefje, en het ons later doen toesturen daarvan, toen in de discussie gehad. En nu is het toch van tweeën één.

Of het briefje bevatte belangrijke en voldoende informatie en dan is het wél ernstig dat de Minister dat briefje voor zijn vertrek niet heeft gelezen, óf het was inderdaad – zoals hij zegt – alleen maar een mededeling met onvoldoende gegevens om tot verdere actie over te gaan en dan blijft naar mijn stellige mening overeind staan dat zijn ambtenaren, c.q. het openbaar ministerie hem beter hadden moeten informeren, hetzij door een beter geschreven briefje, hetzij door hem in Berg en Dal te vertellen wat er te gebeuren stond, hetzij via de interne telefoonlijn van het departement of op welke wijze een Minister dan ook kan worden geïnformeerd.

Mijnheer de Voorzitter! Het gaat er niet om dat noodzakelijk een of meer mensen de totale schuld voor dit merkwaardige bedrijf in de arrestatie van Menten moet worden aangewreven.

Maar het is bij een zaak als deze wél bijzonder ergerlijk, als zij, hoe meer men hoort, des te duisterder wordt. Door alle gewisselde stukken is onze indruk, dat de Minister ons bij zijn eerste verklaring toch wel heel slordig heeft geïnformeerd, om niet te zeggen op sommige punten wat op de mouw heeft gespeld, nog versterkt. Met de heer Geurtsen stel ik vast, dat wij, wanneer de volksvertegenwoordiging zó wordt geïnformeerd, beter kunnen ophouden, omdat wij zo geen controlerende taak kunnen uitvoeren. Wij hadden liever gezien, dat de Minister op 18 november óf nog niet gesproken had, totdat hij wel een zorgvuldig en gedetailleerd verhaal kon geven, óf alleen gezegd had, wat hij zeker wist.

Natuurlijk behoeft de Minister één bepaald onderzoek, één bepaalde arrestatie niet van uur tot uur te volgen, ook niet een zo belangrijke als deze van een zo gladde en gewiekste verdachte in een politiek zo gevoelige zaak. Dat kan ook niet, want dan kan hij niets anders meer doen; hij heeft nog veel meer verplichtingen. Hij had echter wél in de gehele zaak voor meer duidelijkheid moeten zorgen voor de ambtenaren en voor het Openbaar Ministerie in Amsterdam over het belang, dat hij eraan hechtte en over wat hij vond dat in ieder geval wél en niet

kon. Trouwens, ook als wij moeten constateren, dat de opsporende organen die laatste dagen nonchalant en veel te luchthartig gewerkt hebben – en naar mijn mening moeten wij dat – dan is deze Minister daarvoor verantwoordelijk.

Wij hebben bij het debat op 18 november, waar de heer Van der Spek het woord voerde, al gezegd, dat naar onze mening de Minister uit zo'n ernstig geval de consequenties had moeten trekken. Er is wel iets veranderd. Op 18 november was iedereen verslagen, want Menten was weg; nu is Menten terug. De Minister heeft daar het zijne aan gedaan. Menten is in arrest. Maar dit vermindert natuurlijk niet de verantwoordelijkheid van de Minister voor het feit, dat hij eerst ontsnappen kon. Of dat nu persoonlijke verantwoordelijkheid of politieke verantwoordelijkheid is, ik heb het over de verantwoordelijkheid van de Minister van Justitie.

Wat wij uit het rapport-Wiarda, uit het mondelinge overleg en uit de antwoorden op de vragen hebben vernomen, maakt de omstandigheden, waaronder dat kon gebeuren, voor ons niet duidelijker en de onduidelijkheden en vaagheden, die daaromheen hangen, niet minder. Wij blijven van mening, dat hier grove fouten zijn gemaakt. Het is belachelijk te suggereren, dat zulke conclusies zouden worden getrokken om de lijsttrekker of zelfs maar de persoon van de heer Van Agt te beschadigen. Ik voel mij werkelijk niet geroepen tot het aanbrengen van dergelijke beschadigingen. Het gaat hier om wat gebeurd is binnen een apparaat, waarvoor de heer Van Agt als Minister van Justitie verantwoordelijk is.

De Minister heeft in Zwitserland gezegd en toegezegd, dat geen uitlevering zal plaatsvinden van Pieter Menten aan een ander land, dus ook niet, wanneer daarom gevraagd zou worden, aan Polen. Ik vraag mij af, of de Minister dat heeft kunnen zeggen. Is dat in overeenstemming met de overeenkomst, die indertijd in Londen is gesloten, ten aanzien van de berechting van oorlogsmisdadigers? De zwaarste, met name genoemde oorlogsmisdadigers zouden in Tokio of Neurenberg terechtstaan. Van alle anderen werd bepaald, dat zij zouden worden berecht door het land, waar hun misdaden gepleegd waren. Nederland was evenals Polen partij bij deze overeenkomst. Ik meen ervan uit te moeten gaan, dat deze overeenkomst nog steeds geldt. Ik heb dus de stellige indruk, dat de Minister deze verzekering

niet had mogen geven en dat deze verzekering in strijd is met de verplichtingen, die wij toen op ons hebben genomen.

Voor het onwaarschijnlijke en onverhoopte geval, dat door het gemarchandeer met de nationaliteit – anders kan ik het niet noemen – tot de conclusie gekomen zou moeten worden, dat Menten niet in Nederland kan worden berecht – dat hoop ik niet, want dat zou volstrekt onbevredigend zijn – hoop ik, dat de Minister zal erkennen, dat er maar één ding gedaan kan worden. Om consequent te blijven in het beleid, dat wij altijd hebben willen voeren ten aanzien van oorlogsmisdadigers, moet Menten dan wél uitgeleverd worden aan het land waar de feiten zijn gepleegd.

□

De heer **Drees** (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! Na het lange debat op 18 november jl. dat van de kant van de Minister onvoldoende was voorbereid en dat verder in de sfeer werd gehouden van de plotselinge verdwijning van Menten, rijst de vraag of het nu, een paar maanden later, zin heeft opnieuw een openbaar debat te houden. Wij hebben in deze paar maanden zeer veel stukken gekregen, zoals een verslag van het overleg met de Minister en verschillende rapporten van de kant van de Minister. Daardoor hebben wij veel informatie verkregen en het standpunt van onze fractie is, dat degenen die menen dat het wenselijk is dat er rust komt inzake de affaire-Menten, gelijk hebben, gezien de golf van publiciteit die er is geweest. De onafhankelijke rechter kan dan straks des te beter zijn oordeel vellen.

Ik zal daarom kort zijn, maar begin met vast te stellen dat vooral het onderzoek en de daarop gevolgde publiciteit van de heer Knoop en zijn blad *Accent* deze zaken in een stroomversnelling hebben gebracht. Dit heeft uiteindelijk ook geleid tot het alsnog arresteren van Menten. Wij hebben er verder weinig behoefte aan op alle feiten nogmaals gedetailleerd in te gaan, maar ik zal een enkel punt memoreren.

Ik heb waardering voor het rapport van mr. Wiarda over de gebeurtenissen die voorafgingen aan de mislukte aanhouding van half november. Ook heb ik waardering voor de uitgebreide informatie die de Minister heeft verschaft, ook op allerlei terreinen die anders meestal vertrouwelijk blijven. Ook eerdere sprekers hebben kritiek gehad op de onbereikbaarheid van de Minister gedurende zijn verblijf in Roemenië. Deze kritiek onderschrijven wij;

Drees

het is een regel die ook voor andere bewindslieden en op andere tijdstippen kan gelden, dat men bereikbaar dient te zijn.

Verder wijs ik er op dat het kamerdebat op donderdag 18 november 1976 overhaast is gehouden, hetgeen tot onvoldoende voorbereiding heeft geleid. Dit is een probleem dat ten dele tussen de Kamer en het Ministerie van Justitie speelt. Wij menen, zoals ik destijds al voelde, dat het debat beter de dinsdag daarop had kunnen plaatsvinden.

In verband met onze motie, die destijds voor 99% door de Minister is overgenomen, wil ik uitdrukkelijk waardering uitspreken voor de beslissing van de Minister inzake het onderzoek over het opsporings- en vervolgingsbeleid in de zaak-Menten vanaf de bevrijding tot de zomer van vorig jaar. Er is eerst discussie geweest over de omvang van dat onderzoek, maar de Minister heeft naar onze mening een voldoende royale opdracht gegeven. Hij heeft wat pech gehad bij het zoeken naar beschikbare onderzoekers. Wij menen dat het onderzoek bij de heren Schöffers, Blom en 't Hart in goede handen is.

Prof. Schöffers is voorzitter van de commissie van bijstand van het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie. Dat is in dit verband op zich zelf een uiterst nuttige functie, maar ik wijs erop dat dit instituut met al zijn goede kwaliteiten niet altijd even ver vooraanstaat als een onderzoek snel moet worden afgewerkt. Een beroemd voorbeeld hiervan is de serie van dr. L. de Jong. Deze omvat zoveel, dat zij naar onze mening veel te traag wordt voltooid. Men kan echter ook denken aan onderzoekingen van enigszins beperkter karakter, zoals de rapporten over het geval-Weinreb. Op dit instituut denkt men dus blijkbaar in termen van vele jaren. Ik hoop en neem aan dat dit onderzoek zo zal worden opgezet dat het binnen een meer afzienbare periode zal worden voltooid en, zoals de Minister heeft toegezegd, zal worden gepubliceerd.

□

De heer **Honig van den Bossche** (BP): Mijnheer de Voorzitter! Onze fractievoorzitter, de heer Koekoek, heeft op 18 november 1976 duidelijk het standpunt van de Boerenpartij naar voren gebracht in verband met de mislukte aanhouding van Menten, de politieke verantwoordelijkheid en het beleid van de Minister van Justitie die hierbij in het geding zijn gekomen.

Naderhand is het hele opsporingsbeleid aan de orde geweest en wij hebben een waardevolle bijdrage gevonden in het rapport-Wiarda. Wij zijn dankbaar, dat ondanks alles Menten toch nog kon worden aangehouden en dat hij zich thans weer in Nederland bevindt.

Indertijd is gesuggereerd, dat de enorme blunder van de mislukte aanhouding van de heer Menten niet was gebruikt als een politieke aanval op een hulpeloze, slecht voorbereide en slecht ingelichte Minister van Justitie, maar als een aanval op de lijststrekker van het CDA, de heer Van Agt. Ik stel uitdrukkelijk, dat van de zijde van de Boerenpartij dat beslist niet het geval is geweest. Voor de Boerenpartij ging het uitsluitend om het totale beleid met betrekking tot dit geval, dat volgens ons had gefaald. Het ging niet om een lijststrekker, maar om de ernstig verdachte Menten, die als een 'treklijster' van een voor hem te heet land naar een koud land kon vluchten, zonder dat hem een strobreed in de weg was gelegd.

Het rapport-Wiarda stelt uitdrukkelijk de onderschatting van de vluchtgevaarlijkheid van Menten. Daaraan is onvoldoende aandacht besteed en er zijn beoordelingsfouten gemaakt, zo kan men daarin lezen. Ik vraag mij af, of de oorsprong van de tipgeving wellicht hierin te vinden is. In de ogen van de Boerenpartij gaan alleen de politiefunctionarissen – ik noem met name de heer Hilgeman – volkomen vrijuit. Als het aan hen had gelegen, had Menten niet kunnen ontsnappen, als hij tijdig was gearresteerd. Zij hebben daarvoor genoeg hun best gedaan, maar hun voorstellen werden afgewezen. Ik verwijs vooral naar hetgeen in het rapport-Wiarda staat te lezen, namelijk dat Menten afdoende te bewaken zou zijn geweest door middel van de 'volgploeg' uit Amsterdam.

Verder staat er de suggestie van de heer Hilgeman om Menten nog op zaterdag 13 november te arresteren. Voorts is er de uitspraak van de heer Bordewijk, dat hij achteraf gezien er misschien geen goed aan had gedaan, dat hij niet tegen de wensen van het openbaar ministerie in had gezegd, dat hij het op zijn manier en op een door hem te bepalen tijdstip had willen doen. Welke indruk moet omtrent zulk een gang van zaken bij de Nederlandse bevolking zijn gewekt? Is het niet logisch, dat men op zijn minst twijfels koestert?

Menten was sinds jaren geen onbeschreven blad, om het op zijn zachtst te zeggen. De zaak-Menten had zelfs

een uitzonderlijk karakter. Ik verwijs daarvoor naar het voorlopig rapport van de procureur-generaal bij het Gerechtshof te Amsterdam aan de Minister van Justitie betreffende de mislukte aanhouding van P. N. Menten op 15 november 1976. Onder 'e. Contacten met het Ministerie van Justitie' staat duidelijk te lezen: 'Gelet op het uitzonderlijke karakter van de zaak Menten, is er op essentiële punten contact geweest tussen het Ministerie van Justitie en het Amsterdamse openbaar ministerie.'

Ik sluit mijn betoog af met een verwijzing naar blz. 19 uit het rapport-Wiarda, de 'aanbevolen maatregelen'. Ook daarin kunnen wij zien en lezen waar het beleid gefaald heeft. Daar staat duidelijk dat risico's zijn genomen, die reeds van de aanvang af – en stellig op zaterdag 13 november – niet meer genomen mochten worden.

Verder kan men daar de volgende uitspraak van de heer Wiarda lezen: 'Het komt mij voor, dat evenals dit soms in het strafrecht het geval is het ook in het disciplinaire recht kan voorkomen, dat voor de vraag hoe op een tekortkoming moet worden gereageerd, niet alleen met de ernst van de tekortkoming op zich zelf, maar ook met de gevolgen daarvan rekening moet worden gehouden en dat dit ook in het onderhavige geval mogelijk is.'

Aan het einde staat: 'dan het opleggen van de straf van een schriftelijke berisping.'. Dat was een advies van de heer Wiarda. Noch een mondelinge, noch een schriftelijke berisping is door de Minister van Justitie gegeven.

Mijnheer de Voorzitter! Uitsluitend dan, als niet alleen de onderste steen boven komt, maar ook het onderste dossier boven water komt, zal dit hoofdstuk afgesloten kunnen worden. Dat is van het uiterste belang voor ons recht en ons rechtsgevoel. Dat is voorts van het uiterste belang voor de gehele Nederlandse bevolking. Dit zal ook snel moeten gebeuren.

□

De heer **Nooteboom**: Mijnheer de Voorzitter! Voor de meeste sprekers hier is een bespreking van de aan de orde zijnde stukken oude koek, omdat in een vertrouwelijke commissievergadering, waarvan althans een deel in een openbaar gemaakt verslag is terug te vinden, deze zaken al uitgebreid zijn besproken. Het is ook in zoverre oude koek dat inmiddels de heer Menten is gearresteerd en men dan zou kunnen zeggen dat het er nu toch niet zo bar veel meer toe doet hoe het precies gegaan is met die mislukte arrestatie.

Nooteboom

Een bespreking heeft derhalve nog slechts zin voor zover zij ook van belang kan zijn voor het toekomstige beleid van Justitie, openbaar ministerie en Politie.

Wat betreft die vertrouwelijke kennisgeving van onder andere het rapport van de commissie-Wiarda aan leden van de commissie voor Justitie, viel mij op dat de vraag van VVD-zijde bij het mondeling overleg, of het rapport van de commissie-Wiarda zou worden gepubliceerd, of wel door de Minister niet is beantwoord, of wel dat het openbaar van de Minister uit het openbare verslag is gehouden. Mij is niet duidelijk waarom het rapport van de commissie-Wiarda niet meteen openbaar is gemaakt op het moment dat het aan de commissieleden werd verstrekt. Ik kan eigenlijk nauwelijks een andere reden bedenken dan dat uit dat rapport blijkt, dat ook op het moment van arrestatie de justitiële autoriteiten nog steeds van mening waren dat juridisch gezien er onvoldoende bewijsmateriaal was om tot arrestatie over te gaan en men het in verband met de pogingen om uitlevering van Menten te verkrijgen tactisch niet verstandig vond om dat openbaar te maken, zodat het ook de autoriteiten zou kunnen bereiken die over uitlevering moesten beslissen. Dit bedenksel is niet gebaseerd op inside-informatie want die heb ik niet. Het is alleen gebaseerd op een gebrek aan andere redenen die ik kan bedenken voor het tijdelijk geheimhouden van dat rapport. De logisch daaruit resulterende vraag is *dan natuurlijk of het rapport van de commissie-Wiarda met bijlagen zodra het gereed was, en Menten in Zwitserland gearresteerd was, eveneens vertrouwelijk in handen is gesteld van de Zwitserse autoriteiten.*

In verband met de rechtszekerheid voor iedereen in dit land over de vraag wie er nu eigenlijk in feite uitmaakt of en, zo ja, wanneer er gearresteerd wordt, lijkt het mij zinnig daarop wat in te gaan. Op blz. 44 van stuk nr. 7 stelt de heer Kuyper dat arrestatie nodig was ruim vóór de publikatie om te vermijden dat de indruk gewekt zou worden dat het openbaar ministerie door de heer Knoop op sleptouw werd genomen. Waarom moest vermeden worden dat die indruk ontstond? Uit vele plaatsen in de stukken blijkt dat inderdaad het arrestatietijdstip in feite bepaald werd door die journalist. Ik noem bijvoorbeeld de heer Habermehl, blz. 36 van stuk nr. 7, die stelt dat de heer Knoop weinig echt nieuw materiaal meebracht uit Rusland. De getuigen-

verklaringen op de band hadden geen bewijsrechtelijke waarde maar vormden wel aanleiding voor een onderzoek ter plaatse. Dat materiaal vormde geen aanleiding tot de aanhouding maar de voorgenomen publikatie van dat materiaal vormde wél aanleiding om tot aanhouding over te gaan, aldus de heer Habermehl.

De heer Messchaert heeft verklaard dat het risico dat de rechtbank gevangenhouding zou afwijzen groot geacht werd. Maar, zo zei hij, na 9 november hadden wij geen keus. Ik heb maar één opmerking kunnen vinden van een iets andere inhoud, namelijk op blz. 48 van stuk nr. 7, waar staat dat commissaris Peters op 11 november aan kapitein Bordewijk mededeelde dat de zaak Menten uit een oogpunt van bewijs voldoende rijp was voor arrestatie. Als spiegelbeeld daarvan hebben wij dan het oordeel van het Duitse blad Stern dat het materiaal van de heer Knoop zelfs ook journalistiek onvoldoende rijp achtte.

Ook Wiarda in zijn conclusies acht het te recht dat ondanks het nog steeds als zwak beschouwde bewijsmateriaal op 9 november werd besloten tot arrestatie voor 17 november wegens het vergrootte vluchtrisico bij publikaties. Dat risico van vlucht werd groter geacht dan het risico van stuklopen bij de rechter op grond van onvoldoende hard bewijsmateriaal en Wiarda acht deze risico-afweging gerechtvaardigd. Dat neemt niet weg dat dus wel degelijk het arrestatietijdstip, zij het niet precies de dag en het uur, werd bepaald de facto door iemand die macht over een publiciteitsmedium heeft. Zo liggen de machtsverhoudingen in de tegenwoordige tijd in dit land. Daarom begrijp ik niet waarom vermeden moet worden dat de indruk gewekt wordt alsof het openbaar ministerie in feite gedwongen is tot arrestatie wegens de activiteiten van een journalist. Zijn er overigens in dergelijke gevallen, indien er juridisch onvoldoende grond is voor arrestatie, maar het vluchtgevaar te groot is, geen andere methoden om zonder tot opsluiting over te gaan het vluchtgevaar te elimineren? Zou het invoeren van de mogelijkheid van bijvoorbeeld huisarrest, die in velen landen bestaat, de dwangpositie van het openbaar ministerie in dergelijke gevallen kunnen verminderen?

Het tijdstip van een geplande persconferentie schijnt van grote invloed op arrestatietijdstip en arrestatietechniek. De Minister ontkent echter bij het mondeling overleg dat de persconferentie zo belangrijk was dat arrestatie

moest wachten tot het geplande tijdstip. De Minister merkt dan overigens op dat op blz. 18 van het rapport-Wiarda niet méér staat dan dat de heer Bordewijk aan de heer Wiarda heeft meegedeeld dat weer andere personen de indruk hadden dat de leden van het openbaar ministerie niet wilden tornen aan de met het departement gemaakte afspraken met betrekking tot de persconferentie.

Welnu, het moge waar zijn dat dat ooit op een blz. 18 stond; het staat niet op blz. 18 van de gedrukte tekst. Wel staat op blz. 14 een zin die er veel op lijkt, maar die verschilt op een essentieel punt, namelijk dat Mr. Wiarda vaststelt dat de aanwezige politiefunctionarissen die indruk hadden.

Er zijn ook nog wat bijlagen bij het rapport van de commissie-Wiarda van rechtstreekse verklaringen van diverse mensen zoals commissaris Peters, kapitein Bordewijk, mr. Kuyper en opper Hilgeman, die stellen sterk de indruk te hebben gekregen dat Mr. Messchaert vast zat aan het schema van die persconferentie. In de woorden van Hilgeman: de suggestie om meteen te arresteren stuitte op moeilijkheden, er werd gesproken over een persconferentie. Waarom dan die opmerking van de Minister over slechts derdehandse indrukken in het rapport van de commissie-Wiarda? Moeten Nederlanders er voortaan op rekenen, ook als er onvoldoende juridisch waardevol materiaal aanwezig is om tot arrestatie over te gaan volgens de daartoe aangewezen justitiële autoriteiten, dat zij toch het risico lopen achter de tralies te belanden vanwege de activiteiten van een journalist? Als dat zo is, kan ik mij voorstellen dat mensen geneigd zijn, als zij het vermoeden hebben dat zij in een dergelijke situatie dreigen te geraken, de vlucht nemen om niet achter de tralies te hoeven zonder voldoende juridisch waardevol materiaal. Het is dan de vraag of zo'n vlucht kan worden beschouwd als een extra aanduiding van schuld, zoals in de stukken wordt gesteld. Ter vermijding van misverstanden mijnheer de Voorzitter, ik heb er geen enkele behoefte aan om als pleitbezorger voor de heer Menten op te treden maar wel als pleitbezorger op te treden voor alle andere Nederlanders die op een dergelijke manier al of niet terecht – maar dat blijkt pas achteraf – achter de tralies dreigen te geraken maar minder geld en invloed hebben.

Op de vragen over deze materie van PvdA, VVD, CPN en mijzelf werd geen antwoord gegeven in de memorie van antwoord. Ik werd verwezen naar het

Nooteboom

rapport van mr. Wiarda. Dat geeft inderdaad wat opheldering over deze zaak. Dat is niet het geval met andere vragen gesteld door onder andere PSP, VVD en mijzelf betrekking hebbend op de instructies aan de Blaricumse politie om al of niet tot aanhouding over te gaan wanneer de heer Menten per auto zou wegrijden. Ook daar heeft de Minister verwezen naar het rapport van Wiarda en dat geeft daarover géén opheldering. Uit de bijlagen is evenwel op te maken dat de Blaricumse politie nimmer opdracht heeft gekregen om Menten aan te houden als hij met de auto zou wegrijden. Uit de verklaring van de heer Bordewijk blijkt duidelijk dat er nooit besloten is, en geen instructies gegeven zijn over de vraag wat degene die zou waarnemen dat Menten uit zou gaan, zou moeten doen. Desgewenst wil ik in de tweede termijn wel het een en ander letterlijk citeren, maar nu kost dat nodeloos tijd. In dit licht is het antwoord van de Minister op desbetreffende vragen van de PSP en van mij in het eerste Kamerdebat toch uiterst bevreemdend. Het antwoord luidde: 'volgens de instructies die zij zou hebben gekregen had hij dan gearresteerd moeten zijn'. Op de vraag wat de betekenis is van die uitlating van de Minister geeft ook het rapport van mr. Wiarda geen uitsluitsel, en ik hoop dat de Minister nu alsnog zijn taalgebruik ten deze wil verduidelijken opdat ik een volgende keer wel kan begrijpen wat hij precies bedoelt met dergelijke zinnen die bol staan van werkwoordsvormen.

Bij het bestuderen van met name dit deel van de stukken is wel duidelijk geworden hoe voorzichtig men moet zijn met getuigenverklaringen. In dit geval gaat het om een zaak die zich zeer kort geleden had afgespeeld en worden er getuigenverklaringen afgelegd door allemaal politioneel en juridisch hooggeschoolde lieden, meesters in de rechten en topfunctionarissen van de politie en onderling verschillen ze in allerlei details. Ook de heer Geurtsen sprak van tegenstrijdigheden.

Ik zou er prijs op stellen wanneer wij in dit land toch het beoordelen van getuigenverklaringen en de waarde daarvan overlaten aan daarin geschoolden, en niet aan het oordeel van journalisten of Jan Publiek over laten of bepaalde verklaringen voldoende aanleiding zijn om iemand te doen achter de tralies zetten. De Minister van Justitie behoort het juridisch geweten te zijn ten deze.

In de stukken wordt gesteld dat de journalist Van Geffen van de Telegraaf op de hoogte was van het arrestatietijdstip zowel in de zaak L. als in de zaak Menten. Er moet dus ergens een lek zijn. Werd onderzocht in hoeverre de kringen van degenen die geïnformeerd waren in beide gevallen elkaar overlappen, want in dat overlapgedeelte moet dan waarschijnlijk de bron van het lek worden gezocht.

Men zou in dit verband ook de mogelijke tipgever en het niet afluisteren van Mentens telefoon ter sprake kunnen brengen. Zelfs al zou geconstateerd zijn dat Menten gewaarschuwd werd, wat zou dat dan hebben betekend? Waarschijnlijk niets. De stukken vermelden immers duidelijk dat de Blaricumse politie geconstateerd heeft dat Menten op zondagavond 14 november weg was, niet thuis was. Die constatering heeft niet geleid tot enige actie, omdat er kennelijk geen instructies waren gegeven, behalve in geval er een verhuiswagen voor de deur zou staan, dit alles ondanks wat de Minister daarover in de Kamer heeft verklaard. Die lagere politiemensen in Blaricum valt niets te verwijten.

Op een andere door mij gestelde vraag, waarop in de memorie van antwoord geen antwoord is gegeven, zal ik verder niet terugkomen. Het betrof hier de instructies aan Schiphol en het aantal mensen die daarbij op de hoogte waren gebracht. Het ministeriële antwoord in de memorie van antwoord luidde dat dat een zaak is van de rechter-commissaris. Hij is echter wel op die zaak ingegaan tijdens het mondeling overleg in de besloten vergadering van de vaste Commissie voor Justitie. Ik kan dat slechts vaststellen en mij verbazen.

□

De heer **Abma** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Dit debat was voor ons niet zo dringend nodig als het vorige. Over de vorm hoef ik nu niet meer te praten. Destijds had het ons een beetje overvallen. Overigens moest toen de heer Menten nog gearresteerd worden en dat is inmiddels gebeurd. Voor het aandeel van de Minister daarin willen wij onze waardering uiten. De zaak van de heer Menten is onder de rechter en zijn persoon is in bewaring. Naar die eventuele voorkeurspositie is reeds geïnformeerd. Hierover valt verder niet veel meer te beweren.

Ik heb de indruk dat zo langzamerhand bij het wisselen van de stukken verschillende plooiën zijn gladgestreken al blijven er nog wel vragen over.

Een zekere plastische chirurgie – of hoe men dit hierbij moet noemen – produceerde echter in de stukken die naderhand zijn verschenen toch een redelijk aanvaardbaar verhaal.

Niettemin hebben wij het gevoel overgehouden dat voorzichtigheid, voortvarendheid en doortastendheid niet allerwegen in de betrokken regionen even voldoende waren gespreid; het had althans voorzigtiger, voortvarender en doortastender gekund. Bovendien kregen wij de indruk dat de machinerie moeilijk op gang kwam. Een eigenaardige opmerking in dit verband betreft mr. Habermehl, van wie is opgemerkt dat hij uit het bedrijfsleven kwam en een andere benadering prefererde. De commercie vraagt blijkbaar een andere aanpak dan de administratie. Het is jammer dat zo'n inbreng gauw stukloopt.

Een theoloog heeft ooit eens gezegd dat wij vanuit het einde moeten handelen en denken. Het is de populaire wijsheid, dat men een brief het best van achteren naar voren kan lezen, tot dogma verheven. Als het einde bekend was geweest, zouden de hoofdpersonen van het openbaar ministerie en van het departement stellig anders te werk zijn gegaan. Daarom kan de lering uit het verloop zijn dat het verstandig is dat beleidsmensen op het einde letten, althans zich rekenschap geven van wat eventueel het einde kan zijn. Dat geldt in bijzondere mate de heer Menten zelf, die het zich sterk kan aantrekken dat hij de hele gang van zaken van zoveel jaren wel eens het beste vanuit het eschaton, het uiterste, zou kunnen overzien. Ik weet niet of deze tip van deze tipgever welkom is; ik kan alleen maar hopen.

Er zijn nog twee vragen overgebleven over de beurtenissen rondom de 15e november, waarop de arrestatie was bepaald. De eerste is al eerder gesteld: waarom is – laat ik het op mijn manier zeggen – niet geluisterd naar de stem van de praktijk? Dan zou de heer Menten zaterdag zijn gepakt. Waarom is de hele bewaking eigenlijk een aanfluiting gebleken?

Voorts blijft nog de kwestie van de tipgever intrigeren. Wij blijven het vreemd en naïef vinden dat dit de één of andere drukkersgezel zou zijn geweest. Daarom hebben wij ook in het voorlopig verslag geïnformeerd, of men alleen aan een incidentele tipgever heeft gedacht. Gezien deze zaak van jaren, de justitiële verwickelingen in het verleden, het hele persoonlijk doen en laten van de heer Menten, mag toch zeker wel worden overwogen, of hij zich van een periscoop had voorzien alvorens onder te duiken.

Ik wil nog even attenderen op het antwoord op onze vraag, of de heer Geffen werkelijk enige grond had, te suggereren dat Menten vast en zeker niet getipt was. In de beantwoording wordt gesproken over een 'strafzaak N.N.'. Het is mij gebleken dat dit cryptische 'N.N.' ook bij anderen vragen heeft opgeroepen. Is dit nog zo?

Ik vind dit toch wel een heel urgente zaak omdat het openbaar ministerie wel over aanwijzingen beschikte, althans meende te mogen beschikken, dat de heer Menten wat later had gedacht, te eclipseren. Het is daarom zeer merkwaardig, dat de ontvluchting is vervoegd. Op dit aspect heeft ook de heer Van der Lek gewezen.

Het bewijs, dat de kwestie stilaan wat gladgestreken is, ontleen ik aan de beantwoording van een aantal vragen, die van onze kant zijn gesteld. Men moet goed begrijpen, dat dit louter illustratief is voor de mening die bij ons heeft postgevat. Het heeft geen zin, over vragen en antwoorden te blijven redekavelen. Ik wil echter met behulp van twee vragen mijn stelling demonstreren.

De eerste vraag betrof informatie over het oriënterende onderzoek, dat later in een opsporingsonderzoek is veranderd. De Minister heeft gezegd, dat er geen scherpe overgang is en dat er niet zoveel verschil is: het betreft slechts de structuur en de lijnen. In het antwoord is niet gezegd, dat er sprake is van een personele wisseling bij de overgang van het oriënterende onderzoek naar het opsporingsonderzoek. De opmerking over de aflossing van de wacht is pas later eruit gekomen, namelijk op 30 november 1976 in een gesprek met de heer Hartsuiker. Deze verklaarde zelfs uitdrukkelijk, dat de overdracht mondeling heeft plaatsgehad en dat het onderzoek dus zeer gemarkeerd van de ene fase in de andere is overgegaan. In stuk nummer 10 vinden wij echter de opmerking, dat niet exact te bepalen valt, wanneer dit is gebeurd. Dit is duidelijk in strijd met de opvatting van de heer Hartsuiker, dat dit in september wel degelijk heeft plaatsgevonden.

De tweede vraag is de laatste vraag uit het voorlopig verslag, vraag 125. Dit betreft het feit, dat men zeer stellige aanwijzing had, dat de heer Menten tijdens het weekend niet zou vertrekken want, zo lezen wij, hiernaar is meermalen gevraagd. Het lijkt mij de beste methode, iemand te tippen door hem een aantal keren te vragen, of hij

gedurende het weekend thuis blijft.

De Minister zegt in antwoord op de laatste vraag, dat er geen reden is, deze vraag bevestigend te beantwoorden.

Ook in de beantwoording van vraag 110 komt echter de uitdrukking 'meermalen gevraagd' even ter sprake. Het betreft een terloopse vraag aan het adres van de heer Menten en een even terloopse vraag aan het adres van mevrouw Menten in aanwezigheid van haar man. Twee terloopse vragen geeft opgeteld inderdaad 'meermalen'. Met het 'meermalen gevraagd' in het oorspronkelijke stuk moet echter heel wat anders bedoeld zijn.

Wij kunnen lezen, dat de arrestatie pas kon plaatshebben, nadat het dossier redelijk was geordend. Wij krijgen de indruk, dat het dossier van de zaak-Menten voor de Kamer er gaandeweg gunstiger is gaan uitzien. Daarom heb ik de stelling opgeworpen dat er ons inziens toch wel verschillende plooiën zijn gladgestreken, ondanks het feit dat er toch nog wel enkele vragen zijn blijven leven. Dat heeft ook betrekking op de stukken uit Israël die pas na 15 november vertaald binnenkwamen, terwijl die stukken toch al een hele tijd binnen waren. Ergens anders is gezegd dat het materiaal uit Israël niet zoveel om het lijf had.

Wij blijven ook vreemd aankijken tegen het betoog waarom men voor arrestatie op 15 november gekozen heeft. Men meende dat - als de publicatie van de heer Knoop misschien nog een week langer was uitgesteld - dan in één week tijd én het verlof zou binnenkomen én die reis zou zijn gemaakt én het materiaal zou zijn verzameld én het dossier zou zijn geordend. Het is gezien de lange sleep vooraf toch wel heel erg optimistisch geweest dat men dit alles in één week meende te kunnen afronden.

De zaken zijn gedaan en wij willen ons bij de conclusies en bij de maatregelen die al of niet genomen zijn, neerleggen. Wij blijven het toch jammer vinden dat er in deze toch zo uitermate geladen en gevoelige zaak bepaalde dingen zijn gebeurd. Daarom willen wij, omdat het laatste woord hierover nog niet gesproken is, afwachten wat er uit de berechting naar voren komt. Hierbij zijn inmiddels allerlei pikante vragen opgeworpen. Wij wachten eveneens het resultaat van het historisch onderzoek af. Wij hopen daar het beste van.

Onze eindconclusie luidt dat wij niet graag de Minister bestrijden dat voor onze samenleving een ethisch reveil

op zijn plaats zou zijn. Dat sluit niet uit dat ook een gewoon reveil, dat op zichzelf ook zeer ethisch kan zijn, van belang is. Ik doel hier op waakzaamheid en alert zijn bij allen die bij een zaak als deze zijn betrokken.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 16.20 uur tot 16.30 uur geschorst.

De Voorzitter: Aan de orde is de beslissing over het verzoek van het lid Van der Lek de Ministers van Economische Zaken, van Buitenlandse Zaken en voor Ontwikkelingssamenwerking te mogen interpellieren over de levering van oorlogsmateriaal, in het bijzonder korvetten, aan Indonesië.

Ik stel voor dit verzoek toe te staan.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik stel voor deze interpellatie te houden in de vergadering van donderdag 3 maart 1977, onmiddellijk na het vragenuur.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ik stel voor de spreektijd bij deze interpellatie vast te stellen als volgt: voor de interpellant in eerste termijn op 10 minuten; voor de interpellant in tweede termijn en eventueel tussenkomende sprekers op 5 minuten.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Naar aanleiding van het verzoek van het lid Evenhuis om zijn motie over de toekomst van het vak Maatschappijleer (14 371, nr. 1) op de agenda te plaatsen, stel ik mij voor hierover aan de Kamer een voorstel te doen wanneer het verslag van het mondeling overleg over dit onderwerp in druk zal zijn verschenen.

De heer Evenhuis (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog wel even zeggen, dat er enige haast bij is.

De Voorzitter: Het is de gebruikelijke procedure. Overigens is bij alle zaken in deze Kamer haast.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake veranderingen in de Grondwet alsmede tot opnemng van een bepaling inzake splitsing van een voorstel tot verandering (14 213).**

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□
Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! De Regering is de Kamer erkentelijk dat zij een zodanig tijdschema heeft ontwikkeld voor de behandeling van het wetsontwerp dat wij in staat zullen zijn, naar ik hoop, het ook aan de overzijde van het Binnenhof in eerste lezing nog deze kabinetsperiode in behandeling te krijgen. De Regering acht het met de Kamer van belang dat de veranderingen in de procedure van grondwetsherziening, die bij het wetsontwerp waarover wij nu overleggen zullen worden aangebracht, reeds bij de behandeling van het tweede deel van de algemene grondwetsherziening van toepassing zullen kunnen zijn.

In het ontwerp, dat wij op dit ogenblik behandelen, worden de belangrijkste elementen van de huidige procedure voor een grondwetswijziging gehandhaafd. Die elementen zijn heel in het kort de volgende:

1. Een grondwetsherziening komt tot stand in samenwerking tussen Regering en Staten-Generaal.
2. De zittende Kamers zijn niet bevoegd een grondwetsherziening tot stand te brengen. In samenwerking met de Regering verrichten zij het voor de eigenlijke herziening noodzakelijke voorwerk.
3. Na afkondiging van een in eerste lezing vastgestelde wet, houdende de voorgestelde veranderingen, worden de beide Kamers ontbonden en worden verkiezingen gehouden.
4. De nieuwe Kamers nemen het voorstel in behandeling en kunnen het alleen met tenminste twee derde van het aantal uitgebrachte stemmen aannemen. Het recht van amendement bestaat niet in deze laatste fase, ook niet voor de Tweede Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal in het bijzonder ingaan op twee onderwerpen, die gisteren de voornaamste aandacht in de Kamer hebben gehad: de tweede lezing in verenigde vergadering en het splitsingsrecht.

De heer De Kwaadsteniet heeft een amendement ingediend, dat ertoe strekt de tweede lezing van een voorstel tot grondwetsherziening in een verenigde vergadering van de Staten-Generaal te doen plaatsvinden. Het voornaamste motief, dat de geachte afgevaardigde hiervoor aanvoert, is dat daardoor het risico van verwerping van een voorstel in tweede lezing door een minderheid van de Eerste Kamer zou worden verkleind. Verder ziet hij hierin een oplossing voor het door hem gevoelde bezwaar, dat een splitsingsrecht alleen voor de Tweede Ka-

mer niet kan verhoeden, dat een verzamel-ontwerp in de Eerste Kamer zou stranden bij gebreke aan de mogelijkheid dat het daar alsnog zou worden gesplitst.

De gedachte van de geachte afgevaardigde is, zoals hij reeds naar voren bracht in het historische deel van zijn betoog, niet nieuw. Deze maand is het 25 jaar geleden dat het Tweede Kamerlid H. W. Tilanus in deze Kamer hetzelfde denkbeeld naar voren bracht. Dat heeft er toen toe geleid, dat de staatscommissie-Van Schaik op verzoek van de Regering aan het denkbeeld aandacht besteedde. De commissie bleek op dit punt verdeeld. Een deel van de commissie achtte het een verbetering; een ander deel vond het voorstel niet ver genoeg gaan en een derde deel vond het geen verbetering vanwege de daaraan verbonden aantasting van de positie van de Eerste Kamer.

Er is dus in dit opzicht niets, althans weinig nieuws onder de zon. Uit de gewisselde stukken is al gebleken dat de Regering zich schaart bij hen die de introductie van de figuur van de verenigde vergadering bij de grondwetsherziening afwijzen. De bezwaren van de Regering die zij ook na de discussie van gisterenavond heeft gehouden, zijn van tweeërlei aard, namelijk van uit het gezichtspunt van de Eerste Kamer bij de grondwetsherziening en van uit de visie van de Regering op het instituut van de verenigde vergadering in het algemeen. Beide gezichtspunten bespreek ik achtereenvolgens.

Nu de Eerste Kamer verkozen blijft worden door de leden van provinciale staten zal dit zijn consequenties moeten hebben voor de tweede lezing van een grondwetsherziening. Voor die tweede lezing worden weliswaar beide Kamers ontbonden, maar alleen de Tweede Kamer zal door rechtstreekse verkiezingen opnieuw worden samengesteld, overeenkomstig de keuze van de kiezers op dat ogenblik. Het is dan van belang dat deze, volgens rechtstreekse verkiezingen, opnieuw samengestelde Tweede Kamer het eerst en afzonderlijk in tweede lezing over de voorstellen tot grondwetsherziening haar oordeel geeft. Vervolgens zal dan de Eerste Kamer afzonderlijk de voorstellen kunnen heroverwegen en bij deze heroverweging de omstandigheid dat de Tweede Kamer zo juist volgens rechtstreeks kiesrecht opnieuw is gekozen het gewicht kunnen geven dat zij passend acht. Aldus blijft de positie van de Eerste Kamer als Kamer van heroverweging in tact. De Regering hecht daaraan grote waarde en is dan ook tegenstandster van het

doen behandelen van de tweede lezing in een verenigde vergadering van beide Kamers. In een verenigde vergadering verkeren de leden van de Eerste Kamer in een heel andere positie dan wanneer zij als afzonderlijke Kamer een voorstel dat door de Tweede Kamer met een meerderheid van ten minste twee derde van het aantal uitgebrachte stemmen is aanvaard, hebben te heroverwegen. De Regering weet zich in haar opvatting gesteund, zowel door de Staatscommissie -Cals/-Donner als door de Raad van State. Ook heeft er bij de behandeling van de Nota grondwetsherzieningsbeleid in de Eerste Kamer van uit die Kamer reeds een waarschuwend geluid geklonken dat verwezenlijking van de gedachte om de tweede lezing in een verenigde vergadering te behandelen een wezenlijke aantasting zou betekenen van de zelfstandige positie van de Eerste Kamer in ons staatsbestel. Als ik het goed heb beluisterd, deelt ook mevrouw Kappeyne van de Coppello deze zienswijze. Het verheugt mij dat ik haar in dit opzicht aan mijn zijde vind.

Ik kom nu op het tweede gezichtspunt. De verenigde vergadering is thans een uitzonderlijke figuur en zij dient dat naar het oordeel der Regering te blijven. Wij hebben een stelsel van twee Kamers en kenmerk daarvan is dat een aangelegenheid eerst in de ene Kamer aan de orde komt, waarna vervolgens de in die Kamer genomen beslissingen nog eens getoetst worden door de andere Kamer. Een gang van zaken nu, waarbij beide Kamers tegelijkertijd, als waren zij één orgaan, over een zaak beslissen, is wezenlijk in strijd met de aard van het tweekamerstelsel. Ik kom hiermee heel dicht in de buurt van de geachte afgevaardigde de heer Franssen die het standpunt innam, zo min mogelijk gevallen van een Verenigde Vergadering en eigenlijk het liefst alleen maar het geval van de opening en de sluiting van de zitting der Staten-Generaal. Naar mijn mening zijn er nog enkele bijzondere gevallen, waarin de Grondwet terecht een verenigde vergadering voorschrijft, namelijk de gevallen waarin bijzondere beslissingen moeten worden genomen ten aanzien van het koningschap. Deze gevallen liggen alle niet in een wetgevend, maar in een bestuurlijk vlak. In dat opzicht treedt dan de Staten-Generaal in verenigde vergadering op als medebestuurder met de Regering. Er is dan een bijzonder belang aanwezig, waardoor niet alleen door de Tweede Kamer een beslissing wordt genomen, maar een gezamenlijke mening van beide Kamers der Sta-

De Gaay Fortman

ten-Generaal tot uitdrukking wordt gebracht.

In navolging van de staatscommissie-Van Schaik wijs ik er met nadruk op, dat de taak van een verenigde vergadering met betrekking tot een grondwetsherziening wezenlijk zou verschillen van de bestuurlijke taken die ik zoëven noemde. Het zou een geheel nieuwe ontwikkeling zijn wanneer wij de verenigde vergadering bevoegdheden gegeven op het terrein van de wetgeving. Ik meen dat wij die weg niet op moeten en ik meen dan ook het amendement van de heer De Kwaadsteniet met klem te moeten ontraden.

Mevrouw Kappeyne zag in de memorie van antwoord bij de Regering de aap uit de mouw komen. De Regering, zo heb ik het begrepen, deed het aanvankelijk voorkomen, alsof een tweede lezing in de Eerste Kamer geheel achterwege kon blijven, maar uiteindelijk bleek het erom te gaan, dat de Eerste Kamer minder de kans moest hebben, een herzieningsvoorstel tegen te houden. Ik begrijp niet, in welk opzicht de geachte afgevaardigde meent, de Regering hierbij op iets afkeurenswaardigs betrappt te hebben. Wij hebben in eerste instantie voorgesteld – en wij hebben dat naar onze eigen mening goed verdedigd – dat de tweede lezing van een grondwetsherziening niet mede door de Eerste Kamer zou behoeven te geschieden. Dat voorstel kreeg onvoldoende steun en daarbij moet de Regering zich neerleggen.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Het ging mij erom, dat in de discussie over de nota door de Regering als argument naar voren werd gebracht dat de tweede lezing overbodig was, omdat er toch geen verschil in samenstelling tussen de Eerste Kamer bij de eerste lezing en de Eerste Kamer bij de tweede lezing zou zijn. Ik heb toen gezegd dat het de Regering er vermoedelijk om ging, die twee derde meerderheid te vermijden. Dat is toen niet bevestigend beantwoord. Ik constateer dat het nu in de memorie van antwoord staat en dat ik dus nu eindelijk antwoord op mijn vraag heb gekregen.

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Thans kom ik tot het splitsingsrecht. Naast het doen vervallen van het voorschrift, dat een grondwetswijziging plechtig wordt afgekondigd, is het invoeren van een splitsingsrecht het enige nieuwe element in het wetsontwerp. Overigens brengt het

slechts een terminologische aanpassing van het grondwetshoofdstuk over de herzieningsprocedure in verband met algemene herziening van de Grondwet. Het ligt dan ook voor de hand dat dit enige nieuwe element, het splitsingsrecht, de meeste aandacht van de Kamer heeft gekregen. Daarbij meen ik te mogen constateren, dat de meningsvorming van de Kamer over het splitsingsrecht nog gaande is. In het eindverslag is de gedachte naar voren gebracht, het splitsingsrecht ook in de eerste lezing – eventueel alleen in de eerste lezing – te bezigen. Bij de openbare behandeling is hierop gisteren door alle sprekers voortgeborduurd.

Ik probeer ook van mijn kant de problematiek zo open mogelijk te benaderen, in de hoop dat zoals zo vaak het goede overleg tussen Kamer en Regering ons uiteindelijk zal brengen tot het maken van een goede keus. Ik zie het splitsingsrecht niet als een principiële zaak. Het splitsingsrecht – men kan ook spreken van de mogelijkheid tot splitsing – is slechts een middel om een bepaald doel te bereiken: het vergroten van de mogelijkheid, een grondwetsherziening tot stand te brengen. Daartoe kan het opnemen van een splitsingsrecht bijdragen, maar daarmee is dan ook de betekenis ervan voldoende belicht.

Er zijn meer mogelijkheden om het resultaat van een poging tot grondwetsherziening zo groot mogelijk te doen zijn, vooral als het gaat om het tot stand brengen van een algehele grondwetsherziening. Ik ben het geheel eens met de heer Van Mierlo dat het van groot belang is dat in de volgende parlementaire periode vroegtijdig wordt begonnen met de behandeling van de ingediende voorstellen tot grondwetsherziening in beide Kamers. Dit zal dan de gelegenheid geven tot een diepgaand en vruchtbaar overleg tussen Staten-Generaal en Regering. Ook zal er dan nog gelegenheid zijn tot de indiening van een novelle wanneer een wetsontwerp zou worden verworpen en naar het oordeel van de Regering een novelle wenselijk is.

Minder goed kan ik de heer Van Mierlo volgen wanneer hij het splitsingsrecht in strijd acht met de grondgedachte van de procedure van grondwetsherziening, omdat na de raadpleging van de kiezers een wijziging zou worden aangebracht die niet aan de kiezers is voorgelegd. Ik meen dat mevrouw Kappeyne van de Coppello daarop al het juiste antwoord heeft gegeven. Zij wees erop dat het geheel van de voorstellen tot grond-

wetsherziening aan het oordeel van de kiezers wordt onderworpen. De nieuw verkozen Kamer kan onderdelen van dat geheel van voorstellen verwerpen. Zij kan zelfs alle voorstellen verwerpen, al is dat, voor zover ik weet, nog nooit voorgekomen. Het onderwerpen van dat geheel van voorstellen aan het oordeel van de kiezers is evenmin in strijd met de gedachte dat bepaalde voorstellen zouden worden gesplitst, zodat een afzonderlijk oordeel van een nieuwe gekozen Kamer over gesplitste voorstellen mogelijk wordt.

De Regering stelt voor het middel van het splitsen van een wetsontwerp te introduceren voor de behandeling in de Tweede Kamer in de tweede lezing. Vanuit de Kamer is vrij algemeen het verlangen geuit het splitsingsrecht op zijn waarde te onderzoeken voor de behandeling in de Tweede Kamer in de eerste lezing.

Anders dan bij de tweede lezing zal voor het bezigen van een splitsingsrecht in de eerste lezing het eisen van een versterkte meerderheid niet voor de hand liggen. Wijzigingen die in de eerste lezing op andere wijze dan via splitsing door de Tweede Kamer kunnen worden aangebracht door amendering of door aanneming van initiatiefvoorstellen, behoeven immers evenmin een versterkte meerderheid.

In de nota naar aanleiding van het eindverslag heb ik gewezen op het gevaar – er is gisterenavond ietwat railleurend over gesproken – dat een veelvuldig gebruik van het splitsingsrecht in eerste lezing zou kunnen leiden tot versnippering van wetsontwerpen en tot onoverzichtelijkheid van de grondwetsgevende arbeid.

Ik blijf van mening dat men niet kan ontkennen dat dit gevaar er wel is, maar ik erken dat het mogelijk moet zijn in een goed overleg tussen Kamer en Regering – waarbij ik ook denk aan het goede overleg dat bij de thans in gang zijnde herziening mogelijk is gebleken met de bijzondere commissie uit de Kamer voor Grondwet en Kieswet – deze gevaren te ondervangen. Ik ben dan ook van mening dat wanneer zou blijken dat een duidelijke meerderheid in de Kamer van oordeel is dat een splitsingsrecht voor de Tweede Kamer in de eerste lezing wenselijk is, de Regering zich niet tegen opneming daarvan in het ontwerp moet keren.

De heer Van Mierlo heeft nog gesproken over de bij de schriftelijke voorbereiding reeds becomingtariëerde mogelijkheid, uitdrukkelijk in de Grondwet vast te leggen dat splitsing slechts mogelijk is in de gevallen waarin tussen de in een voorstel tot

De Gaay Fortman

verandering vervatte bepalingen geen rechtstreeks verband bestaat. Ook hierbij is het niet zo dat voor de gedachte van de geachte afgevaardigde geen goede argumenten zouden zijn aan te voeren. Toch meen ik dat een dergelijke toevoeging minder gelukkig zou zijn en ik heb tot mijn genoegen geconstateerd dat de geachte afgevaardigde deze toevoeging ook niet heeft opgenomen in de door hem te zamen met de heer Franssen ingediende amendementen. Wij zullen ook hier naar mijn mening moeten vertrouwen op het goede overleg tussen Kamer en Regering bij gebruikmaking van een splitsingsrecht.

Dan blijft nog de vraag over of een splitsingsrecht voor de Tweede Kamer in de tweede lezing nog nodig is indien de Kamer een dergelijk recht reeds bij de eerste lezing zou bezitten. Uiteraard vermindert de noodzaak van een splitsingsrecht in de tweede lezing, het nut ervan zal echter in de tweede lezing niet geheel afwezig zijn. Pas bij de tweede lezing is de Kamer in een situatie dat zij het stemgedrag van zowel de Tweede als de Eerste Kamer in eerste lezing ten volle heeft kunnen gadeslaan.

In het overleg tussen Kamer en Regering kan dan blijken hoe de meningen in de nieuwe Kamer ten aanzien van bepaalde voorstellen liggen.

Daarbij kan het hanteren van een splitsingsrecht ook in deze tweede lezing de mogelijkheid tot het, nu met tweederde meerderheid, aannemen van de voorstellen vergroten. Ik concludeer dan ook tot het handhaven van het voorstel tot het opnemen van een splitsingsrecht in de tweede lezing, ook al zou daarnaast een dergelijk recht voor de eerste lezing worden geïntroduceerd.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Vreest de Minister niet, dat men, wanneer de Tweede Kamer al of niet gebruik maakt van het splitsingsrecht, bij de Eerste Kamer echte splitsingsacties gaat oproepen, omdat die Kamer daarmee het middel heeft gekregen om de Tweede Kamer in tweede termijn te dwingen tot het gebruik maken van het splitsingsrecht? Naar mijn mening gaat het reële gevaar ontstaan, dat de Eerste Kamer het splitsingsrecht zal gaan hanteren als een vorm van amendering. Wanneer vaststaat, dat de Eerste Kamer na de verkiezingen ongeveer in dezelfde samenstelling terugkomt, maakt het aannemen van een wetsontwerp met 50 plus 1 stemmen duidelijk, dat er voor de tweede

lezing géén tweederde meerderheid zal zijn, tenzij de Tweede Kamer precies op dat punt gaat splitsen, dat de Eerste Kamer heeft aangegeven. Ik ben dus bang, dat de Minister iets gaat oproepen, wat hij nu juist terecht vreest.

In zijn betoog over de afwijzing van de tweede lezing in verenigde vergadering heeft de Minister gesuggerd, dat de Eerste Kamer zich bewust moet zijn van haar bescheidenheid. Zij zal zich realiseren, dat de Tweede Kamer net gekozen is en iets met tweederde meerderheid heeft aangenomen.

Minister De Gaay Fortman: Zij zal daaraan het naar haar oordeel passende gewicht toekennen.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Ja, maar dan heeft de onbescheidenheid zich al in eerste lezing gemanifesteerd.

Minister De Gaay Fortman: De geachte afgevaardigde maakt het niet eenvoudig voor mij. Ik vind, dat ik niet de eerstgeroepene ben om verwachtingen uit te spreken, of de Eerste Kamer zich ten aanzien van een mogelijkheid tot splitsing, die er voor de Tweede Kamer is, zal laten verleiden tot een bepaalde wijze van handelen, die kennelijk het welgevalen van de geachte afgevaardigde niet vermag te verwerven. Ik vind, dat ik daarop niet moet ingaan. Ik kan natuurlijk niet zeggen, dat het zich nooit zal voordoen. Waarom heeft men echter het splitsingsrecht? Men heeft dat, omdat men kan nagaan, hoe de Eerste Kamer in de eerste lezing opereert. Dat is volstrekt haar goed recht. In zekere zin zou men zelfs kunnen zeggen: daar is zij voor. Als men gezien heeft, hoe de Eerste Kamer heeft geopereerd, gaat het erom het doel te bereiken. Ik benader de kwestie – dat moet de geachte afgevaardigde aanspreken, gezien de politieke richting waartoe hij behoort – pragmatisch. Hoe bereikt men, dat een zo groot mogelijk deel van de voorstellen tot grondwetsherziening, die door de Tweede Kamer zijn aanvaard, inderdaad in een gewijzigde Grondwet komen te staan?

Dan moet men het middel om in de tweede lezing ook nog te splitsen niet uitsluiten. Ik heb op dat punt wel een verwachting. Ik denk, dat men het middel in de tweede lezing niet of nauwelijks zal gebruiken, juist omdat het in de eerste lezing al gewerkt heeft. Ik heb al laten blijken, dat ik er geen bezwaar tegen heb om het ook in de eerste lezing op te nemen. Het gaat mij er alleen om, een middel om een zo groot mogelijk deel van de grondwetsherzie-

ning tot stand te brengen niet te verwaarlozen.

Er is gevraagd, of het splitsingsrecht ook aan de Eerste Kamer zou moeten worden verleend. Het zal duidelijk zijn, dat de Regering persisteert bij haar conclusie, dat dat niet moet. Het is, gezien ons stelsel van twee kamers, typisch een recht, dat men alleen aan de Tweede Kamer moet toekennen.

Met de eigen positie van de Eerste Kamer zou het toekennen van een recht op splitsing van de ontwerpen tot herziening van de Grondwet niet stroken. De Eerste Kamer is de Kamer waarin de door de Tweede Kamer aanvaarde wetsontwerpen worden heroverwogen zonder dat de Eerste Kamer daarin nog wijzigingen kan aanbrengen. Deze positie van de Eerste Kamer moet naar de mening van de Regering niet worden veranderd.

Ik vat mijn betoog samen in de volgende punten. De Regering is volstrekt tegen het amendement-De Kwaadsteniet. Zij acht het in strijd met ons twee-kamerstelsel. Zij meent dat er geen behoefte bestaat aan mogelijkheden om de verenigde vergadering ook als verenigde vergadering bij wetgevende arbeid te laten optreden.

In de tweede plaats is de Regering bereid een splitsingsrecht voor de Tweede Kamer in de eerste lezing te aanvaarden. Ten derde stelt de Regering prijs op handhaving van het splitsingsrecht voor de Tweede Kamer, ook in tweede lezing. Indien in de Tweede Kamer een overwegende meerderheid voor het standpunt inzake het splitsingsrecht kan worden gevonden, ben ik bereid – hoewel ik dan in moeilijkheden kom met de amendementen van de geachte afgevaardigden Franssen en Van Mierlo – daaromtrent een nota van wijziging in te dienen. Ik heb deze gereed en zij zou erop neerkomen dat het desbetreffende artikel in het wetsontwerp zo wordt gewijzigd, dat de splitsing in de eerste lezing wordt ingevoegd en dat vervolgens het artikel met de nodige, daaraan aangepaste, redactionele wijzigingen in de leden verspringt. Het splitsingsrecht in de tweede lezing zou dus wel worden gehandhaafd.

Ik meen dat de Kamer en de Regering er wijs aan zouden doen deze kant op te gaan.

□

De heer **De Kwaadsteniet** (ARP): Mijnheer de Voorzitter! De Minister is ingegaan op een opmerking van mijn kant – die ik zou hebben gemaakt – over verkleining van het risico dat door een minderheid van de Eerste Kamer een

De Kwaadsteniet

grondwetsherziening zal worden te-
gegehouden.

Wellicht heb ik in de loop van de tijd deze suggestie gewekt, maar ik meen dat ik in mijn betoog van gisteren geen aanleiding hiertoe heb gegeven. Ik heb gisteren willen zeggen, dat het instituut van de verenigde vergadering kan worden ingeschakeld bij herziening van de Grondwet in tweede lezing. Op deze benadering, die anders is dan de Minister heeft begrepen, wil ik de klemtoon leggen. Ik meen dat door dit instituut de positie van de beide Kamers – wanneer het om een tweede lezing gaat – zou kunnen veranderen. Ik meen echter niet, dat in dit verband in de eerste plaats over de positie van de ene of van de andere Kamer dan wel van beide Kamers moet worden gesproken, al of niet in hun onderlinge relatie, maar dat het gaat om het creëren van een andere wijze van behandelen van de tweede lezing, namelijk door de verenigde vergadering en niet door één van beide Kamers afzonderlijk.

Het optreden van de verenigde vergadering behoeft ook niet wezenlijk in strijd te worden geacht met de gedachte van een tweekamerstelsel. De staatscommissie-Cals/Donner brengt in haar rapport ook de mogelijkheid naar voren van de verenigde vergadering, zij het in een andere procedure. In de verenigde vergadering gaat het verder niet om de gewone wetgeving, maar uitsluitend om grondwetgeving en dan nog wel in tweede lezing. Daarom ben ik zeer geneigd mijn amendement te handhaven.

Met betrekking tot het splitsingsrecht is het een boeiende ontwikkeling in het gemeen overleg tussen Regering en Kamer, dat de eerst nogal krachtig bestreden splitsing in eerste lezing in de Tweede Kamer in een gezamenlijke krachtsinspanning toch naar voren is gekomen. Ik heb gearzeld ten aanzien van de wenselijkheid de splitsing zowel in de eerste als in de tweede lezing te hebben. De argumentatie van de Regering pleit er op zich zelf voor, de splitsingsmogelijkheid zowel in de eerste als in de tweede lezing in gunstige zin nader te overwegen.

Bij mij blijft nog altijd enigermate de vraag over het exacte karakter en het zeer duidelijk bepalen van het karakter van het splitsingsrecht. Het moet toch een recht zijn, dat een duidelijk ander karakter heeft dan het recht van amendement. Het moet op dit laatste niet gaan lijken. De Minister heeft zich hierover duidelijk uitgesproken. Hoe zal de zaak uiteindelijk in de praktijk werken?

Op zich zelf ben ik daarvoor niet zo verschrikkelijk bevreesd. Toch is niet geheel te ontkennen, dat er een zeer gemakkelijke overgang zou kunnen zijn van een splitsingsrecht dat technisch en beperkt van karakter is naar het recht van amendement.

Ik constateer dat er weinig belangstelling is voor het toekennen van het splitsingsrecht aan de Eerste Kamer. Over de zaak kan verschil van mening bestaan. Ik weet niet of het van voldoende gewicht is daaraan op dit moment krachtig vast te houden. Wanneer zo duidelijk de klemtoon wordt gelegd op het technische en beperkte karakter van het splitsingsrecht, behoeft het geen bezwaar te zijn wanneer ook de Eerste Kamer over dat splitsingsrecht beschikt. In ieder geval zou in mijn benadering ten aanzien van de verenigde vergadering en het daaraan toe te kennen splitsingsrecht wat dat betreft het probleem zijn opgelost.

□

De heer **Franssen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met het gemakkelijkste. Ik kan de Minister wel volgen in zijn standpunt ten aanzien van de verenigde vergadering, met dien verstande dat ik het met de heer De Kwaadsteniet eens ben dat ik het argument van de wetgevende arbeid niet direct zie zitten. De Staatscommissie-Cals/Donner zou anders stellig op dat argument gekomen zijn.

Ik blijf bij mijn standpunt dat wij de verenigde vergadering niet meer moeten geven dan zij nu heeft. Wij moeten haar eerder minder geven. Dat behalve opening en sluiting van het parlement, de verenigde vergadering nog iets meer te doen had, was mij uiteraard bekend. Ik zou het echter helemaal niet erg gevonden hebben wanneer wij die taak wat verminderd zouden hebben.

De heer **De Kwaadsteniet** (ARP): Wat is nu het grote bezwaar van een kleine vermeerdering ten aanzien van uitsluitend grondwetsherziening in tweede lezing?

De heer **Franssen** (PvdA): Een groot bezwaar is het misschien niet. Mijn opmerking – ik heb dat zoëven al gezegd – was van pragmatische aard. Ik doe er beter aan mee te werken aan een vermindering van de taak van de Verenigde Vergadering dan aan een vergroting van die taak.

De heer **De Kwaadsteniet** (ARP): U hebt nog nooit uitgelegd wat de inhoud van dat pragmatische bezwaar is.

De heer **Franssen** (PvdA): Op deze manier zijn wij bezig aan het scheppen van drie organen, namelijk een Eerste Kamer, een Tweede Kamer en een verenigde vergadering. Dat is nooit de bedoeling van de grondwetgever geweest. Wij doen er niet verstandig aan, die kant op te gaan. In het betoog van mevrouw Kappeyne meende ik gisteren te horen dat er een moment kan komen waarop de Eerste Kamer zo gaat lijken op de Tweede Kamer, dat op een gegeven moment de stap gedaan kan worden om van 150 + 75 één Kamer van 225 leden te maken. Dat is een ontwikkeling die mij wel aanstaat. Wanneer mijn geachte collega de heer De Kwaadsteniet eens zou uitleggen dat zijn standpunt ook zou bijdragen tot uiteindelijk één Kamer, wie weet welke kant ik dan zou uitgaan.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Heb ik het goed gehoord dat u zei, dat de verenigde vergadering de zitting sloot en opende?

De heer **Franssen** (PvdA): Neen, dat heb ik stellig niet zo gezegd. Wanneer de verenigde vergadering daarvoor wordt bijeengeroepen, bestaat haar taak uit het gezamenlijk aanwezig zijn. Gisteren heb ik ook gesproken van een 'seance'.

Het volgende punt ligt duidelijk moeilijker. Ik ben verheugd over de mededeling van de Minister dat hij – na het gesprek van gisteren – toch nog bereid is de splitsing in eerste lezing te overwegen. Hij heeft naar ik meen zelfs gezegd dat er bij hem geen groot bezwaar meer tegen bestaat. Ik heb gisteren al gezegd dat splitsing in de eerste lezing meer voor de hand ligt. Ik heb het recht van splitsing geduid als een mengsel van het recht van amendement en het recht van initiatief. Wij doen eigenlijk beide; wij passen iets van het recht van amendement toe en iets van het recht van initiatief. Wij hebben dan niet meer de hele procedure van voorbereiding van een ontwerp van wet nodig. In zoverre is het in de eerste lezing in de Tweede Kamer geheel op zijn plaats.

Het is mij niet helemaal duidelijk wat voor recht dit splitsingsrecht in de tweede lezing wordt. De Minister zei in navolging van mevrouw Kappeyne van de Coppello dat men toch de hele grondwetsherziening den kiezer ter beoordeling aanbiedt. Dat is niet helemaal zo. De som is nog niet gelijk aan het totaal van de afzonderlijke wetsontwerpen. Men kan wel het hele pakket van de grondwetsherzieningsvoorstellen krijgen, maar binnen die voorstellen kan wel degelijk door het uit elkaar halen van een voorstel, een

Franssen

ander element de voorstellen worden aangeboden.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Het is toch alleen relevant voor de mate waarin je daarover een uitspraak kan doen? De Eerste Kamer kan dan over gesplitste wetsontwerpen een uitspraak doen. Deze beoordeling heeft de kiezer niet. De kiezer zal in zijn stembepaling zijn oordeel over de gehele grondwetsherziening moeten betrekken. De som van de onderdelen is voor de kiezer dan wel gelijk aan het geheel.

De heer Franssen (PvdA): Wanneer die splitsing in eerste lezing had plaatsgevonden, zou ik dat in de verkiezingsstrijd hebben kunnen meenemen. Ik had dus kunnen zeggen dat wij om bepaalde redenen hebben gemeend in eerste lezing toch nog een splitsingsvoorstel te moeten doen. Zo'n verhaal kan ik bij splitsing in tweede lezing niet houden.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Uitsplitsen betekent niet wegamen. Wegamen.

De heer Franssen (PvdA): Dat is nog de vraag. Door D'66 is het voorbeeld gegeven van de vrijheid van drukpers en de handelsreclame in het voorlopig verslag. Wegamen was best mogelijk geweest. Dat is niet ondenkbaar.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Of men amendeert iets weg en dan is het ook weg of men laat iets bestaan en men gaat het splitsen.

De heer Van Mierlo (D'66): Hier gaat het erom of de formulering van het grondrecht verband houdt met de vraag of de handelsreclame er al dan niet onder valt. Als het in tweede lezing wordt weggeamendeerd, kun je de tekst van het grondrecht niet meer rechttrekken.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): U bedoelt dat het wordt weggestemd?

De heer Van Mierlo (D'66): Ik bedoel dat het wordt gesplitst. Dat heeft hetzelfde effect als wegamen. Als het wordt afgesplitst en verworpen in tweede lezing, kan in de Grondwet de tekst niet meer worden aangepast. Dat hadden wij in eerste lezing wel willen doen als wij hadden geweten dat de handelsreclame er wel onder zou vallen.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Dat maakt voor het totaalbeeld in tweede lezing voor de kiezer geen verschil.

De heer Van Mierlo (D'66): Dat maakt wel verschil. De kiezer heeft zich uitgesproken over een grondwetsstek, waarin de handelsreclame van het grondrecht wordt uitgesloten. Moet dan na de verkiezingen blijken dat de Kamer het toch nog verandert?

De heer Franssen (PvdA): Mijn vraag was: wat is eigenlijk de wezenlijke aard van het recht van splitsing in de tweede lezing? Bij de eerste lezing heb ik het thuisgebracht onder het recht van amendement en het recht van initiatief. Dat karakter heeft het in de tweede lezing niet meer.

De Minister stelt zich niet alleen pragmatisch, maar ook opportunistisch op. Hij zegt namelijk dat hij het stemgedrag in eerste lezing goed zal bestuderen, en dan zal hij misschien, gelet op de haalbaarheid, een bepaald voorstel willen doen. Hij kan ook afwachten of de Kamer dat doet. De tweede lezing kende nimmer een recht van amendement en heeft niets te maken met het recht van initiatief. Wij zijn bezig met een discussie over een wezenlijk nieuw recht, het recht van splitsen. Wij zouden van de bewindsman nu moeten horen wat dat recht precies wil zeggen. Daarbij kan de vraag worden gesteld wanneer het moet worden toegepast. Direct aan het begin van de discussie in tweede lezing of vlak voor de stemming in tweede lezing?

Hoe stelt de bewindsman zich de gang van zaken bij een splitsing voor?

Doet hij een apart voorstel? Wanneer doet hij dat voorstel? Hoe doet hij dat voorstel? Het kan ook van de Kamer komen, dus het is voor ons nuttig te weten hoe dat recht moeten worden gehanteerd.

De Minister heeft gezegd dat hij bereid is een conceptwijziging van het wetsvoorstel aan de Kamer voor te leggen.

Ik heb er toch wel behoefte aan om na afloop van deze discussie in commissieverband met elkaar na te denken over die conceptwijziging. Ik kan op dit moment nog niet zeggen dat ik de wijziging van de Minister zou willen aanvaarden. Ik wil er eerst wel eens goed over nadenken, omdat ik nog steeds aankijk tegen wat ik zoëven noemde – ik zal die uitspraak voor eigen rekening nemen – het opportunistische karakter van een splitsing in tweede lezing. Daarom kan ik op dit ogenblik nog niet zeggen of ik, naast de splitsing in eerste lezing, ook die in tweede lezing kan accepteren.

□

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik kan

mij zeer wel verenigen met de gedachte dat reeds in eerste lezing het splitsingsrecht aan de Tweede Kamer wordt toegestaan. Ik vind het zelfs meer voor de hand liggen dan bij de tweede lezing. Ik ben echter ook wel bereid het voor de tweede lezing te aanvaarden. Als de Minister dan ook met een nota van wijzigingen komt, dan kan hij er zeker van zijn dat ik daarop niet een amendement zal gaan indienen.

Ik wil nog even terugkomen op hetgeen de heer Van Mierlo heeft gezegd over het splitsingsrecht, dat materieel zo'n grote betekenis kan hebben dat het eigenlijk een soort recht van amendement wordt. Als voorbeeld nam hij het vierde lid van artikel 1.7, waarin staat dat de handelsreclame niet valt onder het grondrecht van de vrijheid van meningsuiting. Als dit systeem reeds zou werken zou dat lid, nu het amendement om het vierde lid te verwijderen niet is aangenomen, in een tweede lezing onderwerp worden van de overweging dat vierde lid af te splitsen van artikel 7 en daarvan dus een apart wetsvoorstel te maken.

Dat vind ik nu juist een voorbeeld van de splitsing die niet mag plaatshebben. De materie hangt hier zozeer met elkaar samen dat dit geen zaken kunnen worden genoemd die gesplitst kunnen worden omdat je mag aannemen dat zij geen verband met elkaar hebben. Dan kan je ieder artikel wel gaan splitsen en, bij wijze van spreken, van iedere komma wel een apart wetsvoorstel maken.

De heer Van Mierlo (D'66): Ik ben het helemaal met u eens dat dat niet mag, daarom wil ik ook niet de mogelijkheid openen dat dat kan. Het feit dat dat niet mag staat zelfs niet – daar zijn wel redenen voor en ik geef wel toe dat er in de argumentatie van de Minister ook wel wat voor te zeggen is – in de formulering van de Grondwet zelf. De vraag of er samenhang is zal volgens mij een politiek antwoord krijgen in een politiek college, als een Kamer. Wij kunnen wel zeggen dat wij het zo nooit zullen hanteren, maar wie zegt dat die tweederde meerderheid van de Kamer het zo niet zal hanteren?

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Daarvan is inderdaad weinig te zeggen. Soms laten wij ons leiden door louter politieke argumenten, soms door argumenten van wetgevingstechniek en als het even kan door beide tegelijk. Ik ben het echter met de heer Van Mierlo eens dat er weleens strijd kan optreden. Hoe die afweging zal uitvallen kan niemand voorspellen.

Als wij hier echter met elkaar afspreken en, bij wijze van interpretatie van dit nieuwe artikel, meenemen dat wij het voornemen hebben, alleen technische splitsingen aan te brengen en niet in artikelen en de leden daarvan te gaan harken, kunnen wij naar ik meen verwachten dat deze afspraak ook door de Kamer als geheel in de toekomst wordt gehouden. Als zij daarvan afziet, zal zij dit in tweede termijn met de ^{2/3} meerderheid moeten doen, waarin de Minister zo'n geweldige beveiliging zag. Ik zeg dit niet railleurend. Overigens, als ik het wel zou doen: ik weet dat de Minister ook wel eens railleurend spreekt; wij zitten dan dus wederom in lijn.

Ik heb in eerste termijn aan de Minister gevraagd, hoe het eigenlijk zit met het contraseign inzake initiatiefvoorstellen die in eerste lezing zijn aanvaard. Ik heb er nog eens de brief bijgehaald die de voormalige Minister van Binnenlandse Zaken, de heer Geertsema, heeft geschreven en waarin hij stelde dat het kabinet-Biesheuvel – ik kan hierop niet opmaken of dit het eerste dan wel het tweede is, dit doet er echter niet zo toe – de opvatting van zijn voorganger deelt dat 'de Regering indiening van een herzieningsontwerp voor de tweede lezing niet achterwege mag laten op grond van de overweging dat zij de totstandkoming van de onderhavige herziening niet langer wenselijk acht'. Even verder staat: 'In de toekomst zal dan ook als regel kunnen worden aangenomen dat indiening van een initiatiefvoorstel voor tweede lezing door de Regering achterwege kan blijven, indien vaststaat dat deze indiening door de initiatiefnemers zelf geschiedt. Dit staat echter los van de opvatting van de Regering omtrent de aanvaardbaarheid van het voorgestelde'. De gang van zaken staat mij niet zo goed voor ogen, ik maak dit nu pas voor het eerst mee. Ik zou zo graag willen weten, wat het moment is, waarop de Regering laat blijken of zij het eens is met een initiatiefvoorstel tot grondwetswijziging. Is dat aan het eind van de eerste lezing? Ik neem aan dat de voorstellen die in eerste lezing zijn aangenomen in het Staatsblad komen, hetgeen niet zonder contraseign gebeurt. Betekent het geven van dit contraseign dan eigenlijk niet impliciet dat de Regering het ermee eens is? Hoe gebeurt het dan in tweede termijn? Komt er ooit nog een toelichting van de zijde van de Regering, of zij zich met zo'n voorstel kan verenigen of niet? Dit lijkt mij toch ook bij grondwetswijziging van groot belang.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Minister voor zijn open antwoord.

Ten aanzien van hetgeen hij heeft opgemerkt over de tweede lezing in verenigde vergadering, moet ik zeggen dat ik zijn oordeel en zijn bezwaren deel. Ook ik vind dat een en ander de positie van de Eerste Kamer in wetgevingsarbeid echt zou veranderen. Ik meen dat de Eerste Kamer door de verenigde vergadering zou worden opgetild tot het politieke niveau waarin de Tweede Kamer van gedachten wisselt. Ik ben bang dat het een uitdaging zou zijn voor de leden van de Eerste Kamer, zich eerder politiek dan bescheiden te gedragen. In mijn opvatting is bescheidenheid van de Eerste Kamer ten aanzien van grondwetswijzigingen het allernastevenswaardigste goed, omdat ik eigenlijk al vind dat de Eerste Kamer helemaal niet aan de grondwetsherzieningsarbeid in tweede lezing zou moeten deelnemen. Na alle welwillende beschouwingen, die ik heb gegeven aan het amendement, moet ik zeggen dat ik de gedachte erin niet veel sympathie kan toedragen.

De heer **De Kwaadsteniet** (ARP): Dat is mij niet helemaal duidelijk. Ik kan mij moeilijk voorstellen dat de Eerste Kamer, in welke omstandigheden ook, geen politiek oordeel zou geven. Overigens kan het slechts een zeer beperkte aangelegenheid zijn omdat men in tweede lezing alleen over de grondwetsherziening kan discussiëren en uitsluitend besluiten.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Het is al eens in een motie tot uitdrukking gekomen, dat ik anders denk dan u over de positie van de Eerste Kamer. Ik spreek nu niet over de Eerste Kamer als instrument bij normale wetgeving. Zelfs als men de Eerste Kamer wil laten voortbestaan, zoals zij nu is, wordt haar optreden in tweede lezing steeds meer een onlogisch element.

Wij kunnen de Eerste Kamer niet uit de tweede lezing verwijderen. Het volgende doel, dat ik dan nastreef, is dat de Eerste Kamer zich zo weinig mogelijk beweegt op het politieke niveau van de Tweede Kamer en dat zij zoveel mogelijk bescheidenheid in acht neemt, wetend dat de kiezers net gekozen hebben voor de Tweede Kamer en dat deze zojuist met tweederde meerderheid het wetsontwerp heeft aangenomen. Men moet wel van heel goede huize en met bijzonder sterke argumenten komen om het als Eerste Ka-

mer alsnog te verwerpen. Ik streef dit doel na, waar mij niets anders open staat. De verenigde vergadering is hiertoe een slecht middel.

Ik ben de Minister dankbaar voor de buitengewoon open houding, die hij ten aanzien van het splitsingsrecht heeft aangenomen. Ook ik ervaar dit als een voorbeeld van de werkelijke dialoog, die in deze dagen op dit punt tussen Regering en Kamer plaatsheeft. Hij zegt, dat het splitsingsrecht voor hem geen principiële zaak is, maar een middel tot doel. Ik moest toen even glimlachen, want wij allen weten, dat er lieden zijn, die menen, dat het doel de middelen heiligt en dit zelfs een principe achten. Ik weet, dat de Minister hiertoe niet behoort.

Hij heeft een opmerking gemaakt over een zaak die zowel hij als ik minder belangrijk acht. Hij zei namelijk, dat hij tot zijn vreugde had ontdekt, dat in het amendement van de heer Franssen en mij niet het beperkte karakter onder woorden is gebracht. Ik wijs hem erop, dat dit nogal logisch is. Het knelpunt was juist, dat in tweede lezing wordt vastgesteld, dat er geen verband bestaat tussen bepaalde onderdelen, waarvan de Kamer mogelijk erwijs in eerste lezing meende, dat er wel verband bestond. De Kamer mag dit in eerste lezing best zeggen. Het was dus nogal voor de hand liggend, dat ik dit beperkte karakter niet in mijn amendement opnam.

De Minister stelt voor, twee splitsingsrechten te formuleren: één in eerste lezing en één in tweede lezing. Ik vind dit vreselijk moeilijk. Ik heb hiertegen een aantal bezwaren.

Gisteren heb ik al gezegd, dat mijn bezwaar tegen splitsing in tweede lezing blijft bestaan. Ik ben hiertegen op gronden die ik niet meer zal herhalen. Ik voeg hieraan toe, dat dit bezwaar groter wordt, als er ook een splitsingsmogelijkheid is in eerste lezing. Als de Kamer in eerste lezing geen gebruik maakt van het splitsingsrecht, kan dit een oordeel impliceren over een zekere samenhang tussen zinsneden, artikelen, afdelingen en hoofdstukken. Het opportunistisch toepassen van splitsing in tweede lezing om alsnog zoveel mogelijk te redden, wordt dan een nog sterkere doorbreking van het werk in eerste lezing. Wat nu impliciet is, wordt dan zelfs expliciet. De Kamer zegt in eerste lezing, dat zij niet splitst, hoewel zij het kan doen. In tweede lezing zou zij dan kunnen zeggen, dat zij het wel doet om het wetsontwerp er toch door te halen. Ik vind dat werkelijk een doorbreking van de gedachte.

Het volgende bezwaar is – ik heb dat zoëven al bij interruptie gezegd – dat ik

Van Mierlo

nu werkelijk vrees dat dit een stemgedrag van de Eerste Kamer oproept, waarbij de Eerste Kamer zich er zeer wel van bewust is dat door het met een geringe meerderheid, bij voorbeeld de kleinst mogelijke meerderheid, aannemen zij als het ware aan kan geven dat de Tweede Kamer tot splitsing zal moeten overgaan, wil zij het voorstel door de Eerste Kamer halen. In zeker opzicht kan het verwerpen van een gewoon wetsontwerp door de Eerste Kamer altijd aanleiding geven tot een nieuw ontwerp waarin rekening wordt gehouden met de wensen van de Eerste Kamer. Dat is materieel en niet formeel een vorm van amendement. Dat is nu eenmaal het gevolg van het werken met twee Kamers. Maar ik meen dat men hier, waar de Eerste Kamer niet het laatste woord heeft, maar waar altijd nog de Tweede Kamer achteraf een splitsingsrecht heeft, de Eerste Kamer effectief een actie laat oproepen tot het veranderen van de wet zoals zij dat wil.

Bij het voorstel in eerste lezing tot splitsingsrecht waren wij ons er heel wel van bewust dat er in feite de mogelijkheid al is om het te doen, via een ingewikkelde weg. Door het nu in de wet op te nemen wordt die weg alleen vergemakkelijkt. Materieel verandert er ten aanzien van de eerste lezing niet zo veel, maar het wordt formeel een stuk gemakkelijker. Wij hebben dat allemaal wel gedaan om zoveel mogelijk grondwetswijzigingen te behandelen, waarbij daar gescheiden wordt gewerkt waar geen direct verband is. Dat is de achtergrond. Welnu, als dat gebeurt, dan is er ook in de gedachten-gang van de Minister aanzienlijk minder reden om nog een splitsingsrecht in de tweede lezing op te nemen. Daar-aan zijn naar mijn gevoel veel gevaren verbonden. Mijn bezwaren zijn dusdanig dat ik grote moeite blijf houden met een splitsingsrecht in tweede lezing. Ik geef er zelfs de voorkeur aan helemaal geen splitsingsrecht in de Grondwet op te nemen, boven een splitsingsrecht in eerste en tweede lezing.

□
Minister **De Gaay Fortman**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer De Kwaadsteniet is, zoals te verwachten was, teruggekomen op zijn amendement dat inhoudt dat de tweede lezing door de verenigde vergadering geschiedt. Hij heeft gezegd dat men daardoor de verenigde vergadering een aparte positie geeft. Daarbij

moet men niet praten over de positie van beide Kamers. Als juist de positie van beide Kamers de oorzaak van het bezwaar is en men verklaart dat bezwaar buiten de orde, dan heeft men natuurlijk een grote bevrediging voor zichzelf geschapen, omdat men meent dat men daardoor het argument van zijn tegenstander heeft weerlegd. Die tegenstander behoudt echter het volste recht om te zeggen dat het daar nu net om gaat. Dat is het bezwaar dat ik tegen de verenigde vergadering in tweede lezing heb. In de eerste plaats gaat men de positie van beide Kamers verwarren. In de tweede plaats duidt niets in de huidige staatsrechtelijke en staatkundige ontwikkeling erop dat er een behoefte is aan een eigen positie van de verenigde vergadering, anders dan dat zij bijeenkomt om aan te horen dat het parlementaire zittingsjaar gesloten dan wel geopend is. Dit laatste argument – dat een zekere relatie tot het eerste argument heeft – wordt door de geachte afgevaardigde de heer Franssen gehanteerd. De heer De Kwaadsteniet beroept zich op de Staatscommissie. Jawel, maar deze commissie was ervoor indien de Eerste Kamer in de nieuwe situatie rechtstreeks zou zijn gekozen. Ik vind dat niet afdoende, want voor mij blijft het bezwaar bestaan dat de Eerste Kamer een ander karakter heeft dan de Tweede Kamer. In ieder geval valt niet te ontkennen, dat je dan te maken hebt met twee kamers, die beide rechtstreeks gekozen zijn. In dat geval wordt het bezwaar tegen het doen behandelen van de tweede lezing door de verenigde vergadering iets minder, maar het wordt niet geheel weggenomen.

Mij is gevraagd hoe het splitsingsrecht in de praktijk zal werken. Op die vraag is natuurlijk heel moeilijk een antwoord te geven. Wat mij opvalt in het debat is het wantrouwen dat uit de bezwaren blijkt. Niemand zegt van het van het splitsingsrecht, dat het nooit enige bijdrage zal kunnen leveren tot het bereiken van het beoogde doel. Waarom zou men dit op zichzelf niet zo belangrijke middel niet aanvaarden?

Wat betreft de eerste lezing kan de Regering uit een voorlopig verslag, een eindverslag of uit een mondeling overleg het gevoelens krijgen dat een splitsing beter is. Zij zal dan, dunkt mij, vóór de openbare behandeling met de splitsing komen. Ik sluit niet uit, dat het ook zou kunnen gebeuren tijdens een openbare behandeling, maar dan moet de Kamer wel de mogelijkheid hebben om rustig te overwegen of de splitsing inderdaad een goede zaak is.

Ik kan mij voorstellen, dat men dan de beraadslagingen schorst en de zaak nader beziet in de bijzondere commissie.

Wat betreft de tweede lezing zal de Regering al bij de indiening van de wetsontwerpen met de splitsing behoren te komen. Ik verdedig namelijk de mogelijkheid van splitsing in tweede lezing op twee gronden. In de eerste plaats staat dan vast het eind-stemgedrag van de Tweede Kamer over het ongesplitste ontwerp; dat weet je ook pas nadat de Kamer de beslissing genomen heeft om het wetsontwerp aan te nemen. In de tweede plaats staat dan tevens het stemgedrag van de Eerste Kamer vast.

De heer De Kwaadsteniet heeft mij gevraagd waarom ik het splitsingsrecht niet wil toekennen aan de Eerste Kamer. Mijn antwoord is: Om dezelfde reden waarom ik niets voel voor een verenigde vergadering voor de tweede lezing. Ik vind het namelijk in strijd met de positie van de Eerste Kamer; in dit verband wees de heer Franssen reeds op de merkwaaardige mengeling van het recht van initiatief en recht van amendement.

De heer Franssen heeft zich afgevraagd hoe het mogelijk is dat de Minister, die eerst zo krachtig het splitsingsrecht in de eerste lezing heeft verworpen, nu daartoe wel bereid is.

Mijnheer de Voorzitter! Het overkomt mij nogal eens in dit leven dat ik overtuigd raak door de argumenten van een tegenstander. Daar hoeft men niets achter te zoeken. Men heeft tenslotte niet met Talleyrand te maken als men met mij te maken heeft. Ik zou er nog eens op willen wijzen – ik zeg dat ook tot de geachte afgevaardigde de heer Van Mierlo – dat de inhoud bij de splitsing niet verandert.

De heer **Van Mierlo** (D'66): De betekenis wel!

Minister **De Gaay Fortman**: Zolang deze Kamer nog niet heeft beslist over het gesplitste ontwerp staat de inhoud nog niet vast, maar zodra de Kamer in eerste lezing een gesplitst ontwerp heeft aanvaard, staat die inhoud wel vast. Wanneer men in tweede lezing splitst, verandert er ook niets, want het eenmaal in eerste lezing aanvaardde ontwerp wordt alleen in ten minste twee verschillende wetsontwerpen gesplitst. De kiezers kenden de inhoud van het ongesplitste ontwerp en worden dus niet overvallen door een nieuwe inhoud van het gesplitste ontwerp.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Behalve het voorbeeld van de handelsreclame heb

De Gaay Fortman

ik gisteren ook het voorbeeld gegeven dat bij de behandeling van de klassieke grondrechten een bepaald amendement door de Regering werd ontraden en tevens overbodig werd geacht, omdat het principe dat toen aan de orde was al in het discriminatie-artikel was opgenomen. Het is niet uitgesloten dat dit discriminatie-artikel wordt gesplitst en vervolgens wordt verworpen. In dat geval had de Kamer het amendement beter wel kunnen aannemen, maar daar is niets meer aan te doen.

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou mij in dat geval kunnen voorstellen dat de bijzondere commissie en de Regering zich nader zouden beraden of een eenmaal genomen beslissing, gebaseerd op een bepaalde suppositie, nu die suppositie onjuist blijkt te zijn geweest niet moet leiden tot een andere opstelling van Regering en Kamer gezamenlijk of van de Kamer of Regering afzonderlijk. Als heel uitdrukkelijk op basis van een nog niet aangenomen artikel door de Regering wordt ontraden om dat artikel te amenderen en de Kamer geeft daaraan gevolg, kan ik mij niet voorstellen dat als dat bepaalde artikel wordt verworpen niet met elkaar wordt bekeken in het niet openbare beraad wat er moet gebeuren om daarna in het openbaar daarover verantwoording af te leggen.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Als men nu bij voorbeeld die handelsreclame eruit wil hebben, vrees ik dat men nogal gauw geneigd is om te stellen dat er geen verband met die handelsreclame is en dat die er dan ook gemakkelijk uit kan worden gehaald en dat men dan ook niet inziet dat daarom het grondrechtsartikel van vrije meningsuiting moet worden veranderd. Dat is een verschil van mening waarover een politiek oordeel is. Het werk van de Kamer in eerste lezing kan naar mijn gevoel op die manier worden aangetast, hetgeen niet de bedoeling is.

Minister De Gaay Fortman: Het werk van de Kamer wordt niet aangetast, want zij is er zelf bij.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Dat is een andere Kamer!

Minister De Gaay Fortman: Als er iets verkeerd gebeurt, doet de Kamer het verkeerd.

De heer **Van Mierlo** (D'66): De Kamer in tweede lezing kan op wellicht goede gronden die worden aangevoerd stellen dat er geen verband is tussen iets waarvan de Kamer in eerste lezing wel

van mening was dat er wel degelijk verband tussen is.

Minister De Gaay Fortman: Uiteraard kan dat, mijnheer de Voorzitter, maar...

De heer **Van Mierlo** (D'66): Ik vind dat ongewenst.

Minister De Gaay Fortman: ... er komt dan een andere Kamer. De heer Van Mierlo zou juist een van de eersten moeten zijn om te erkennen dat door middel van rechtstreekse verkiezingen gekozen nieuwe Kamer de mogelijkheid moet hebben om te stellen dat het anders moet, mede omdat zich zodanige politieke verschuivingen kunnen hebben voltrokken, dat hetgeen men in eerste lezing heeft aanvaard in tweede lezing onaanvaardbaar blijkt. Wij zouden daarvan dan ook kunnen zeggen dat de kiezers dat hebben uitgemaakt.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Dan wordt het principe aangetast dat eraan ten grondslag ligt, namelijk dat het werk van de Eerste Kamer in zijn geheel meedraait in de verkiezingen en in de tweede lezing onveranderd wordt beoordeeld of het zal worden verheven tot wet. Dat is het principe.

Minister De Gaay Fortman: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde wil geen enkel risico lopen. Het leven heeft mij althans geleerd dat dit volstrekt uitgesloten is.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Ik heb al gezegd dat ik er misschien anders over zou denken wanneer er buitengewoon krachtige argumenten werden aangevoerd voor de noodzaak om het in te voeren. Ik wil best op een gegeven moment afwijken, of die vorm van strijdigheid met het principe wellicht toch geaccepteerd moet worden voor een beter doel, maar dat ontbreekt ook. Er zijn geen sterke argumenten om dat te doen.

Minister De Gaay Fortman: Er zijn zeer redelijke argumenten voor. Uit hetgeen in de stukken staat en uit hetgeen ik vandaag heb gezegd blijkt dat ik het een zaak vind zoals zoveel andere zaken; niet overschatten, niet onderschatten, maar wel nuttig. Dat is mijn standpunt.

De heer **Franssen** (PvdA): Heb ik het goed begrepen dat de Minister wel op het standpunt staat dat wij niet binnen artikelen moeten gaan splitsen? Als dat zo is, dan is het misschien wel goed, dat vast te leggen in de wet.

Minister De Gaay Fortman: Je moet aannemen, dat er tussen de leden van een artikel een innerlijke samenhang

bestaat. De gedachte is dus niet eens bij mij opgekomen, dat je artikelen zou moeten gaan splitsen. Neem nu het klassieke grondrechtontwerp. Het zou best mogelijk zijn geweest om er evenveel ontwerpen van te maken als het ontwerp artikelen telt.

De heer **Franssen** (PvdA): Dat zou misschien zelfs verstandig geweest zijn. De handelsreclame kwam bijvoorbeeld voor in het vijfde lid van een artikel. Men zou daarbij kunnen denken aan een splitsing van een artikel. Maar ik begrijp uit de reactie van de Minister dat ook hij zo'n ingreep erg onverstandig zou vinden.

Minister De Gaay Fortman: Laten wij er eens van uitgaan, dat het splitsingsrecht aanvaard is. Dan zou ik nooit of te nimmer splitsing van het artikel over de vrijheid van meningsuiting hebben voorgesteld, omdat ik vind dat het artikel een samenhangend geheel vormt. Je zou natuurlijk niet kunnen beletten, dat een meerderheid van de Kamer daar anders over denkt. Je kunt je nooit verzekeren tegen onwelgevalige meerderheden.

De heer **Franssen** (PvdA): Men kan vastleggen – ik zie alleen de redactie nog niet precies voor mij – dat splitsing binnen een artikel uitgesloten is.

Minister De Gaay Fortman: Op zichzelf is het denkbaar. Ik heb nog nooit meegemaakt dat ik iets, wat ik wilde, niet kon formuleren. Dus op zichzelf is dat waarschijnlijk wel mogelijk. De vraag is alleen, of je het wilt. Ik ben er niet zo vóór om dat nog eens zeer precies in de Grondwet te zetten. Ik vind het constitutionele recht toch ook een recht dat erg veel aan de praktijk moet overlaten.

Het gaat mij er dus om, een zo goed mogelijk resultaat te bereiken. Dan moet je afwijken, wat beter is, iets halen of niets halen. Daarbij moet je natuurlijk ook overwegingen van recht en moraal betrekken. Het is niet zo van: hoe meer er binnenkomt, des te mooier het is. Je moet ook overwegen, of je inderdaad de goede zaak dient door te splitsen. Het is zelfs mogelijk dat je een goede zaak veel beter dient door maar eens duidelijk te maken, dat zo iets goeds door een betrekkelijk klein aantal leden alsnog verworpen zou kunnen worden.

De heer **Franssen** vroeg zich ook nog af, of je vlak vóór de stemming tot splitsing zou kunnen overgaan. Op zichzelf is dat natuurlijk mogelijk. Ik denk alleen dat het niet wijs zou zijn van de betrokken Minister, want hij zal grote irritatie in deze vergaderzaal teweeg-

De Gaay Fortman

brengen, naar ik aanneem, want er zal onmiddellijk iemand opspringen om te zeggen: Dat moet goed overwogen worden, dus ik wil schorsing van de be-raadslaging en – in dit geval – de zaak moet terug naar de commissie.

Ik ben blij dat mevrouw Kappeyne de splitsing ook in tweede lezing aanvaardbaar acht. Ik ben inderdaad niet ingegaan op wat de geachte afgevaardigde heeft gevraagd over het contra-seign in tweede lezing van een ontwerp dat in eerste lezing een initiatiefvoorstel was en dat de Regering voor de tweede lezing harerzijds heeft ingediend. Ik heb de beschouwingen van de geachte afgevaardigde daarover beschouwd als een obiter dictum in dit debat, omdat zij niet rechtstreeks met de zaak waarmee wij nu bezig zijn te maken hebben. Ik heb mij echter wel van munitie voorzien om, als de geachte afgevaardigde er in tweede termijn op zou terugkomen, daarop te kunnen antwoorden. De vraag is dus duidelijk.

Ik kan het standpunt van de Regering het best verduidelijken door te wijzen op een voorbeeld dat zich bij de grondwetsherziening van 1972 heeft voorgedaan. In de eerste lezing was door de Staten-Generaal een initiatiefvoorstel aangenomen, strekkende tot vervroeging van Prinsjesdag. Het was naar mijn mening een heel slecht ontwerp, maar het is de eerste lezing aangenomen. Aan dat initiatiefvoorstel heeft de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken zijn contraseign verleend. Er zijn toen uiteraard verkiezingen gehouden en het kabinet-De Jong heeft in tweede lezing de indiening bevorderd van een regeringsontwerp, strekkende tot vervroeging van Prinsjesdag. Die indiening vond plaats, omdat het risico aanwezig werd geacht dat indiening door de initiatiefnemers niet geoorloofd geacht zou worden. Die vrees is niet bewaarheid, dus het was ook niet nodig dat de Regering dat ontwerp indiende. Er was dus – en dit feit is wel interessant – voor de tweede lezing een regeringsontwerp bij de Staten-Generaal aanhangig, ingediend onder de verantwoordelijkheid van een demissionair kabinet.

In de memorie van toelichting op dat ontwerp, zetten de toenmalige bewindslieden uiteen dat zij in de eerste lezing aanvankelijk bezwaren koesterden tegen het initiatief-ontwerp, dat zij gemeend hadden over die bezwaren heen te moeten stappen en dat zij mitsdien de bekrachtiging van het voorstel in eerste lezing hadden bevorderd. Sindsdien echter – zo gingen de

toenmalige ministers door – hebben zich binnen de EEG ontwikkelingen voorgedaan die ertoe hebben geleid dat zij – de ministers – overwegende bezwaren zijn gaan koesteren tegen het voorstel. Zij hebben dus op nova gewezen. *Het lijkt mij dat het constitutioneel aanvaardbaar was dat het kabinet-De Jong, wijzend op de nieuw opgetreden ontwikkelingen, de aan-neming van dat regeringsontwerp in tweede lezing in de memorie van toelichting heeft ontraden.* Een novum kan ook hierin gelegen zijn dat er een nieuw kabinet optreedt, nadat de indiening in tweede lezing onder het oude kabinet heeft plaatsvonden.

Meestal dient namelijk het oude kabinet de tweede lezing nog in. Dat nieuwe kabinet kan heel andere gedachten hebben over de wenselijkheid van het in eerste lezing onder verantwoorde-lijkheid van het oude kabinet bekrachtigde initiatiefontwerp. Ook dit novum kan ertoe leiden dat de aan-neming van het voorstel wordt ontraden en dat, indien het nochtans wordt aangenomen, de bekrachtiging in de tweede lezing niet wordt verleend.

De heer **Drees** (DS'70): Ging het over 1972 en misschien begin 1973?

Minister **De Gaay Fortman**: Het ging over Prinsjesdag bij de verkiezingen van 1972.

De heer **Drees** (DS '70): Ik hoor aldoor het kabinet-De Jong noemen.

Minister **De Gaay Fortman**: Het was ook het kabinet-De Jong. Het was de grondwetsherziening van 1972, maar het kabinet-De Jong heeft in eerste lezing de grondwetsherziening in 1971 tot stand gebracht.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Er was toen namelijk een kabinetsformatie aan de gang, ziet u, mijnheer Drees, en dat heeft eventjes geduurd.

De heer **Drees** (DS'70): Ja, maar in 1972 was er geen kabinetsformatie, die was pas begin 1973, het kabinet-Den Uyl.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Neen, het gaat om de verkiezingen van 1971 en daarna zijn dus de grondwetsvoorstellen die in maart 1971 hier zijn aangenomen, in de zomer – mei, juni – van 1971 hier aan de orde geweest in tweede lezing. Daar sloeg het voorbeeld op.

De heer **Drees** (DS'70): De Minister spreekt steeds over 1972.

Minister **De Gaay Fortman**: Omdat er een grondwetsherziening in 1972 tot stand is gekomen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Neen, het was 1971.

De heer **Drees** (DS'70): Misschien kan het straks worden nagekeken in het stenogram. Ik heb echter de indruk dat de Minister zich anderhalf jaar vergist in de tijdsperiode die hij gebruikt.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Daar hebt u gelijk in.

Minister **De Gaay Fortman**: Mijnheer de Voorzitter! Dan is deze dag niet voor niets geweest. Dit is dan opgehelderd.

De heer Van Mierlo heeft gezegd: 'het oordeel van de Kamer in eerste lezing betekent als zij niet splitst....'

De heer **Van Mierlo** (D'66): Ik heb gezegd: 'kan betekenen'.

Minister **De Gaay Fortman**: Jawel, kan betekenen, maar ik denk dat men die dingen dan onbewust doet. Het zal toch zelden voorkomen, dat hier iemand opstaat en zegt: 'Ik ben van mening, dat splitsing – daar heeft weliswaar niemand aan gedacht – in dit verband ongewenst is. Ik heb mij er goed rekenschap van gegeven en daarom moet het niet gebeuren'. Er kan best wel iemand zijn, die dat echt zo gaat doen, maar dat wordt niet de praktijk.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Ik ga er nu even van uit, dat er een splitsingsmogelijkheid is in eerste termijn en dat in het voorlopig verslag en de memorie van antwoord en bij de besprekingen – er wordt zelfs overwogen om hearings te houden – al wordt gesproken over de vraag, of er samenhang is en of er gesplitst moet worden.

Minister **De Gaay Fortman**: Ik vind, dat men niet kan zeggen, dat men, wanneer er een aantal ontwerpen tot grondwetsherziening liggen, die in eerste lezing niet gesplitst zijn, niet heeft willen splitsen. Men zou hoogstens negatief kunnen zeggen, dat men het niet nodig heeft geacht om over de mogelijkheid van splitsing te praten. Het gaat erom, wat er aan de kiezers wordt voorgelegd. Ik blijf erbij, dat aan de kiezers zaken worden voorgelegd, maar geen wetsontwerpen. Er wordt een totale zaak, namelijk een grondwetsherziening, voorgelegd, maar niet 14 wetsontwerpen, waarvan verwacht wordt dat de kiezer nu expliciet daarover zijn oordeel zal geven.

Ik heb er al op gewezen, dat er een nieuwe Kamer kan komen, die een ander oordeel heeft en meent dat er wel gesplitst moet worden. Welnu, ik vind, dat die nieuwe Kamer dat recht dan ook moet hebben, want zij is een nieuwe Kamer. Men heeft immers van oudsher gewild, dat een nieuwe Ka-

De Gaay Fortman

mer definitief over de grondwetswijziging zou beslissen.

Dan is er opgemerkt, dat de Eerste Kamer bewust zal aansturen op splitsing. Dan moet men een vergelijking maken met wat de Eerste Kamer nu doet met wetsontwerpen.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Nee, dat kan niet.

Minister **De Gaay Fortman**: De Eerste Kamer weet heel goed, dat het haast praktijk is, dat er, wanneer zij een wetsontwerp verwerpt en wanneer aanwijsbaar is om welke reden zij het verwerpt, verholen of onverholen heel vaak een nieuw ontwerp komt, dat probeert het bezwaar van de Eerste Kamer weg te nemen. Hoe is nu de praktijk? De Eerste Kamer verwerpt heel zelden wetsontwerpen. Zij gedraagt zich terughoudend. Ik ben ervan overtuigd, dat de Eerste Kamer zich ook in dit opzicht terughoudend zal gedragen, omdat zij te maken heeft met een uitspraak van de direct gekozen Tweede Kamer.

De heer **Van Mierlo** (D'66). Hier ligt toch een essentieel verschil. De Eerste Kamer treedt in ons bestel bij gewone wetgeving op als laatste instituut. Nu weet zij, dat zij niet als laatste maar als voorlaatste instituut optreedt. In de tweede plaats moet de Eerste Kamer switchen van de helft naar tweederde.

Minister **De Gaay Fortman**: Natuurlijk kan niemand zeggen, dat wat de geachte afgevaardigde zegt, nooit waar zal zijn. Ik wijs er echter op, dat de Eerste Kamer zich net zo terughoudend zal gedragen ten aanzien van een handeling van die Kamer, die uitgelegd zou kunnen worden als een aandringen op splitsing, als de Eerste Kamer zich op het ogenblik terughoudend gedraagt ten opzichte van wetsontwerpen, die hier in de Tweede Kamer zijn aangenomen. Ik maak een vergelijking; in dit geval moet men dan een derde van de vergelijking nemen. In ieder geval zal de Eerste Kamer terughoudend blijven, al zal zij misschien wel eens een keer op splitsing aandringen.

De heer **Franssen** heeft gevraagd of er geen reden is om in de commissie nader overleg te plegen. Daartoe ben ik bereid, mits het wel vóór zaterdagavond 10 uur gebeurt, want mede dankzij het feit, dat u, mijnheer de Voorzitter, zich niet verzet hebt, moet ik dan nodig naar Curaçao.

De heer **Van Mierlo** (D'66): Zouden wij dat vanavond kunnen doen?

De **Voorzitter**: Dat ligt helemaal aan de commissie.

De heer **Franssen** (PvdA): Ik zou graag hebben dat dit overleg wordt gevoerd, maar kan de Minister ons dan een conceptnota van wijziging ter hand stellen, opdat wij kunnen bezien waarover wij overleg willen voeren?

De **Voorzitter**: Ik zou graag zien dat wij hierover morgenmiddag kunnen beslissen. Eventueel moet van dat overleg dan mondeling rapport worden uitgebracht. Ik hoop wel dat de commissie, in samenwerking met de Regering, dit kan bewerkstelligen.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van **de stukken over de zaak-Menten (14 252, nrs. 2 t/m 11)**.

De beraadslaging wordt hervat.

□

Minister **Van Agt**: Mijnheer de Voorzitter! Ook vanmiddag weer zijn uitvoerige beschouwingen gewijd aan de gebeurtenissen die zich ruim drie maanden geleden in de zaak-Menten hebben voorgedaan. Wij hebben op 18 en 19 november 1976 een zeer langdurig debat over deze kwestie in de Tweede Kamer gevoerd. Gedurende dat debat heb ik drie toezeggingen gedaan.

In de eerste plaats heb ik beloofd dat aan de vaste Commissie voor Justitie ter vertrouwelijke kennisneming zou worden toegezonden een weergave van het verloop van het onderzoek, verricht door de rijksrecherche en het openbaar ministerie van begin juli tot half november van het vorig jaar. Aan die toezegging heb ik gevolg gegeven.

In de tweede plaats heb ik toegezegd dat het rapport – dat uiteraard een voorlopig karakter draagt – dat de procureur-generaal te Amsterdam zou uitbrengen over de loop der gebeurtenissen in de week, voorafgaande aan 15 november 1976, zou worden gepubliceerd. Ook dat is gebeurd, naar ik meen reeds op 23 november. In de derde plaats heb ik toegezegd dat een wetenschappelijk onderzoek zou worden geëntameerd naar het opsporings- en vervolgingsbeleid dat in de zaak-Menten is gevoerd vanaf 1945 tot de zomer van 1976. Zoals u allen weet, zijn na een reeks van strubbelingen onderzoekers van hoge kwaliteit bereid gevonden dat onderzoek te verrichten en aan hun werk begonnen.

Ik heb nadien meer gedaan dan ik in het langdurige debat met de Kamer op 18 en 19 november heb toegezegd. Immers nadat het rapport van de procureur-generaal te Amsterdam ter beschikking was gekomen, heb ik aan de heer Wiarda, oud-president van de Hoge Raad der Nederlanden, verzocht nader te rapporteren over een tweetal onderwerpen, namelijk over de besluitvorming die gericht was op arrestatie op 15 november 1976 van Menten en over datgene wat is gedaan ten uitvoering van dat besluit.

Voorts heb ik hem gevraagd feiten te vergaren, bevindingen in te winnen en zijn oordeel te geven over wat het departement in de loop van de maanden na medio 1976 heeft ondernomen om gevolg te geven aan verzoeken van het openbaar ministerie te Amsterdam tot het ondernemen van een reis naar de Sovjet-Unie om daar opsporingswerk te kunnen doen.

Op die manier heeft de Kamer, onderscheidelijk de vaste Commissie voor Justitie, de beschikking gekregen over een drietal rapporten. Die documenten – de weergave van het verloop van het onderzoek, het rapport van de procureur-generaal te Amsterdam en het rapport van mr. Wiarda – zijn besproken op 16 december in een zitting van zes uur. Ik mag dat wel een marathonzitting noemen. Die zitting heeft plaatsgevonden nadat ik ter voorbereiding van die gedachtenwisseling 125 vragen van de commissie naar beste vermogen had beantwoord.

In het voetspoor van verschillende sprekers uit ik mijn waardering voor het werk dat met name mr. Wiarda heeft verricht. Dit werk moet zeer veel inspanning hebben gevraagd. Het is in korte tijd volvoerd en getuigt van indrukwekkende degelijkheid. Dat neemt niet weg dat er bij sommigen wel kritiek bestaat op onderdelen van het rapport.

De procureur-generaal te Amsterdam heeft er bezwaar tegen – ik heb daarover ook al wat gezegd in mijn gesprek met de vaste Commissie voor Justitie op 16 december – dat hij erop is aangesproken dat hij de datum van 15 november zou hebben vastgesteld, althans in de vaststelling daarvan een zeer belangrijk, zo niet beslissend aandeel zou hebben gehad.

Ook de hoofdofficier van justitie in Amsterdam en de officier van justitie die deze zaak behandelt hebben op onderdelen bedenkingen tegen het rapport. Ik zal er daarvan één noemen, reeds omdat het betrokkene siert dat hij deze bedenking maakt; de hoofdofficier heeft er bezwaar tegen dat ook

Van Agt

mr. Habermehl voor zekere beoordelingsfouten aansprakelijk wordt gehouden. De hoofdofficier meent, dat betrokkene gehandeld heeft onder zijn leiding en verantwoordelijkheid en dat, voor zover hier enig verwijt valt te maken, dit uitsluitend tot hem behoort te worden gericht.

Niet in het debat van vanmiddag, maar wél in menige publikatie die aan dit debat is voorafgegaan, is de indruk gewekt dat het hier niet zou gaan om nog slechts een verdachte van ernstige misdrijven, maar om iemand wiens schuld reeds volledig vaststaat. Ik spreek mijn waardering erover uit dat van diverse zijden in deze Kamer vandaag met nadruk is gesteld dat wij te maken hebben met iemand die nog slechts verdachte is en ten aanzien van wie de onafhankelijke rechter zijn oordeel nog zal hebben te geven.

Door sommige sprekers is er eveneens en terecht, bijvoorbeeld door de heer Van Dam, de nadruk op gelegd dat te veel commotie over deze zaak het risico in zich bergt dat de rechter buiten staat wordt gesteld te oordelen en te beslissen in de rust die hij voor het nemen van een verantwoorde beslissing nodig heeft.

De heer **Kosto** (PvdA): De Minister wil toch niet suggereren dat de rechters in Nederland niet tot een rustig en weloverwogen oordeel komen, als buiten persmensen en anderen staan om opmerkingen te maken over de zaak die aanhangig is?

Minister **Van Agt**: Ik heb gesproken over de wenselijkheid dat de rechters, die natuurlijk erop zijn ingesteld onafhankelijk te oordelen, daartoe ook in staat worden gesteld.

De geachte interrumptant zal ook weten dat de rechtercommissaris mr. Van Düren bij zijn terugkeer uit de Sovjet-Unie en Polen gevraagd heeft om rust rondom het rechterlijk werk dat hier moet worden gedaan.

De heer **Kosto** (PvdA): Dat begrijp ik wel. Ik heb er ook begrip voor. Het gaat hier echter in wezen om de sub iudice-regel. Naar mijn oordeel wordt deze maar al te vaak misbruikt door mensen die zeggen dat men over een zaak niet mag praten, omdat die onder de rechter is, alsof het oordeel van de rechter te beïnvloeden zou zijn door hetgeen buiten over zo'n zaak wordt gezegd. Wij hebben toch een keurkorps van kwaliteit als het om de rechters gaat! Zij kunnen zonder enige twijfel een onafhankelijk oordeel vellen onder alle omstandigheden.

Minister **Van Agt**: Ik ben het eens met de opmerking van de geachte afgevaardigde dat wij een keurkorps van rechters hebben.

Ook vanmiddag zijn van verschillende zijden, door de heren Geurtsen en Imkamp, vragen gesteld over de grenzen van de ministeriële verantwoordelijkheid. Dat is dezer dagen ook gebeurd in het beleidsdebat in de Eerste Kamer naar aanleiding van de begroting van Justitie voor het dienstjaar 1977. Het is niet eenvoudig daarop een scherp antwoord te geven. Het staat vast dat de Minister van Justitie staatsrechtelijk verantwoordelijk is voor beslissingen van strafvorderlijke aard die door het openbaar ministerie worden genomen, in de zin dat hij daarvoor door de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal kan worden aangesproken.

Dat betekent dat de Minister achteraf onderzoekt of hij een beslissing van het openbaar ministerie zodanig verantwoord acht dat hij haar voor zijn rekening kan nemen. Zijn beslissing daarover wordt beoordeeld door het Parlement dat daaraan de politieke consequenties kan verbinden die het nodig acht.

Bij de ministeriële verantwoordelijkheid doet zich ook de vraag voor die de heer Imkamp heeft gesteld, namelijk in hoeverre van de Minister van Justitie mag worden verlangd dat hij zich daadwerkelijk bezighoudt met de dagelijkse taakuitoefening van het openbaar ministerie. Daarbij moet in de eerste plaats in aanmerking worden genomen dat het openbaar ministerie niet is te beschouwen als een ambtelijke buitendienst van het departement, maar als een staatsorgaan dat aan de wet zelfstandige bevoegdheden ontleent om tot opsporing en vervolging van strafbare feiten over te gaan.

Krachtens wettelijke bevoegdheden en verplichtingen neemt het openbaar ministerie jaarlijks een ontelbaar aantal strafvorderlijke beslissingen van zeer uiteenlopende aard zonder enige voorkennis van de Minister. Het is praktisch ondenkbaar – niemand zal dat betwisten – dat de Minister zelf van al die beslissingen op voorhand kennis zou kunnen nemen.

Trouwens, de zin van die kennisneming zou geen andere zijn dan dat hij die beslissing eventueel zou willen beïnvloeden. Dat ligt anders bij de vaststelling van de uitgangspunten en richtlijnen voor het algemeen opsporings- en vervolgingsbeleid. Hier is de betrokkenheid van de Minister veel duidelijker en zonder meer te verwezenlijken.

Ten slotte doet zich de vraag voor naar de ministeriële verantwoordelijkheid voor de behandeling van een individuele strafzaak waaraan politieke implicaties zijn verbonden. Ten aanzien van zulk een zaak mag van de Minister worden verlangd, dat hij zich op de hoogte stelt van de essentiële beslissingsmomenten en dat hij in de aangewezen gevallen de voorgenomen beslissing fiatteert.

Toets ik deze globale uitgangspunten aan de gang van zaken in deze zaak, dan stel ik vast dat het hiet om een individuele strafzaak gaat met inderdaad politieke implicaties, over het verloop waarvan ik mij dan ook op gezette tijden heb laten voorlichten en ten aanzien waarvan het openbaar ministerie mij van tijd tot tijd in de gelegenheid heeft gesteld mijn fiat aan de essentiële beslissingen te geven. Het ging daarbij vooral om de vraag, of ik bereid was het voor mijn politieke rekening te nemen, dat Menten zou worden aangehouden op een tijdstip waarop het lang niet zeker was dat het verzamelde bewijsmateriaal de rechter zou bewegen voorlopige hechtenis toe te passen en te continueren. Uit de stukken is gebleken hoe ik te dezen heb gehandeld.

Met de feitelijke uitvoering van de door de Minister gefiatteerde beslissingen van strafvorderlijke aard pleegt de Minister van Justitie zich niet in te laten. Het openbaar ministerie pleegt daarop ook niet het fiat van de Minister te vragen. In deze zaak was er geen reden, van die goede gedragsregel af te wijken. Er is natuurlijk wel ruimte voor toetsing achteraf. In dit geval heeft die toetsing plaatsgevonden door het onderzoek-Wiarda en het oordeel dat ik aan de uitkomsten van dat onderzoek heb verbonden.

De heer **Wolff** (CPN): De Minister erkent toch wel zijn staatsrechtelijke verantwoordelijkheid als het gaat om het optreden van het openbaar ministerie in het algemeen? De Minister zegt wel, dat er individuele strafzaken zijn, maar volgens mij – ik kan mij natuurlijk vergissen – heeft het openbaar ministerie de laatste tien jaar toch niet erg veel te maken gehad met zaken stammende uit de Tweede Wereldoorlog, dus met misdaden tegen de mensheid, van een omvang als waarvan Menten wordt beschuldigd. De Minister spreekt over strafzaken, maar dit is natuurlijk evident een bijzonder geval.

Minister **Van Agt**: Ik heb zoëven gezegd, dat de Minister in het algemeen geen bemoeiing heeft met het verloop van individuele strafzaken, maar dat

Van Agt

op die regel een uitzondering wordt gemaakt voor strafzaken die politieke implicaties hebben. Dit is één van die zaken.

In dit verband is er nog de vraag van de heer Geurtsen, of er tegenspraak is tussen mijn uitspraak dat het geheel in overeenstemming is met de strafrechtelijke praktijk, dat het aan het openbaar ministerie wordt overgelaten de datum van aanhouding te bepalen, en de uitlating van de procureur-generaal van Amsterdam, dat hij als hoofdofficier van Justitie zulke zaken aan de politie placht over te laten. Ik geloof niet dat er sprake is van tegenspraak, wanneer men mijn verklaring daaromtrent naar haar strekking beziet. Ik sprak over de verhouding tussen de Minister en het openbaar ministerie. Dat het openbaar ministerie in het algemeen op zijn beurt technische uitvoeringskwesties aan de politie pleegt over te laten – er zijn ook wel uitzonderingen op – is juist. In dit geval heeft het openbaar ministerie dat niet gedaan. Het heeft zich wel met de modaliteiten van de uitvoering bemoeid. De hoofdregel is inderdaad, zoals de heer Geurtsen terecht heeft opgemerkt, dat zulks door het openbaar ministerie op zijn beurt aan de politie wordt overgelaten.

Verschillende geachte afgevaardigden hebben gevraagd hoe het staat met het onderzoek naar de vraag, of de verdwijning van Menten te maken heeft gehad met een tip die hem zou hebben bereikt. De verwachting bestaat dat dit gerechtelijk vooronderzoek binnenkort zal worden afgerond. Het is in zijn eindstadium gekomen. Ik zal daarover een ambtsbericht van het openbaar ministerie ontvangen; de uitkomsten van het onderzoek zal ik aan de Kamer mededelen.

De heren Wolff, Van Dam en Kosto hebben gevraagd, of al iets valt te zeggen over de voortgang van het historische onderzoek door de commissie-Schöffers, in de wandeling zo geheten, ik mag er echter op wijzen dat de heren Schöffers, Blom en 't Hart werken op voet van broederlijke gelijkheid.

Zij hebben eveneens gevraagd of ik al kan aangeven, op welk tijdstip de commissie met haar arbeid gereed zal zijn. De heer Drees heeft zich bij deze vraag aangesloten. In mijn brief van 3 januari jl. aan deze Kamer heb ik medegedeeld dat professor Schöffers en de zijnen ernaar streven het rapport zo spoedig mogelijk te voltooien. Indien de commissie het nodig acht, zal zij een of meer interimrapporten kunnen uitbrengen over de voortgang van het onderzoek; die interimrapporten zul-

len, indien uitgebracht, eveneens ter kennis van de Staten-Generaal worden gebracht.

Het is mij gebleken dat de commissie met grote voortvarendheid aan de slag is gegaan. Zij heeft al uit allerlei hoeken en gaten archiefmateriaal opgedoken dat voor het onderzoek van groot belang lijkt. Juist de grote omvang van het reeds nu aangetroffen materiaal maakt het moeilijk, ook maar bij benadering aan te geven, wanneer de commissie met haar werk gereed zal zijn.

De heer Wolff heeft gevraagd of nog voor de ontbinding van deze Kamer een interimrapport kan worden overgelegd, waarin de voortgang van het onderzoek wordt beschreven. De commissie zal ongetwijfeld kennis nemen van de Handelingen van deze kamervergadering; zo niet, dan zal ik haar erop attenderen. Ik kan haar echter geen aanwijzingen geven – ik zou dat ook niet willen – hoe zij haar onderzoek moet organiseren. Ook op het punt van het uitbrengen van eventuele interimrapporten heeft de commissie zich alle vrijheid voorbehouden. Zij gaat geheel zelfstandig te werk.

Voorts heeft de heer Wolff gevraagd of de justitiële autoriteiten samenwerken met de commissie-Schöffers. Er is geen rechtstreeks contact. Zo'n contact lijkt ons ook niet juist, gezien het uiteenlopende karakter van beide onderzoeken. Er is echter wel indirect contact. Zo worden archiefstukken, die de commissie opspoort en die voor het strafrechtelijk onderzoek van belang kunnen zijn, gecopieerd ten behoeve van de justitie. Het ligt ook – zoals mij bekend is – in het voornemen van professor Schöffers, een gesprek te hebben met Menten indien en zodra de rechter-commissaris daarmede kan instemmen.

De heren Van der Lek en Wolff hebben de suggestie gedaan, het thans aanhangige strafrechtelijke onderzoek mede dienstbaar te maken aan het historische onderzoek. Het lijkt mij heel goed mogelijk dat het strafrechtelijke onderzoek – voor zover de resultaten ervan openbaar worden – mede van nut zal zijn voor het onderzoek van de commissie. Ik moet er natuurlijk wel bij zeggen dat het belang van de strafvordering bij het strafrechtelijke onderzoek bepalend is. Men kan bijvoorbeeld niet zonder meer ten behoeve van de strafvordering in beslag genomen stukken gebruiken voor het historische onderzoek omdat men anders de grenzen overschrijft die het Wetboek van Strafvordering aan het gebruik van strafprocessuele dwangmiddelen stelt.

De heer Kosto heeft kritiek geleverd op het feit dat ik over de voorwaarden die professor Van Gunsteren voor het onderzoek had gesteld met hem contact heb opgenomen door tussenkomst van mijn medewerkers en niet rechtstreeks met professor De Jong. Ik onderschrijf dit verwijt niet. Ik heb gemeend dat, als professor Van Gunsteren bepaalde voorwaarden stelde voor zijn onderzoek, ik dan ook met hem contact mocht opnemen om deze voorwaarden te doen bespreken. Daarbij nam ik aan dat hij eventueel op zijn beurt wel weer contact zou zoeken met professor De Jong om deze in kennis te stellen van mijn reactie.

Voor de voorbereiding van de reis van Nederlandse functionarissen naar de Sovjet-Unie verwijs ik in antwoord op een vraag van de geachte afgevaardigde de heer Kosto naar hetgeen mr. Wiarda in zijn rapport hierover zegt. Ik doe er ter wille van de rechtvaardigheid goed aan, uit dit rapport te citeren:

'Uit de hierboven omschreven gang van zaken is mijns inziens echter geen andere conclusie te trekken dan dat de vraag, of daarvan aan de bij het Ministerie van Justitie werkzame ambtenaren, die bij deze zaak betrokken zijn geweest, een verwijt moet worden gemaakt, ontkennd behoort te worden beantwoord.'

Even verder staat in het rapport: 'Mijn conclusie is, dat de bij het rechtshulpverzoek aan Rusland betrokken ambtenaren van het Ministerie van Justitie op verantwoorde wijze zijn opgetreden.'

De heer Kosto heeft er voorts aan herinnerd, dat het openbaar ministerie op 19 augustus 1976 vroeg naar de Sovjet-Unie te mogen gaan en dat dit verzoek eerst op 13 oktober naar Buitenlandse Zaken is gezonden. Deze gang van zaken is een van de punten, waaraan mr. Wiarda in zijn onderzoek aandacht heeft geschonken. Het tijdsverloop vindt zijn oorzaak in het verschil van inzicht – ik heb dit ook in het mondeling overleg met de vaste commissie uiteengezet – tussen het Amsterdamse openbaar ministerie en het departement over hetgeen het verzoek om rechtshulp zou moeten inhouden. Deze omstandigheid in zijn beschouwingen betrokken hebbend, is de heer Wiarda tot de conclusie gekomen, dat de ambtenaren van het Ministerie op verantwoorde wijze zijn opgetreden.

De heer Kosto (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Het gaat ons in deze Kamer om de Minister. In het rapport staat ook, dat op 13 september de Minister al de conclusie heeft getrokken, dat

Van Agt

naar de Sovjet-Unie moest worden gedaan. Het duurt dan een volle maand, voordat zijn departement hem volgt. Hoe is dit te verklaren?

Minister Van Agt: Het duurde niet een volle maand, voordat zijn departement hem volgde. De principiële beslissing – er ware een onderzoek te doen in de Sovjet-Unie en eventueel in Polen – moest de Minister nemen. Hij heeft deze genomen. Het ging toen verder om de uitvoering ervan en in het bijzonder om de vraag, hoe een verzoek om rechtshulp aan de Sovjet-Unie diende te worden ingericht. Welke inhoud ware daaraan te geven? In hoeverre diene zo'n verzoek te worden gemotiveerd? Hierover bestond verschil van inzicht tussen het openbaar ministerie en het departement. De oplossing van dit verschil van inzicht heeft, zoals de heer Wiarda heeft gerapporteerd, enige weken gevergd.

De heer **Wolff** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Acht de Minister het achteraf niet wat te vrijmoedig, dat hij in het vorige Menten-debat de indruk heeft gewekt, dat zo verschrikkelijk lang op de toestemming van de Sovjet-Unie moest worden gewacht? De zaak overziende, vraag ik mij af, of hij niet meent, dat dit binnen een redelijke termijn is geschied.

Minister Van Agt: Nee, mijnheer de Voorzitter, ik heb deze mening niet. Nadat het verzoek bij de Sovjet-Unie was ingediend, heeft het wel wat lang geduurd, voordat de Sovjet-autoriteiten hierop gunstig besikten.

De heer **Wolff** (CPN): U vergelijkt dan natuurlijk niet erg objectief.

Minister Van Agt: Mijnheer de Voorzitter! Ten onrechte heeft de geachte afgevaardigde de heer Honig van den Bossche gesteld, dat de heer Wiarda in zijn rapport zou hebben voorgesteld, aan de betrokken leden van het openbaar ministerie een schriftelijke of mondelinge berisping te geven. Dit is feitelijk onjuist en dient hier te worden weersproken.

Op blz. 19 van zijn rapport heeft de heer Wiarda als alternatief – het wordt dus niet door hem aanbevolen – de mogelijkheid van een disciplinaire berisping genoemd. Ik heb de heer Wiarda in zijn voorkeur gevolgd.

Ik heb begrepen dat de zinsnede waarin de stukken verband is gelegd tussen de voorlichting in de zaak-Loyen en die in de zaak-Menten aanleiding heeft gegeven tot misverstand. Zo heeft de heer Geurtsen gesteld dat aan

het openbaar ministerie verwijten zijn gemaakt over de voorlichting in de zaak-Loyen. Die verwijten betroffen uitsluitend het tijdstip van de persconferentie na de aanhouding. Enkele persorganen die met sluitingstijden rekening moeten houden hebben na de convocatie van die persconferentie het openbaar ministerie gevraagd, eerder mededelingen te mogen ontvangen. Dat is heel begrijpelijk. Dat verzoek is toen geweigerd, omdat de hoofdofficier op een eerder tijdstip zelf nog geen goed beeld kon vormen van de eerste verklaringen van de verdachte na diens aanhouding. In de zaak-Menten was op precies dezelfde wijze de voorlichting gepland, namelijk enkele uren na de aanhouding.

Met angst voor de pers of vrees voor schade aan het imago van het openbaar ministerie heeft dit niet te maken en evenmin met beschikbaarheid of improvisatietalent van departementale voorlichtingsambtenaren. Ik herinner eraan dat op hun diensten door leden van de zittende en staande magistratuur veelvuldig een beroep wordt gedaan.

De geachte afgevaardigde de heer Van der Lek heeft de vraag gesteld wie de datum van de aanhouding van Menten heeft vastgesteld. Die beslissing is genomen binnen het Amsterdamse openbaar ministerie. Dat toen niet tegelijkertijd alle grensposten zijn gewaarschuwd, vindt zijn verklaring in het feit dat het openbaar ministerie het risico voor vlucht niet groot achtte. Waarom het die mening was toegedaan is in de stukken uitvoerig uiteengezet. Wij hebben dat met name in het mondeling overleg op 16 december in den brede met elkaar besproken. Men kan van mening verschillen over de vraag of de conclusie dat het vluchtgevaar niet of nauwelijks aanwezig was, een juiste was. Dat mag men niet alleen beoordelen naar het resultaat achteraf. In ieder geval heb ik de redenen waarom die conclusie werd getrokken genoemd.

De vraag van de heer Van Dam of de Zwitserse regering tot haar beslissing om Menten uit te wijzen is gekomen op grond van het belastende materiaal dat wij na de aanhouding van Menten, zodra wij het zelf ter beschikking kregen, aan de Zwitsers hebben overhandigd, laat zich zeer wel stellen, maar daarop kan ik het antwoord niet met zekerheid geven. Men kan de veronderstelling wagen – het is geenszins onredelijk om dat te doen – dat dit nader materiaal zijn betekenis heeft gehad. In het bezit van het materiaal dat aanvankelijk ter beschikking stond,

kon de Bondsraad immers blijkbaar niet aanstands tot uitwijzing besluiten.

De geachte afgevaardigde de heer Van der Lek heeft mij gevraagd of ik door in te stemmen met de conditie van de Zwitserse regering dat Menten niet aan een derde staat mag worden overgegeven, mij bezondigd heb aan schending van een verdrag volgens hetwelk oorlogsmisdadigers moeten worden berecht op de plaats waar zij hun misdragingen begaan hebben. Het antwoord op die vraag luidt ontkennend. Bij een verdrag dat daartoe zou verplichten is Nederland geen partij. Overigens had ik toen Zwitserland mij die voorwaarde stelde in het geheel geen keuze. Ik merk bovendien op dat het stellen van dergelijke voorwaarden in het internationale rechtshulpverkeer gebruikelijk is. De meeste uitleveringsverdragen bevatten een bepaling van die strekking; die is in het verkeer tussen de staten, wanneer ter fine van rechtshulp personen worden overgedragen, normaal.

De geachte afgevaardigde de heer Kosto heeft mij gevraagd of ik op het tijdstip waarop ik die voorwaarde van de Zwitserse regering aanvaardde, kennis droeg van het Poolse document waaruit zou moeten blijken dat Menten de Poolse nationaliteit bezit. Hij heeft eraan toegevoegd: Ik laat mij niet uit over de waarde van dat document. Dat doe ik ook niet. Wat zijn vraag betreft: Dat was niet het geval. Dat document is pas in de loop van januari van dit jaar door de Sovjet-autoriteiten ter beschikking gesteld aan de Nederlandse justitie.

De heer Wolff heeft mij gevraagd waarom niet alle aan Menten toebehorende kunstvoorwerpen zijn geïnventariseerd ten behoeve van de Sovjet- en Poolse autoriteiten en waarom volstaan is met het overleggen van de catalogus van Mak van Waay.

In de catalogus van Mak van Waay zijn alle waardevolle kunstvoorwerpen opgenomen die aan de verdachte toebehoren. Wat in zijn villa te Blaricum nog staat en niet in de catalogus voorkomt, is het kleinere goed waarvan de herkomst niet of vermoedelijk slechts met grote moeite is vast te stellen. De rechter-commissaris heeft er van afgezien de in de villa achtergebleven kunstvoorwerpen in beslag te nemen zodat geen inventarisatie kon geschieden.

Wat eventuele kunstvoorwerpen in Ierland betreft, merk ik op dat de justitie niet beschikt over aanwijzingen dat in Ierland voorwerpen worden bewaard, die voor het strafrechterlijk onderzoek van belang kunnen zijn, zoals

Van Agt

dat wel het geval is met de schilderingen, die in de catalogus van Mak van Waay zijn vermeld.

De heer Wolff heeft verder gevraagd of internationale, althans buitenlandse gekwalificeerde waarnemers kunnen worden toegelaten bij het proces dat tegen Menten zal worden gehouden, en of zij ook toegang zullen krijgen tot het terzake doende materiaal.

Mijnheer de Voorzitter! Het proces zelf zal een openbaar proces zijn, dat wil zeggen: voor een ieder toegankelijk. Beslissingen over het inzien van het procesdossier door buitenstaanders zijn in onze wetgeving aan de president van het college waarvoor de strafzaak dient, die daarbij aan de voorschriften der wet is gebonden.

De heer Wolff (CPN): De vraag was wat ongebruikelijk want dergelijke zaken doen zich gelukkig ook niet vaak voor. Is de Minister, afgezien van de beslissingsbevoegdheid waar hij die dan nu situeert, bereid te overdenken wat men in zo'n zaak onder buitenstaanders moet verstaan? Dat is erg moeilijk. Wellicht kan hij daarover nader overleg plegen.

Minister Van Agt: Het woord 'buitenstaanders' slaat op al degenen die geen formele betrekking hebben tot het proces. Dat kunnen natuurlijk mensen zijn die zeer geïnteresseerd zijn in de uitkomsten van dat proces.

De heer Wolff (CPN): Bent u bereid over dit vraagstuk nog eens van gedachten te wisselen met de vaste commissie? Het is een politiek vraagstuk.

Minister Van Agt: Ik begrijp het niet goed. Ik ben bereid over alle vraagstukken met de commissie van Justitie van gedachten te wisselen.

De heer Wolff (CPN): Ik wil het niet ingewikkeld maken dan het al is. Daarom vraag ik u of u bereid bent in een later stadium met de commissie nog eens van gedachten te wisselen. Misschien weten we dan meer, bijvoorbeeld of er belangstelling is.

De heer Geurtsen (VVD): Laten wij dan eerst eens in de commissie overleggen wat het verzoek moet inhouden. We kunnen natuurlijk de Minister onmogelijk uitnodigen om met de commissie te overleggen op welke wijze hij de wet kan overtreden. We hebben altijd rekening te houden met wettelijke voorschriften, maar laten we het eerst eens in de commissie bespreken.

De heer Wolff (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Hier is sprake van een misverstand. De waarnemend voorzitter van de vaste Commissie voor Justitie

interrumpeert hier niet de voorzitter van die commissie, maar hij interrumpeert de Minister.

Minister Van Agt: Ik heb mijn bereidheid uitgesproken over elk onderwerp waaromtrent een gesprek met de commissie zinvol kan zijn met die commissie in overleg te treden.

De heer Geurtsen heeft gevraagd waarom Menten in het penitentiair ziekenhuis in Den Haag verblijft. Hij is daar op 11 januari met spoed op dringende medische indicatie opgenomen. Het verblijf zal duren zolang de artsen dat nodig vinden en niet langer dan uit dien hoofde noodzakelijk is.

De geachte afgevaardigde de heer Nooteboom heeft naar aanleiding van de moeilijkheden die aan het vroegtijdig toepassen van voorlopige hechtenis waren verbonden, de vraag opgeworpen, of huisarrest geen bruikbaar alternatief dwangmiddel zou zijn voor de voorlopige hechtenis die wij kennen. Het is niet de eerste keer dat in deze Kamer die vraag is opgeworpen. Zij is namelijk in 1973 in den brede behandeld toen wij spraken over het wetsontwerp tot wijziging van de bepalingen omtrent de voorlopige hechtenis. In de motie-Van Schaik heeft de Kamer aangedrongen op een nadere studie over dit onderwerp. Die studie is opgedragen aan de commissie-partiële herziening strafvordering en wacht nog op voltooiing. Ik wil er wel op wijzen dat ook voor het toepassen van huisarrest – ook een vorm van vrijheidsbeneming, zij het van minder verstrekkende aard dan de voorlopige hechtenis in een huis van bewaring – in een fatsoenlijk systeem als het onze binnen korte tijd een fiattering door de rechter noodzakelijk zou zijn.

De heer Nooteboom: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het speciaal in dit verband genoemd, omdat er onvoldoende juridische basis was en alleen de ontvluchting moest worden tegengegaan. Dan lijkt mij huisarrest toch een kleiner kwaad te zijn dan opsluiting in een huis van bewaring.

Minister Van Agt: Zeker, mijnheer de Voorzitter, maar indien huisarrest in ons stelsel zou zijn ingevoerd, zou men toch binnen korte tijd daarover een beslissing van de rechter willen zien. Men zou dan voor soortgelijke problemen worden geplaagd. De suggestie om andere vormen van vrijheidsbeperking te introduceren, is al door de Regering in overweging genomen en bij een commissie van bekwaame deskundigen gedeponeerd.

De geachte afgevaardigde de heer Kosto heeft gevraagd, waar mijn antwoord blijft op schriftelijke vragen die

hij samen met de heer Molleman had gesteld over uitlatingen die de rechter-commissaris in de Sovjet Unie zou hebben gedaan. Ik meende dat dit antwoord al ter beschikking van de Kamer was.

De heer Kosto (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De antwoorden lagen inderdaad in onze vakjes en waren gedaan op 18 februari. Ik vind de antwoorden niet helemaal bevredigend. De Minister zegt alleen via de pers te hebben vernomen dat de rechter-commissaris bepaalde verklaringen had afgelegd en dat is alles. Ik zou mij kunnen voorstellen dat de Minister langs de hem ter beschikking staande kanalen er zich van had vergewist wat er werkelijk heeft plaatsgevonden, maar klaarblijkelijk heeft hij dat achterwege willen laten.

Minister Van Agt: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet aan de Minister van Justitie om de rechter-commissaris te verstaan te geven dat hij zich op zekere wijze wel of niet behoort te uiten. Zonder enige verwijzing wil ik er heel in het algemeen op wijzen dat het toezicht op het gedrag van leden van de zittende magistratuur in ons stelsel is toevertrouwd aan de procureur-generaal bij de Hoge Raad.

De heer Kosto (PvdA): Dat is volstrekt correct en daarover bestaat tussen ons geen verschil van mening. Het ging hier echter om het vaststellen van feiten; is iets wel of is iets niet gezegd. Wij hebben u verzocht, daarover duidelijkheid te verschaffen en dat hebt u niet gedaan. Het gaat dus niet om het kapitelen van de rechter-commissaris, maar om vast te stellen wat hij al dan niet heeft gezegd. Vanmiddag heb ik al gezegd waarom wij deze vragen hadden gesteld, namelijk omdat wij vonden dat de schijn zou kunnen zijn gewekt dat onze rechters niet objectief na afweging van alle zaken een oordeel vellen. Die schijn moest uit de weg worden geruimd; dat is een zaak die zowel u als ons raakt.

Minister Van Agt: Mijnheer de Voorzitter! Het zal de geachte afgevaardigde bekend zijn dat de justitiële delegatie onder leiding van deze rechter-commissaris pas enkele dagen geleden uit het buitenland is teruggekeerd en ook dat de rechter-commissaris heeft verklaard dat een aantal citaten die van hem in persorganen waren verschenen niet juist zouden weergeven hetgeen hij in den vreemde heeft verklaard.

De heer Kosto (PvdA) Ik verkeerde in de veronderstelling dat u de vragen

Van Agt

daarom zo laat beantwoordde om hetgeen de rechter-commissaris hierover zou zeggen te kunnen meenemen.

Minister **Van Agt**: Neen, mijnheer de Voorzitter, dat was niet de reden.

De geachte afgevaardigde de heer Abma heeft zich erover verwonderd dat de uit Israël ontvangen stukken op een naar hij zegt zo laat tijdstip zijn vertaald. In antwoord hierop kan ik zeggen dat de rijksrecherche beschikte over processen-verbaal in het Engels en in het Duits, zodat vertalingen daarvan in het Nederlands wel behoorden te worden gemaakt, maar die vertalingen waren niet bijster urgent.

Men wist immers wat de stukken behelsten. Hij heeft voorts gevraagd, waarom het voor het openbaar ministerie zo belangrijk was om te beschikken over de toestemming van de Sovjet-autoriteiten om de Sovjet-Unie te bezoeken, alvorens Menten kon worden aangehouden. Ik heb daarover uitvoerig gesproken in het mondelinge overleg met de commissie en ik meen mij verwijzing daarnaar te mogen veroorloven.

De heer **Abma** (SGP): Dat was eigenlijk niet mijn vraag. Ik had gevraagd naar het optimisme, waardoor men staande voor die arrestatie meende, omdat maar één week uitgesteld kon worden, in één week dat verlof te kunnen krijgen, de mogelijkheid zou hebben, die reis te maken, het materiaal te verzamelen en het dossier te ordenen.

Minister **Van Agt**: Neen, in het verslag van het langdurig gesprek met de vaste commissie op 16 december staat meer dan hetgeen de heer Abma nu weergeeft. Er staat dat het openbaar ministerie en het departement er toen, begin november, zelf ook al een zwaar hoofd in hadden, of het zou gelukken om vóór de datum van de te verwachten spectaculaire publikaties de reis naar de Sovjet-Unie te maken, te voltooien en de resultaten daarvan te evalueren. Maar, zo heeft men overwogen, zou de reis naar de Sovjet-Unie zijn begonnen, dan zou dat op zichzelf al in de balans van overwegingen die een rechter-commissaris zou maken, van betekenis zijn, zelfs het feit al dat de toestemming om die reis te maken zou zijn verkregen want daardoor zou een uitzicht zijn geopend op het eventueel verkrijgen van nieuw, wellicht zelfs belangrijk bewijsmateriaal.

Dan is er de vraag hoe het gekomen is dat ik op 18 november hier een regeringsverklaring heb afgelegd. Er is daarstraks een kort interruptie-debatje

over gevoerd. De heren Geurtsen en Van Dam hebben erover gesproken. Voor zover ik heb kunnen nagaan, is hetgeen heeft plaatsgevonden, het volgende. De kwestie is voor het eerst opgeworpen in de vergadering met de vaste commissie op 16 december. Ik heb toen gezegd, dat ik waarlijk niet wist, hoe een en ander zich precies had toegedragen, doch dat ik het naar best vermogen zou uitzoeken. Het resultaat daarvan heb ik vermeld in een voetnoot in het verslag van de commissie. Dat had ik ook beloofd. Die voetnoot luidt:

'Inmiddels heeft de bewindsman laten weten, dat hetgeen hieromtrent nog kon worden vastgesteld het aannemelijk maakt dat de Kamervoorzitter uit contacten met (medewerkers van) de Regering heeft mogen afleiden dat hij na zijn terugkeer hier te lande zo spoedig mogelijk een verklaring in het parlement zou afleggen.'

Mijn medewerkers hebben mij medegedeeld, dat de Voorzitter om ongeveer zes uur woensdagavond getelefoneerd heeft met het departement en toen heeft medegedeeld dat de onrust in de Kamer zo groot was, dat de gebruikelijke manier van het mondelinge beantwoorden van vragen hem inadequaat leek. Hij adviseerde de Minister, een verklaring af te leggen waarin de antwoorden op de reeds gestelde vragen zouden zijn vervat. Hij vroeg mij, schrijft de ambtenaar die de heer Vondeling aan de telefoon had, dit advies aan de Minister over te brengen wanneer hij 's avonds uit het buitenland zou aankomen. Het leek mij beter, zo rapporteert de betrokken ambtenaar verder, dat de heer Vondeling zijn mededeling aan de secretaris-generaal zou doen. Toen die nog aanwezig bleek te zijn, heb ik doorverbonden. Tot zover het relaas van mijn medewerker. Kennelijk heeft er nadien een gesprek plaatsgevonden tussen de Voorzitter van de Kamer en de eerste adviseur van de Minister. Ik reconstrueer daaruit, dat de Voorzitter sterk in overweging heeft gegeven om in de gegeven omstandigheden een regeringsverklaring af te leggen. Zijn gesprekspartner zal daarop hebben geantwoord, dat hij daarvan de redelijkheid inzag en dat de Voorzitter het erop zou kunnen houden dat de Minister zo zou handelen, tenzij later het tegendeel zou worden bericht.

Ik meen dat er dus reden is om aan te nemen dat de Voorzitter mocht veronderstellen uit zijn contact van die woensdagavond dat er een verklaring zou komen van de Minister van Justitie.

De heer **Drees** (DS'70): Het probleem dat de regeringsverklaring al op donderdag zou worden gegeven, hetgeen de Minister bijzonder weinig tijd gaf zich voor te bereiden, wordt in deze verklaring niet vermeld. Ik had het logischer gevonden indien die verklaring op dinsdag was gekomen. Kan dat punt nog worden toegelicht?

Minister **Van Agt**: Inderdaad was de tijd om dit debat naar behoren voor te bereiden veel te kort. Ik kwam woensdagavond zeer laat terug uit het buitenland. Ik heb mij toen hals over kop in deze zaak gestort en ik heb eigenlijk toen maar enkele uren gehad – ik maak daarvan niemand een verwijt, ik constateer feiten – om mij enigermate op de hoogte te stellen van wat er zo al was gepasseerd.

Ik heb dat gedaan omdat ik meende dat de Kamer – en misschien heb ik dat volstrekt ten onrechte gedacht – erop stond, bij alle commotie die in de dagen na de 15e was gegroeid, nog die week een verklaring – en dat kon dus alleen op donderdag – van de Minister te krijgen.

De heer Geurtsen en verschillende anderen hebben verklaard, ieder in zijn toonzetting, de een met meer strengheid en de ander met meer mildheid, dat de bewindsman de nota, die stilaan is uitgegroeid tot het 'staatsstuk-Kuyper', had moeten lezen. Natuurlijk is het beter wanneer een nota, en zeker wanneer het een nota van dit voortreffelijke departement betreft, gelezen wordt. Dat is zeker waar. Ik heb in de stukken – en dat is al begonnen in mijn brief van 23 november aan deze Kamer – verklaard hoe het is kunnen gebeuren dat ik die nota niet heb gelezen voor mijn vertrek op vrijdagmorgen naar Roemenië. De heer Geurtsen verbond hieraan de vraag: 'mag ik begrijpen dat de secretaris-generaal vond dat de Minister dat document aanstonds zou moeten lezen gezien het feit dat de aanduiding 'heden' daarop geplaatst door de schrijver van de aan de secretaris-generaal gerichte nota, door de secretaris-generaal, bij doorzending aan de Minister, niet was geschrap't?' Ik denk inderdaad dat we daaruit de conclusie moeten trekken dat de secretaris-generaal het wel het beste vond als de Minister dat stuk zonder verwijl zou lezen.

De heer Imkamp heeft de verzuchting geslaakt, die ook mij wel eens over de lippen is gekomen: 'had men maar op zaterdag 13 november geluisterd naar de opperwachmeester Hilgeman. Dat zou ons veel ellende hebben bespaard.' Ja, dat is zo, dat was beter geweest.

Van Agt

De geachte afgevaardigde heeft vervolgens een betoog gehouden, dat mij sterk heeft aangesproken, over de ministeriële verantwoordelijkheid. Ik heb daarover in mijn inleiding al gesproken. Hij heeft natuurlijk volstrekt gelijk dat dit een staatsrechtelijke fictie mag worden genoemd en dat het hier in het parlement met name van belang is te onderzoeken of aan de politiek verantwoordelijke bewindsman een verwijt kan worden gemaakt. Politieke verantwoordelijkheid is één; verwijtbaarheid aan degene die deze verantwoordelijkheid toorst, is twee.

Daarbij heeft de geachte afgevaardigde – en ik heb daar met erkentelijkheid van kennis genomen – gezegd: gij moogt niet van de Minister van Justitie verlangen, zelfs niet in zeer belangrijke zaken, dat hij het verloop van strafzaken als het ware van uur tot uur volgt. Gij moogt hem ook niet verwijten, dat hij zijn reis naar Roemenië doorgang heeft doen vinden. Ook de verhalen over het niet-lezen van de nota-Kuyper zijn volgens de geachte afgevaardigde sterk overtrokken.

Ik houd vol, dat de Minister van Justitie – dat mag door Kamer van hem worden verlangd – zich in een belangrijke strafzaak als deze op de hoogte moet stellen van de ontwikkelingen. Hij moet nagaan, of er het nodige wordt gedaan om de zaak tot voltooiing te brengen en of de vereiste inspanningen worden geleverd. Men mag echter niet van de Minister van Justitie verlangen – dat verwijt blijf ik afhouden – dat hij de zaak van dag tot dag, om niet te zeggen van uur tot uur, volgt.

De heer **Kosto** (PvdA): Ja, maar het gaat slechts om één uur, namelijk het uur 'U'. Dat is het punt. Natuurlijk behoeft de Minister het niet van uur tot uur te volgen, maar hij moet op het essentiële moment de zaak dermate georganiseerd hebben, dat het hem niet kan ontgaan.

Minister **Van Agt**: Ik ken de opvatting van de heer Kosto daaromtrent en ik wijs die af. Daarover wil ik desnoods een uitspraak van de Kamer horen. Het is niet waar – en ik houd dat staande – dat ik, ook in zo'n belangrijke strafzaak, gehouden zou zijn mij persoonlijk te bemoeien met de bepaling van het tijdstip van de arrestatie en de modaliteiten daarvan.

De heer Wolff heeft mij een vraag voorgelegd, die haar oorsprong vindt in verklaringen van de rechter-commissaris, mr. Van Duuren, en de handelende officier van justitie mr. Ha-

bermehl. De heer Wolff heeft erop gewezen, dat de rechtercommissaris heeft verklaard, dat het hem niet zou passen om openbare verklaringen af te leggen over de waarde die aan getuigenissen zou kunnen of moeten worden toegekend. Hij heeft dat standpunt van de rechter-commissaris onderschreven, maar daaraan toevoegde dat daarmee niet in overeenstemming is wat de officier van justitie heeft gezegd over de vraag, of in de Sovjet-Unie en in Polen materiaal is gevonden, dat aanleiding geeft om de zogenaamde professorenmoord ook in de strafzaak tegen Menten te betrekken.

Er is een belangrijk verschil. De rechter-commissaris heeft gezegd: Ik behoort niet te spreken over de waarde van getuigenissen die ik heb verzameld in het kader van een lopend gerechtelijk vooronderzoek. De officier van justitie heeft op een daartoe strekkende vraag gezegd: Ik zie geen aanleiding om een ander vooronderzoek, dat weliswaar dezelfde verdachte betreft, maar op een ander onderwerp gericht is, te beginnen. Ik meen dat de officier van justitie zo'n antwoord mag geven.

De heer Van Dam heeft mij waardeering toegezwaaid voor het feit, dat de rapporten – het zijn er meer dan ik in het debat van 18 en 19 november heb beloofd – met bekwame spoed zijn uitgebracht. Ook hij heeft hulde betuigd aan de rapporteurs, in het bijzonder aan mr. Wiarda.

Ik wijs erop, dat in het in deze Kamer zo veel geprezen rapport van de heer Wiarda een zeer fijnzinnige uiteenzetting wordt gegeven van de aanzienlijke problemen, waarmee het openbaar ministerie kan worden geconfronteerd en in deze zaak ook werd geconfronteerd, wanneer het erom gaat risico's af te wegen als die hier aan de orde waren: enerzijds het risico van ontvluchting wanneer men niet tot vroegtijdige arrestatie zou overgaan en anderzijds het risico van het niet verkrijgen van het rechterlijke fiat op voortgezette vrijheidsbeneming met alle gevolgen van dien. Ik meen dat degenen die kritiek hebben geleverd op het openbaar ministerie er goed aan zouden doen de daarover met zoveel zorgvuldigheid geformuleerde passages in het Wiarda-rapport nog eens te lezen.

Ik heb de nota-Kuyper al genoemd. In de vaste Commissie heb ik daarover twee uitspraken gedaan, die ik staande houd. De eerste is dat deze nota mij slechts ter kennisneming is toegezonden. In deze nota werd geen enkele be-

slissing gevraagd. De inhoud van de nota maakt zulks duidelijk. De tweede is dat, zou ik de nota hebben gelezen voor ik naar Roemenië vertrok, de inhoud ervan mij niet tot het ondernemen van enigerlei actie zou hebben gevoerd.

De heer **Kosto** (PvdA): De Minister kaptelde zo'ven min of meer degenen in deze Kamer die kritiek hebben gehad op het openbaar ministerie. Daar behoort ik niet toe, maar is niet de Minister zelf degene die het allermeest kritiek heeft geleverd op het openbaar ministerie in deze zaak?

Minister **Van Agt**: Ik mag eraan herinneren dat ik in het kamerdebat van 18 en 19 november 1976 een en ander maal heb gepoogd duidelijk te maken in welk dilemma het openbaar ministerie zich bevond. Dat doe ik nu ook: ik wijs er nog eens op, nu ook met een beroep op het rapport van mr. Wiarda, dat het allemaal niet zonneklaar is wat het openbaar ministerie had behoren te doen en dat de moeilijkheden waarvoor het stond niet mogen worden onderschat.

Ik ontken allerminst dat ik in het debat van 18 en 19 november op menig moment onzeker was; zelfs het woord 'hulpeloos' is gevallen. Dit kwam omdat ik inderdaad zeer onvolledig op de hoogte was van wat in deze zaak was gepasseerd. Daarvan heb ik ook geen enkel geheim gemaakt.

De heer **Kosto** (PvdA): Onze kritiek is juist dat de Minister op de hoogte had kunnen zijn op het moment dat hij zei dat hij het niet was.

Minister **Van Agt**: Ik had er niet van op de hoogte kunnen zijn dan wanneer de Kamer mij meer tijd had gegeven ter voorbereiding van het debat. Misschien is mijn fout deze geweest dat ik ten onrechte heb aangenomen, zonder daarover ook maar een moment te twifelen, dat de Kamer die week nog, waarin de commotie tot grote hoogte was gestegen, een verklaring van de Minister verlangde. Dat heb ik als vanzelfsprekend verondersteld. Dat waren de geluiden die mij bereikten. Als die veronderstelling onjuist was, kan mij daarvan een verwijt worden gemaakt. Als dat zo was, had ik kunnen zeggen: ik ben nog niet voldoende voorbereid, ik kan pas dinsdag komen. Dat had gekund. Ik heb gemeend hier te moeten komen op het moment waarop de Kamer dat wenste; zo heb ik het verstaan. Dat was een zo vroeg moment, dat een redelijke voorbereiding van het debat voor mij onmogelijk was.

Van Agt

De heer **Kosto** (PvdA): De Minister had, voordat hij in de Kamer kwam, de pers al te woord gestaan! Dat is dan nog meer prematuur.

Minister **Van Agt**: Die opmerking lijkt mij volstrekt niet ter zake doende. Natuurlijk moest ik de pers te woord staan zodra ik uit het buitenland terugkwam. Het is volstrekt ondenkbaar dat ik in de gegeven situatie bij mijn terugkeer in Nederland de pers zou hebben gezegd: ga heen en verdwijn uit mijn blikveld. In het gesprek met de pers heb ik echter duidelijk laten blijken hoe onvolledig mijn kennis was over hetgeen er de laatste dagen was gepasseerd. Ook toen heb ik daarvan geen geheim gemaakt.

Over de vraag waarom de datum van arrestatie is bepaald op 15 november 1976 bevatten de stukken alle informatie die wij erover zouden kunnen geven. Het is aan de Kamer te beoordelen welk rapportcijfer zij de politiek verantwoordelijke bewindsman wil geven naar aanleiding van het doen en laten van het openbaar ministerie, waarvoor ik inderdaad verantwoordelijk ben.

In antwoord op één van de 125 vragen die het mondelinge overleg met de vaste commissie op 16 december 1976 hebben ingeleid, heb ik de stelling betrokken – ook die neem ik vandaag weer in – dat ik geen goede reden had om mijn reis naar Roemenië, die ik reeds lang had voorgenomen en die enige malen was uitgesteld, – op te schorten omdat deze arrestatie op handen was.

Het is overigens bekend dat ik er niet van op de hoogte was, dat daarvoor een datum was bepaald. Ik had dat ook niet kunnen weten wanneer ik de nota van 9 november had gelezen, want daar stond geen datum in.

Ik vind het volstrekt onredelijk dat mij ook nog het verwijt wordt gemaakt, dat ik in Roemenië niet bereikbaar was. Ik houd vol dat dit een geheel onredelijk verwijt is. Ik was in Roemenië in het gezelschap van mijn Roemeense ambtgenoot. Het is volstrekt redelijk van de veronderstelling uit te gaan dat ik in diens gezelschap, dus niet als een loslopende zwerver in dat land, bereikbaar zou zijn. Dat mijn Roemeense ambtgenoot zelf bereikbaar niet bereikbaar is geweest en ik diens gevolg ook niet, lag geheel buiten mijn voorstellingsvermogen. Als men mij daarvan ook al een verwijt maakt, zou men van de Minister ook wel kunnen eisen – ik heb dat in het mondelinge overleg met de commissie ook al

gezegd –: 'Wanneer jij gedurende enige tijd gehuisvest zijt in een hotel in het buitenland, dient jij u er dagelijks van te vergewissen of de telefoon van dat hotel wel wordt bediend'. Dat zijn eisen die ik van mij werp!

De geachte afgevaardigde de heer Van der Lek heeft gevraagd waarom Schiphof en de grensposten niet zijn gewaarschuwd nadat het besluit was genomen om enige dagen nadien tot arrestatie over te gaan. Dat vindt zijn verklaring in hetzelfde feit waarover ik al zo vaak heb gesproken, namelijk dat het openbaar ministerie meende – terecht of ten onrechte; daarover hebben wij al vaak gediscussieerd, ik heb ook gezegd waarom het openbaar ministerie dat meende – dat er geen reden was om juist in die dagen de vluchtgevaarlijkheid hoger te schatten dan in al die maanden daarvoor.

De geachte afgevaardigde de heer Drees ben ik erkentelijk voor de waardering die hij heeft geuit voor het rapport-Wiarda. Ik ben hem ook erkentelijk voor de waardering die hij heeft uitgesproken voor de informatie die ik zelf aan de vaste commissie en aan de Tweede Kamer heb gegeven. Ik ben hem ook dankbaar voor het feit dat hij de opdracht, verstrekt aan de commissie-Schöffner/Blom/'t Hart, royaal vindt en een volledige tenuitvoerlegging van de toezegging die ik daaromtrent in het vorige plenaire debat heb gedaan. Ik heb gezegd, zulks in antwoord op zijn uitspraak dat het rapport niet al te lang zou mogen uitblijven, dat de heer Schöffner en de zijnen zich volop inspannen om het rapport binnen een redelijke tijd uit te brengen.

De geachte afgevaardigde de heer Nooteboom heeft gevraagd, of het rapport-Wiarda aan de Zwitsers is verstrekt. Het antwoord op die vraag luidt ontkennend. Het is niet aan de Zwitsers verstrekt. De Zwitsers hebben er niet om gevraagd en wij hadden ook eigener beweging geen reden om dat rapport aan de Zwitsers te overhandigen.

Hij heeft voorts gesproken over de instructies die de Blaricumse politie zou hebben gehad voor de dagen voorafgaande aan 15 november. Daar is, blijkens de diverse verklaringen die middelerwijl zijn ingewonnen, nogal wat misverstand over. De verklaringen sporen niet geheel met elkander. Ik trek daaruit de conclusie dat de Blaricumse politie geen harde, concrete instructie ter zake heeft gehad en dat het dus, zoals diverse sprekers in deze Kamer al hebben gedaan, juist is en blijft om het optreden van de politie van Blaricum en ook van de officieren

van de rijkspolitie die bij de zaak betrokken zijn geweest als goed aan te merken.

Waarom was de journalist Van Geffen van De Telegraaf ervan op de hoogte dat de arrestatie maandagochtend zou plaatsvinden? Betrokkene zou maandagochtend om half tien hebben gebeld met de procureur-generaal of de hoofdofficier van justitie in Amsterdam en hebben gevraagd of het waar was, dat in de loop van die ochtend de arrestatie zou plaatsvinden. Daaruit zou moeten blijken dat de heer Van Geffen zulks maandagochtend om half tien wist. De reden daarvan weet ik niet. Het is een onderwerp dat behoort tot het onderzoek naar de vraag of Menten al of niet een tip heeft gehad en, zo ja, van wie. Dat onderzoek is nog gaande.

De heer **Nooteboom**: Ik heb gesproken over de overlapping van informatiekringen. Dezelfde journalist was van te voren ook op de hoogte van het tijdstip van arrestatie van de heer L.

Minister **Van Agt**: Ik hoop dat het gerechtelijk vooronderzoek naar het eventueel geven van een tip hieromtrent opheldering zal verschaffen.

De heer Abma heeft ook de kernvraag aan de orde gesteld waarom de arrestatiedatum op maandag 15 november is bepaald en niet eerder en waarom tussen het moment waarop het besluit daartoe viel en dat waarop de feitelijke arrestatie zou moeten plaatsvinden geen deugdelijke bewaking heeft plaatsgevonden.

Alle verklaringen die daarvoor zijn afgelegd, zijn in het rapport-Wiarda te vinden. In de loop van de maand september heeft het onderzoek dat in de zaak-Menten liep het karakter van een strafrechtelijk onderzoek gekregen. Ik weet niet precies op welke dag dat is geweest, maar dat lijkt mij ook niet van groot belang.

De heer Abma heeft ook gevraagd waarom men van de veronderstelling is uitgegaan dat Menten in het weekend onmiddellijk voorafgaande aan 15 november thuis zou blijven. Hij heeft in dat verband mededelingen ter sprake gebracht die in de stukken staan vermeld, namelijk dat enkele wachtmeesters in een gesprek met Menten in de loop van zaterdagmiddag terloops hebben gepeild of betrokkene in het weekend thuis dacht te blijven.

De heer Abma zal zich wellicht herinneren dat ook een rol heeft gespeeld de wetenschap dat Menten op dinsdag 16 november persoonlijk moest verschijnen voor de rechtbank in Amster-

Van Agt

dam om de scheiding van tafel en bed, die hij zelf, uiteraard in zijn eigen belang was begonnen, te kunnen voortzetten. Juist in dat weekend was er dus minder reden dan in de weekends daarvoor een verdwijning te verwachten.

Er zijn tientallen, zelfs honderden vragen gesteld in de twee plenaire vergaderingen, in een zeer langdurige zitting met de vaste Commissie voor Justitie en in allerlei stukken ter voorbereiding daarvan. De kernpunten van de kwestie zijn en blijven de volgende.

De Minister van Justitie zou er blij van hebben gegeven onvoldoende aandacht te hebben, in het algemeen, voor de opsporing, vervolging en berechting van nog in vrijheid hier te lande verkerende oorlogsmisdadigers.

Dat zou zijn gebleken uit de wijze waarop hij de zaak-Menten heeft behandeld. Ik heb het altijd weersproken en in blijf dat doen. Ik constateer met een zekere vreugde dat dit verwijt vandaag niet is herhaald.

Vervolgens is mij een en andermaal voorgehouden – ook daarover heb ik al mijn mening gezegd – dat de Minister zelf zich had moeten bemoeien met de bepaling van het tijdstip van de arrestatie de modaliteiten ervan en met de bewaking vóór de arrestatie. De Minister moet erop kunnen en mogen vertrouwen, dat het openbaar ministerie en de onder hem gestelde politie zulke zaken naar behoren behartigen.

Ik heb gesproken over mijn reis naar Roemenië en mijn bereikbaarheid daar. Ik heb daarmee de belangrijkste grieven nog eens in het kort de revue laten passeren.

Weinig sprekers hebben zich in het debat van vanmiddag jegens de Minister van Justitie in overmatige vriendelijkheid geuit. Er waren vele nuances en vele verschillen in toonzetting. In elk geval was er veel kritiek, zij het niet bij een ieder. Wat mij bijzonder heeft gegriefd, is het eindoordeel van de Partij van de Arbeid.

De Partij van de Arbeid heeft eigenlijk het volgende gezegd: ik heb de tekst maar even voor mij genomen – wij moeten nu een eindoordeel geven over deze Minister en dat eindoordeel blijft negatief. 'Voor de hand ligt nu de vraag of wij dit oordeel de gedaante van een motie zullen geven. Wij zullen dat niet doen, er is immers tussen de Minister en ons geen groot politiek verschil van mening aan de orde. Wel wordt aan de hand van een reeks van incidenten het beeld opgeroepen van een taakopvatting die wij niet juist achten. Er is twijfel gerezen aan de be-

kwaamheid van de Minister om dit departement te leiden, maar wij zouden het politiek onverantwoordelijk vinden om op die grond het werk dat nog staande deze kabinetsperiode moet worden gedaan, in gevaar te brengen.'

Wat zegt de woordvoerder van de Partij van de Arbeid hier eigenlijk? Deze Minister deugt niet voor zijn werk, althans daar hebben wij ernstige twijfel over. In Haagse terminologie is dat nagenoeg hetzelfde. Deze Minister is dus nauwelijks bekwaam voor zijn werk, wij hebben er althans ernstige dubia over of hij wel deugt voor het vak waarvoor hij is gesteld. Wij zouden hem dus eigenlijk naar huis willen sturen, maar dat is nu zo beroerd, want dan gaat het kabinet eraan.

Ik ben daardoor ernstig gegriefd. Ik nodig de Partij van de Arbeid, indien zij werkelijk vindt dat ik onbekwaam zou zijn om mijn vak te doen, dat ik op wezenlijke punten tekort zou schieten, dat ik ernstige schade zou doen aan het belangrijke ambt dat ik de eer heb te vervullen, dat tot uitdrukking te brengen op de enig eerlijke manier die daarvoor staat. Dat hoort dan een motie van afkeuring te zijn. Ik wil dan wel horen of die eruit komt.

Als het om redenen van halfhartigheid niet mogelijk is een dergelijke motie te produceren – wij willen de Minister eigenlijk niet, maar om politieke redenen moet hij maar blijven zitten – als dat behoort tot de regels van ware politiek, dan is mijn aversie tegen politiek vandaag verhevigd.

De heer **Kosto** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Wat de Minister zojuist heeft gezegd zou mij ertoe kunnen nopen, een tweede termijn te vragen die kort kan zijn. Ik zou deze ook bij wijze van een soort posthume interruptie kunnen houden.

Wat de Minister zojuist heeft gezegd, doet niets af aan de politieke afweging die wij hier vanmiddag in het openbaar hebben gemaakt. Als wij een halfhartige en lafhartige houding hadden betrokken, zouden wij vandaag niet in de Kamer zijn verschenen. Dan zouden wij niet gevraagd hebben, in het openbaar ons eindoordeel te vellen. Wij hebben hier vanmiddag in het openbaar het politieke métier bedreven. Dat betekent kiezen. Het betekent afwegen. Wij hebben de Minister beoordeeld in zijn kwaliteit als Minister van Justitie. Hij is meer. Hij is vice-premier. Hij is lid van dit kabinet. Hij is daarbij partner in compromissen die in deze Kamer voorliggen. Ziedaar onze

afweging. Dat ligt in de schaal. Als wij die schaal zien en wij wegen, komen wij tot geen andere conclusie dan die welke wij hier vanmiddag onder woorden hebben gebracht.

De beraadslaging wordt gesloten.

De stukken over de zaak-Menten (14 252, nrs. 2 t/m 11) worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 19.25 uur.

Lijst van ingekomen stukken met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. een Koninklijke boodschap, ten geleide van het wetsontwerp:

Goedkeuring van de Protocollen voor de derde verlenging van het Tarwehandelsverdrag en van het Voedselhulpverdrag, welke de Internationale Tarweovereenkomst 1971 vormen (14 379).

Deze Koninklijke boodschap, met de erbij behorende stukken, is al gedrukt en rondgedeeld;

2°. vijf brieven van de directeur van het Kabinet der Koningin, met de mededeling, dat Hare Majesteit de door de Staten-Generaal aangenomen voorstellen van (Rijks)wet, gedrukt onder de nummers 13 560, 14 211, R 1049, 14 237, 14 258 en 14 299, heeft goedgekeurd.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

3°. de volgende brieven e.a.:

een, van de voorzitter van het Produktschap voor Pluimvee en Eieren, ten geleide van een aantal stukken voor de openbare bestuursvergadering van het produktschap op 23 februari 1977;

een, van de Vereniging 'Avifauna Groningen', met betrekking tot de voorgenomen wijziging van de Jachtwet;

een, van de initiatiefgroep 'De Maten' te Apeldoorn, over de voorgenomen onttrekking aan het openbaar verkeer van de Kayersbrug te Apeldoorn;

een, van Th. Thier te Wijchen, over het optreden van de President van Oeganda;

een, van Van Leest Assurantiën B.V. over de termijnen voor indiening van bezwaarschriften of verzoeken.

Al deze stukken liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies.